

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

3

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

No. 3 (372), March, 1979, Vol. XXXII.

Головний Редактор д-р Степан Галамай

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1979-ий РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	25 дол.	13 дол.	7 дол.	2,50 дол.
Австрія	400 шіл.	200 шіл.	100 шіл.	40 шіл.
Аргентина	10,000 пез.	5,000 пез.	3,000 пез.	1,000 пез.
Бельгія	1000 б.фр.	550 б.фр.	300 б.фр.	100 б.фр.
В. Британія	12 ф.	6 ф.	3 ф.	1 ф.
Канада	30 дол.	16 дол.	9 дол.	3 дол.
США	28 дол.	15 дол.	8 дол.	2,80 дол.
Німеччина	60 н.м.	30 н.м.	18 н.м.	6 н.м.
Франція	120 фр.	60 фр.	35 фр.	15 фр.
Швеція	120 кор.	60 кор.	35 кор.	15 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, як що це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N1 1LF

Визвольний ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУ-
КОВО ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 3 (372)

БЕРЕЗЕНЬ, 1979

Річник XXXII

Зміст III-ої книжки

Проблеми національного визволення

Є. Орловський: ПРОТИ ПОЛІТИЧНИХ КАПУЛЯНТІВ	259
Микола Верес: ЧУПРИНЦІ (вірш)	264
Тарас Шевченко: СУВОТІВ (поема)	266
Д-р Данило Міршук: ПЕРЕЯСЛАВ І ДІЙСНІСТЬ	268
Петро Карпенко-Крижиця: МОСКВА (вірш)	275

*

Я. Гайвас: ДВА ЕТАПИ ГОСПОДАРСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В КИТАЮ	276
--	-----

У тисячоліття трищення України-Руси

Отець д-р Ігор Мокчак: УКРАЇНСЬКА ІСАРХІЯ ТА ЇЇ РОЛЯ В МОДЕР- НОМУ ЗМАГАННІ ЗА ПАТРІАРХАТ УКЦ (Закінчення, 2)	292
--	-----

*

Володимир Янів: УКРАЇНСЬКА СТУДЕНТСЬКА ПРЕСА (Закінчення, 3)	303
--	-----

Наука і дослід

Вол. Шелест: КАРНА І ЖЛЯ У «СЛОВІ О ПОЛКУ ІГОРЕВИМ»	318
Олександр Дражньовський: СКИТИ (Гети-готи, Анти і Слов'яни, і ми — не ми). (10)	323

Матеріали й документи з поневоленої України

Оксана Мешко: МІЖ СМЕРТЮ І ЖИТТЯМ (Продовження, 3)	332
--	-----

*

Оксана Керч: ДО 45-РІЧЧЯ НАСИЛЬНОЇ СМЕРТІ МИКОЛИ КУЛІША	356
---	-----

З галерії творчості наших письменників

Гео Сиваш: ПОВІРТЕ НА СЛОВО (Повість, закінчення, 12)	364
---	-----

*

Д-р Богдан Дзерович: ВІСІМ ЛІТ ЗМАГАНЬ ЗА ЗМІНУ ТЕЗИ В ЕНЦИ- КЛОПЕДІЇ УКРАЇНОЗНАВСТВА	368
--	-----

*

З ПОСТАНОВ СВІТОВОГО З'ЇЗДУ ОУВФ	375
Уляна Целевич: ОБ'ЄДНАННЯ ЖІНОЦТВА УВФ І ДОПОМОГА УКРАЇНІ	382

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

Кліша-дереворит роботи Нілс Хасевича «Бей-Зота», серія «Кличі ОУН» для друку пропагандивних листівок.

*

«Що значить, що українська самостійна держава мусить бути ще й СОБОРНА? — Це значить, що українська держава має розтягатися на всі українські етнографічні землі, тобто на всі ці землі, що на них від віків суцільною масою живе український народ. Ані клаптика своєї рідної землі не відступить український народ захланним, неситим імперіялістам. Кожна стопа, кожна п'ядь української землі від тисячів років — освоєна важкою, мозольною працею українського хлібороба, обильно полита кров'ю і заскорджена кістками українського воїна. За кожнісеньку п'ядь своєї землі український народ накладав головами своїх найкращих синів...

Тому український народ, маючи на те природне право, буде всією своєю силою добиватися того, щоб поза границями української держави не лишився ні найменший клаптик української землі. А це означає, що українська держава має бути СОБОРНА ДЕРЖАВА. Це означає також, що українська самостійна держава має бути ОДНА-ЄДИНА для цілого українського нарсду, для всіх українських земель. Як ЄДИНИЙ є український народ, так само ЄДИНОЮ, НЕПОДІЛЬНОЮ мусить бути українська держава».

(3 брошури В. Рамзенка: «Чому ми за Українську Самостійну Соборну Державу» — Україна, червень 1951 р.)

Є. ОРЛОВСЬКИЙ

ПРОТИ ПОЛІТИЧНИХ КАПІТУЛЯНТІВ

В листопаді 1978 року в органі Українського Народного Союзу, «Свобода», появилось т. зв. «Становище Українського Демократичного Руху», в якому автори цього досить несподіваного та непристойного для української патріотичної людини документу не лише пробують протиставитися оприлюдненим раніше «Принципам Української Зовнішньої і Внутрішньої Політики», узгодненими між революційною ОУН і урядом УНР в екзилі, але й на більшовицький зразок послуговуються денунціацією, наклепами та інсинуацією у сторону провідних осіб та середовищ, які стоять на самостійницьких позиціях.

Це т. зв. «Становище...» появилось майже напередодні Світових Українських З'їздів і Конгресів у Нью-Йорку. Перед його появою і після його появи автори цього «Становища...» і ряд інших угодовців з різних відламків донедавна ще ніби самостійницьких фракцій розгортали словами й листівками досить вперту акцію проти самостійницького політичного табору, намагаючись перехилити на свою сторону бодай цих українців, які можуть бути слабше поінформовані про закулісові маніпуляції групи політиканів з т. зв. Українського Демократичного Руху.

Цей замір їм, очевидно, не вдався, на що вказав зокрема їх власний з'їзд, відбутий в тому самому готелі, що і III СКВУ, і на що вказував досить виразно настрій подавляючої більшості делегатів III СКВУ, які не лише відкинули спроби тієї групи пульверизувати прорадянськими вигуками програму Конгресу, зокрема його основні резолюції, але рівночасно подали також першу відповідь цьому «Становищу».

Як відомо, в крузі т. зв. Українського Демократичного Руху обертається деяка частина провідних одиниць із т. зв. «двійки», середовища ЗП УГВР, лівого УРДП, лівого УНДО тощо. Прізвища деяких осіб з цього кружка асоціюються час до часу з українським визвольним рухом з часів Другої світової війни. Маючи на увазі зокрема цей аспект їхньої колишньої ролі, ми друкуємо нижче статтю Є. Орловського, в якій автор, маючи на увазі ідейно-політичне обличчя тієї групи новітніх опортуністів супроти Москви і більшовизму, стверджує та підкреслює це становище, на якому стояли і стоять українські самостійники в Україні і на чужині, які не вірять в ніякий «неокомунізм», неомарксизм, «справжній ленінізм» і також не підуть на ніякий компроміс з Московією.

Редакція «В. Ш.».

I

Тільки визвольна боротьба української нації, сперта на власні сили й спільний фронт поневолених російським імперіялізмом і комунізмом народів, може мати успіх у здобутті української державної незалежності шляхом розвалу російської імперії та знищення большевицької системи.

Всякі орієнтації на чужі сили, на інтервенції і «визволення» чужими багнетами доведуть до нового поневолення «визволителями», бо, як навчає нас історія України, всякі «визволителі» зі Сходу чи Заходу приносили «волю» для свого власного панування на нашій землі, а нашій нації — лише нову неволю.

Тільки революційно-визвольний шлях і спільна національно-визвольна війна України та інших поневолених народів в російській імперії і сателітних країнах приведе до розвалу тієї імперії і відновлення УССД та незалежних держав інших народів. Нагоди для революційного зриву можуть бути у висліді активного визрівання революційної ситуації, внаслідок внутрішніх ускладнень в тюрмі народів, або ускладнень також зовнішнього характеру. Проте нагода, викликана зовнішніми ускладненнями, не означає нашої ставки на чужі сили, які могли б здогадно принести нам визволення. Тільки доконані факти власною силою можуть респектувати вороги імперської Росії, котрі не обов'язково є нашими приятелями.

Шлях еволюції, лібералізації, демократизації імперії й режиму не є шляхом визволення, бо в історії світу не було демократичних імперій. Ще ніколи поневолені народи не могли здійснити людських прав для своїх громадян, доки не завалили імперій, бо передумовою здійснення прав людини-одиноці є здійснення прав націй, себто — національно-державна незалежність. Без власної національної, незалежної, суверенної держави, без розвалу імперії всякої барви, поневолена нація не може здійснити людських прав для своїх членів.

Тому український самостійницький сеїт відкидає всяку «демократичну», «християнську», «ліберальну» і т. п. російську імперію і бореться проти неї так, як і проти тоталітарної комуністичної, бо імперія може бути тільки диктаторською, тоталітарною або мілітарною на території поневоленого народу.

Комунізм різних варіантів — це чужа, ворожа українській духовості і соціальності система життя, накинена Україні російськими багнетами, і як така вона мусить бути знищена, а на її місце має постати вільно встановлений українським народом його власний народоправний лад, що відповідатиме його духовості й соціальності. Україна мала свій оригінальний народоправний лад ще в сиву давнину, про що говорять навіть крайові автори з мо-

лодших поколінь, себто тоді, коли на московській півночі незмінно панував деспотизм. Навіть уявлення Бога було різне: в Україні — це Бог правди, справедливості й любови, а в Московщині — бог-деспот і месник на взірць тирана-царя чи тепер народовбивника-генсека.

Під прапорами комунізму й воюючого безбожництва Україну можна лише поневолити, а ніколи визволити. Тому всякі неокмунізми, неомарксизми, комунізми з «людським обличчям» — це новий, облудний засіб відвернути увагу молодого патріотичного активу від зростаючого самоусвідомлення традиційного українського світу ідей, який діаметрально протилежний російському і дає непоборну силу українській нації у її визвольній боротьбі за власні цінності і якості. Україна зможе визволитися з-під російського ярма остаточно тоді, коли духово, ідейно й політично унезалежниться від усього чужого, а повернеться до відвічних вартостей святого міста України, Києва, світлих традицій св. Володимира, св. Антонія і Теодосія Печерських, Святослава Хороброго, героїчних передхристиянських і християнських національних традицій княжо-королівської і козацько-гетьманської діб, Запорізької Січі — єдиного мілітарного християнського ордену у православному світі, Мілітарної Християнської Республіки, якої світлі героїчні традиції відновили УПА й ОУН. Післанництво Києва й України — це остаточна перемога над деспотичною, рабовласницькою, антилюдяною й антинаціональною російською системою життя та захистити національний принцип організації світу проти імперіяльного, що його силою накидає людству Москва.

Засадничі ідеологічні, програмові, політичні й стратегічні позиції революційно-визвольної боротьби України були правильно визначені IV і V Великими Зборами ОУН. Вони теж визначили місце і ролю України у світово-політичному розвитку, відносин та ролю революційної ОУН у визвольному процесі, які є зовсім співзвучні з переконаннями й поглядами молодого авангардної духово-патріотичної еліти України.

Розворушене прагнення української стихії у напрямі здійснення пізнаних українських вартостей та можливість здійснити їх лише у відвойованій українській незалежній державі, вже не зліквідувати окупантові, хіба він знищив би фізично весь український народ, що зазедве чи буде можливим.

IV і V Великі Збори ОУН розпрацювали всебічно зміст українського, всенароднього революційного націоналізму, як єдиної ідеї і сили, що спроможна змобілізувати й zorganizувати українську націю до визвольної протиросійської і протикомуністичної війни, — тимбільше, що під прапором націоналізму маршує сьогодні, як стверджують крайові автори, більше як половина людства. Характерно, що речники молодого патріотичного покоління України, що виросло на ідейному підґрунті із пролитої крові бійців УПА-ОУН, повертаються не до лібералізму, соціалізму, комунізму чи

інших імпортованих в Україну чужих ідей, але ставлять прикладом Запорізьку Січ, княжо-королівську чи гетьмансько-козацьку доби, в яких родилися первні правдивого українського соціального, державно-політичного та правово-морального ладу з Руською Правдою в началі, яка понад тисячу років тому не знала кари смерті для громадян України, як і не знала громадян-рабів.

Український націоналізм протиставиться всякому тоталітаризмові, імперіялізмові, загарбництву, респектуючи права одиниці і права кожної нації на державну незалежність в рамках етнографічних територій.

Універсал УГВР з 1944 року визначив засадничі напрямні визвольної політики й засади змісту побудови української державности, які є актуальні по сьогодні. Звернення Воюючої України, підписане речником Української Катакомбної Церкви, Президією і Генеральним Секретаріатом УГВР, Головним Командуванням УПА й Проводом ОУН, заадресоване до української нації, а зокрема до української еміграції, з визначенням її завдань супроти України, не втратило своєї актуальности й далі нас зобов'язує.

Героїчна смерть на полі слави Президента УГВР, Голови Генерального Секретаріату УГВР, Головного Командира УПА і Голови Проводу ОУН в Україні, сл. п. ген. Романа Шухевича-Чупринки, численних провідників і членів ОУН, командирів і бійців УПА, членів УГВР і тисячі героїв-борців, залишила нам виростлий з душі нашої нації заповіт досмертної боротьби за ідеал УССД і за перемогу українських ідей і правд на українській землі. Геройська смерть Голови Проводу ОУН сл. п. Степана Бандери з рук московського агента зобов'язує нас продовжувати його змаг, захищати його ідей, його визвольно-революційні концепції, його стратегічно-політичні напрямні, що були тотожні з визвольно-політичною концепцією Головного Командира УПА, ген. Романа Шухевича-Чупринки та історично виправдалася. Погляди Степана Бандери, як і погляди Романа Шухевича, тотожні в основному з системою визвольних ідей нового молодого покоління України, що його виростили кров і жертви бійців ОУН-УПА.

Законом хвилини мусить бути: усвідомляти й зразу ліквідувати всякі намагання ворога розігравати українських самостійників та зводити їх на манівці лівизни чи іншої антиукраїнської доктрини, щоб вдержати непорушним самостійницький безкомпромісовий фронт, без орієнтацій на чужі сили й чужі директиви.

Спільний фронт українського самостійницького табору з російськими єдинонеділимськими дисидентами є також недоцільний і неможливий, бо вони творять чергову зміну варті імперії, яка має рятувати її після упадку большевизму. Співпраця українських самостійників можлива лише з такими партнерами, які борються за розвал російської імперії всякого режиму та за відновлення УССД й самостійности інших поневолених народів на їхніх

етнографічних землях, з виключенням всякого імперіялізму і загарбництва.

II

Сучасна стадія визвольної боротьби українського народу характеризується ідейно-політичним боем традиційно-історичних, оригінально-українських якостей і вартостей, які є органічним протиставленням російському способу життя. Цей змаг за здійснення образу життя кожної його ділянки в українській державі надає політикум всякій протикомуністичній чи протиросійській акції, байдуже, чи це буде її соціально-економічне, культурно-політичне, чи релігійно-церковне підложжя; або чи буде питання української мови, колгоспу, чи присадибного наділу, труднощів дістатися українцеві на ВУЗ на українській землі тощо. Всякому явищу необхідно надавати українське державно-політичне цілеспрямування, узалежнювати повне здійснення тієї чи іншої потреби життя від здійснення першої головної мети — УССД. Усі життєві процеси мають збігатися в єдиному політикум: без УССД немає здійснення прав і потреб українця. Без УССД неможливо здійснити традиційного образу ані одної ділянки життя української одиниці й нації.

Молоде українське покоління добачило у символі Космача тисячолітньої національної християнської культури України, національний принцип організації світу. Воно добачило там правду, яка вказує, що без національних геніїв немає світових геніїв. Український Космач виріс до символу протиставлення московському Вавилонові. Космач символізує органічний, природний порядок у людстві, що складається з природних організмів-націй, котрим протиставиться всякий комунізм, марксизм, советизм чи ленінізм... Увесь світ ідей молодого покоління України висловлений геніяльно у незнищенності Соборів наших душ.

Утвердження системи ідей визвольно-революційного націоналізму, традиційних героїчних вартостей київського катакомбного християнства у протиставленні до російського толстойського шаманізму та воюючого безбожництва — незвичайно важливе наше завдання. Наш обов'язок — зглиблювати українську правду і допомагати молодому патріотичному поколінню в її пізнанні, а не плекати культ збанкрутованого і чужого українській духовості неокомунізму, неомарксизму, чи »справжнього« лєнінізму, яким ворог завжди намагався полонити наївні українські душі типу Скрипників і Хвильових.

Розгадати правду України і те як вона могла на протязі століть тяжких випробувань не лише пережити, але як та квітка серед снігів — вирости й розцвісти!

У 29-ту РІЧНИЦЮ ГЕРОЙСЬКОЇ СМЕРТИ
ГОЛОВНОГО КОМАНДИРА УПА
ГЕН.-ХОР. ТАРАСА ЧУПРИНКИ

(* 17. 7. 1907 — † 5. 3. 1950)

Микола ВЕРЕС

ЧУПРИНЦІ

Підступних куль розмірена черга
Ліси під Львовом розітнула дзвінко,
І вмить урвалась нитка дорога
Життя Титана з іменем Чупринки...

На стійці впав безприкладний стратег,
Великий тактик, командир і геній
Отих у крицю вилитих шерэг,
Що ціль — свободу мають на знамені.

Плачу ж нема. І хоч важкий удар, —
На полі бою сльози не пристали, —
До пімсти кличе рвійністю фанфар
Година смерти батька-генерала.

Борець упав . . . Та житиме порив
Його наказу в бункері-землянці,
В безмежжі степу, шелесті вітрів,
У кроці й чині кожного повстанця.

І він луна. Зі заходу на схід,
На північ з півдня пострілів фермати
Несуть гримляче рокіт-заповіт
Кінчити битву, Лицарем почату.

Пала вогнем Дніпра могутній лук,
І Чорне море пінить, наче брага,
У криках чайок — віщий перегук,
В припливу хвилях — відгомін присяги.

Присяги тих, чий згинув керманич,
Та їм лишилися переможні весла,
Завзяття вдачі і рішучість віч
Пройти шляхами, Вождь які накреслив.

Летять вітри і тисячі відлунь
Збирають всюди: на столичних площах,
В садах Полтави, в горах понад грунь,
Між гнівних сосен лісу Білогорщі.

Вони пройдуть, безудержно пройдуть
До віх світання крізь бурхливі води,
Зірниця правди їм осяє путь,
А силу в змазі воля дасть народу.

Вони пройдуть, як месники за квіт
Землі святої, зірваний катами,
За кров на листі білогорських віт,
Сім куль Парижу й бомбу Роттердаму.

У рейс лінкор котвицю вже підніс,
А море пінить. Промениться траса.
Гримить присяга. Прапор. І девіз
Чинів Євгена, ~~Сидора~~ й Тараса! . .

ПОКЛІН ТОБІ ТАРАСЕ...

(* 9. 3. 1814 — † 10. 3. 1861)

СУБОТІВ

Стоїть в селі Суботіві
На горі високій
Домовина України —
Широка, глибока:
Ото церква Богданова.
Там то він молився,
Щоб Москаль добром і лихом
З Козаком ділився.

Мир душі твоїй, Богдане!
Не так воно сталось:
Москалики, щб зустрiли,
То все очухрали;
Могили вже розривають,
Та грошей шукають;
Льохи твої розкопують
Та тебе ж i лають,
Що й за труді не нахбдять...
Отак-то, Богдане!
Занапастив-еси вбогу
Сироту Украйну!
За те ж тобi така дяка...
Церкву-домовину
Нема кому полагодить!
На тій Україні,
На тій самій, що з тобою
Ляха задавила, —
Байстрюки Єкатери́ни
Сараною сiли.
Отаке-то, Зіновію,
Олексiїв друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм i байдуже!
Кажуть, бачиш, що »все-то те
Таки й було наше,
А що ми тiльки наймали
Татарам на пашу
Та Полякам«... Може й справді!
Нехай i так буде!
Так смiються ж з України
Стороннiї люде...
Не смiйтеся, чужі люде!
Церква-домовина
Розвiлється, а зпiд неї
Встане Україна
I розвiє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
I помоляться на волі
Невольничі дiти!

Д-р Данило МІРШУК

ПЕРЕЯСЛАВ І ДІЙСНІСТЬ

Чому Переяслав? Шановні читачі, саме тепер 1979 року в московській імперії розпочалась пропагандивна кампанія узаконення «возз'єднання» України з Росією; саме тепер «раби отечества чужого» в Україні розгойдують облудну пропаганду з нагоди 325 років «возз'єднання». І тому ця праця ставить своїм завданням довести на історичних фактах не «возз'єднання» України з Москвою, а окупацію України та систематичну русифікацію, кінцевою метою якої є повна асиміляція української нації чисельно більшою імперіялістичною нацією — російською.

Парадоксально, але факт, що найбільший тиск на «злиття націй» в СССР стався в історичну епоху, коли внаслідок розвитку духової культури і цивілізації пробудились недорозвинені колоніальні народи, які здебільшого втратили національну мову, та все ж створили самостійні держави чорного материка Африки та жовтого Азії, підтримані насамперед Москвою. В їхньому національному відродженні немало ролю відіграла також Друга світова війна. Та війна була нищівна, найжахливіша з усіх попередніх війн, але в своєму висліді породила нові ідеї й створила нову географічну карту світу. Однак в парі з колосальним переважно технологічним вселюдським прогресом, як його антипод зберігається деспотична й імперіялістична Росія, прикрита фальшивою вивіскою СССР, яка тримає терором централістичної влади з Москви десятки народів у колоніальній залежності. А серед них: Україна, Білорусія, народи Кавказу, центральної Азії та Прибалтики.

Про Україну народи світу знають із сивої давнини. Ще грецький письменник-історик в «Історії греко-перських війн» (485-425 рр. до Р. Хр.) згадує про українську землю і нарід на північ від Чорного моря, називаючи той нарід скитами. Відомо з історичних джерел, що скитів остаточно розбили сармати, які прийшли з-за Дону. Але після Р. Хр. сарматів витиснули з України алани, а 166 року після Р. Хр. на українські землі прийшли з півночі готи, за яких почався розвиток мистецтва серед місцевого населення над Чорним морем. Та й готи не втримались на українських землях, бо 375 року їх витиснули за Дунай гуни — нарід алтійського походження. За гунами на українські степи прийшла болгарська орда, та вона була витиснена за Дунай 568 року аварами.

Отже, сучасні українські землі були ареною битв і переходів багатьох азійських племен. Не зважаючи на потік чужих народностей через українські землі протягом кількох сторіч, в Україні

було й залишилося тубільне населення, яке в силу обставин частково вимішувалося із зайдами.

Грецькі історики згадують плем'я антів в Україні й ототожнюють його із скитами, але проф. В. Щербаківський у праці «Формування української нації» пише, що під «Антами треба розуміти українські хліборобські племена, які в уявленні грецьких письменників об'єднувались під одним ім'ям антів... Анти говорили мовою слов'ян і жили в області між Дністром і Доном. А це показує, що в VI і VII віках на Україні панувала мова слов'янська і ця слов'янська мова мусіла вже бути одночасно й українською»¹.

Російські історики й академік Михайло Грушевський сходяться в тому, що розселення слов'ян в Україні пішло з Карпат. Також вони доводять, що внаслідок природних катаклізмів чи воєнних дій азійських племен населення придніпров'я втікало в гірські сховища і, перетривавши несприятливі часи, знову розселялось над річками сучасної України й зберігало власну ідентичність.

Залежно від того з якої концепції підходити до вивчення старовини, то й автори відповідно до їхніх національних інтересів мотивують концепцію, яка покривається з їхніми ідеологічно-політичними твердженнями. Внаслідок кількасотрічного бездержавного існування українського народу польська та російська історіографічні науки не залишили місця в історії українського народу. Російський ліберальний історик передреволюційних часів, В. О. Ключевський, у восьмитомовому курсі історії Росії, у вивченні українських земель виходить із концепції російського імперіалізму і тому українські землі вважає загальноросійськими.

Академік Михайло Грушевський до вивчення історії Східної Європи підходить об'єктивно. Після дослідження історичних документів грецьких, арабських, російських та частково українських (які ще не були знищені Москвою), він створив нову схему історії східноєвропейських народів, яка заперечує московських фальсифікаторів. За це ж провідна верства російської імперії, як дореволюційна так і сучасна, заборонила наукові праці М. Грушевського в ССРСР, назвавши його праці буржуазно-націоналістичними.

Таке ж явище повторилося в семидесятих роках XX сторіччя з київським істориком Михайлом Брайчевським, який науково обґрунтував концепцію історії України, неспівзвучну з асиміляторськими плянами Москви і тому знятий з наукової праці. В статті «Перший, хто взяв перо» М. Брайчевський відзначив самостійницькі поучення першого митрополита українця, Іларіона, який боронив свободу і незалежність Церкви.

Брайчевський пише, що Іларіон «підводячи філософський ґрунт під поняття свободи він (Іларіон) геть відкидає будь-які спроби

1) Проф. В. Щербаківський — Формування української нації. Прага, 1941, стор. 116.

чи претенсії на будь-яку форму панування одного народу над іншим. Ще й ще раз повертається він до цієї теми, і висновок завжди один: Київ не нижчий за Царгород»².

Україна пройшла строкатий шлях історичного розвитку, починаючи з найдавніших часів, часів Київської Держави IX-XIII сторіч, монголо-татарської навали, союзу з Литвою та в польсько-шляхетській неволі з 1387 р. З-під гніту польської шляхти український народ почав відходити в першій половині XVI сторіччя, створивши Запорізьку Січ. М. Грушевський про цей період пише, що «... На арену виходить Дмитро Вишневецький в 1544 роках, знаємо його, як заможного магната, властителя кількох сіл в полудневій Волині... Замість розширяти і збільшувати свою «фортуна», він віддається пограничному, людному тоді спорту — боротьбі з татарами... На початок 1550 рр., на острові Хортиці, проти Конських вод, коло кримських кочовищ, ставить він замок і громадить навколо себе козачину»³.

Майже сторіччя український народ розвивав мілітарну силу і в козацькій війні проти шляхти 1648 року під проводом Богдана Хмельницького Україна здобула самостійність. Та трудно було її втримати. Поляки і кримські татари систематично руйнували міста й села Козацької Держави і це привело Б. Хмельницького вступити 1654 року до військового союзу з московським царем Олексієм Михайловичем під назвою «Переяславська Умова. Дослідник переяславської умови, проф. Андрій Яковлів, на підставі історичних документів пише: «... Те, що цар змінив запропоновану Б. Хмельницьким умову про чужоземні зносини, привело тільки до того, що умову цю зовсім не виконувано в редакції, що її встановила Москва ані навіть у редакції, запропонованій Б. Хмельницьким. Гетьман Б. Хмельницький до самої своєї смерті вільно здійснював як пасивне, так і активне право чужоземних зносин, як носій верховної влади незалежної держави. З дипломатичних документів, що їх писар Виговський передав Бутурлінові перед смертю Б. Хмельницького та з висланих з Тетерею до Москви 1657 р., довідуємось, що Б. Хмельницький був у дипломатичних зносинах із курфюрстом Бранденбурзьким, Фрідріхом-Вільгельмом, із Швецією, Угорщиною, Туреччиною, Молдавією, Волощиною, Кримом, Польщею, при чому зносини провадив цілком самостійно, не повідомляючи царя»⁴.

Нещаслива Переяславська Умова прийшла внаслідок, як уже згадано, важкої боротьби українського народу з польською шляхтою і кримськими татарами. Крім того, козацька старшина й то-

2) Михайло Брайчевський — Перший, хто взяв перо. «Літературна Україна», Київ, 1968 рік.

3) М. Грушевський — Історія України-Руси. Том 7, стор. 115.

4) Проф. Андрій Яковлів — Договір Богдана Хмельницького з Московським царем Олексієм Михайловичем 1654 р. Нью-Йорк, 1954.

дішня українська інтелігенція, знаючи культурну відсталість Московщини, мала свої далекойдучі пляни. В тих плянах передбачувалось колонізувати, як пише Юрій Шерех, Москву. »Було б хибно зводити цей рух до шукання кар'єри. Це був також ідеологічний рух. Що таке Москва, — знали, і все таки рушали до Москви. Рушали може саме тому, що усвідомлювали, наскільки нижчий був той культурний і побутовий рівень, що на ньому стояла Москва. Переяслав у перспективі трьох сторіч уявляється нам початком великої трагедії. Це слушно. Але в умовах 1654 року не був з конечністю закладений розвиток тільки в цьому напрямі. Навпаки, сучасникам Переяслава здавався вихідним пунктом для великої експансії. Нічого майже не втративши політично, — адже Україна зберігала цілковиту незалежність зовнішніх зносин, — умови зобов'язували її тільки прийняти московського воеводу й залогу до Києва»⁵.

Переяславська умова (8/18 січня 1654 р.) була складена між Москвою й Україною як рівний з рівним, за якою (умовою) Україна залишалась суверенною державою з незалежною від Москви економічно-господарською, внутрішньою, зовнішньою політикою та власним військом. Умова передбачала лише мілітарний союз між Москвою й Україною в боротьбі з зовнішніми ворогами. Московський цар Олексій Михайлович суть умови знехтував і грамотою від 27 березня 1654 року проголосив ніби Україна злилась з московською державою. В тій грамоті під числом 247 Олексій Михайлович пише: »І нине Бог вседаровитий совет благ в наше царского величества сердце вложил, что ми, великий государь, возревновав по Бозе над церквами божіми і над вами, народом християнским, умілосерділісь, под нашу государскую високою руку принять вас ізволілі»⁶.

А що в ті часи поняття нації й її культури ототожнювалось з релігійною приналежністю, то це значить, що цар Олексій Михайлович виразно зазначив асиміляцію українського народу через церкву. Ця грамота викликала обурення в гетьмана Б. Хмельницького і високої старшини. Гетьман ігнорував грамоту і внесені поправки московським царем до Переяславської умови.

Передчасна смерть Б. Хмельницького (1595-1657) змінила політичний шлях України. Москва доклала всіх можливих інтриг, щоб розкласти Україну зсередини, про що образно описав П. Куліш в »Чорній Раді« про події 1663 року. Чотири роки раніше, за гетьмана Івана Виговського, дійшло до збройної сутички між козаками і царським військом, у якій Виговський 8 липня 1659 року розбив московське військо князя Трубецького під Конотопом.

5) Юрій Шерех — Не для дітей. »Пролог», 1964, стор. 36-37.

6) Боссоединение Украины с Россией. (Документы в 3-х томах). Москва, 1953, том 3-й, стор. 556.

Самостійницьку політику провадив далі гетьман Іван Мазепа з початком гетьманування від 25 липня 1687 року аж до смерті 22 серпня 1709 року, вже після поразки у війні з царем Петром I під Полтавою. Перемігши Мазепу під Полтавою, Петро I 22-го квітня 1722 року касує адміністративний поділ гетьманської України і заводить «Малоросійську Колегію» під контролею московських воевод, що означало повну ліквідацію української адміністрації й української державности.

Найбільшого спустошення в Україні довершила Катерина II. Змовившись зі своїми фаворитами, Потьомкіним і Орловим, задушила свого чоловіка царя Петра III і 1862 року засіла на престолі московської держави. За її наказом московське військо зруйнувало в 1775 році Запорізьку Січ, що в якійсь мірі була відлунням українських вольностей.

Зі знищенням української державности почався наступ усім фронтом на національні права України: заведення кріпацтва, знищення української освіти і всякого прояву національної культури. У відомій інструкції до князя В'яземського Катерина II писала: «Малая Россія, Ліфляндія і Фінляндія суть провінції, которія правятся конфірмованими їм привілежіями; нарушіть онія отрешенієм всех вдруг весьма непристойно било, однакожь і називать їх чужестранными і обходиться с ними на таком же основаніи есть больше нежели ошібка, а можно назвать с достоверностію глупостію. Сіи провінції, также Смоленскую, надлежит легчайшими способами привести к тому, чтоб оні обрусели і перестали би глядеть как волкі к лесу»⁷.

З приходом нового царя на престіл російської імперії сильніше і більш брутально переслідувались нації й культури неросійських народів. Вже 1863 року міністер внутрішніх справ Валуев циркулярем заборонив друкувати всякі книжки українською мовою. В тому злощасному циркулярі Валуев заявив: «Ніякої малоросійської мови не було, немає і бути не може».

В короткому часі після того циркуляра в Петербурзі відбулась урядова нарада з участю українофоба М. Юзифовича проти українського руху. Наслідком тієї наради був горезвісний т. зв. Емський Височайший наказ із 18-го травня 1876 року. Подаємо наказ без змін:

«Государ Император 18 минувшего мая Всемілостіवेशь повелеть соизволил:

1. Не допускать ввоза в пределы Имперіи без особаго разрешенія Главного Управленія по делам печати каких би то ні било книг і брошюр, издаваемых на малоросійском наречіи.

2. Печатаніе і изданіе в Имперіи орігінальных произведеній і переводов на том же наречіи воспретить, за ісключеніем лишь:

7) Проф. Сергей Соловьев — История России. Том 26, стор. 39.

- а) історических документів і пам'яток;
- б) произведень ізящної словесності, но с тем, чтобы при печатаніи історических памятников безусловно удерживалось правописание, в произведениях же ізящной словесности не было допускаемо никаких отступлений от общепринятого русскаго правописания, и чтобы разрешение на печатанія произведений малорусской словесности давалось не иначе, как по рассмотреніи в Главном Управленіи по делам печати, — и

3. Воспретить различія сценіческія представленія на малорусском языке, а равно и печатаніе на таковом же текстов к музыкальным нотам»⁸.

На основі цього наказу царя Олександра II закрили Київське Географічне Товариство. Цей наказ придавив розвій української літературної мови та заборонив вживати слова Україна, український... В той час уже відродилась Галичина, у Львові розпочався національний рух і наша літературна продукція перенеслася за кордон, і там була аж до 1905 року.

В період російської революції 1917-20 років кожен народ самовизначився і приступив будувати господарське й політичне життя. Україна одна з перших поневолених націй в російській імперії взялася відбудовувати державне життя. Ще в березні 1917 року з'їзд кооперативних діячів у Києві «виніс постанову про необхідність негайного введення української мови в школі, в суді та всіх громадських і державних установах»⁹.

Ця постанова найбільш розгалуженої і економічно сильної кооперативної організації продемонструвала волю українського народу — будувати самостійне життя.

В короткій розвідці не будемо спинятись на деталях національного будівництва в період революції й національної боротьби, бо це був короткочасний вияв творчості українського народу, який здушено московсько-більшевицьким імперіялізмом. Коли ж більшовики захватили Україну, вони всякими методами намагались придушити національний розмах, але, не будучи тоді ще в силах його спинити, тому допустили тимчасовий процес українізації, який протривав до 1929 року.

В роки Другої світової війни український нарід намагався відновити власну державу, але Україна була в той час головним театром війни двох тоталітарних імперіялізмів — німецького фашизму та російського «комунізму» і тому не могла фізично відстояти національні інтереси. В тій війні Україна втратила найбільше матеріальних цінностей та людських жертв, завданих гітлеризмом та московським імперіялізмом. І здавалося, що Украї-

8) Проф. Іван Огієнко — Історія української літературної мови, стор. 182-183.

9) Павло Христюк — Українська революція. Том I, стор. 17.

на не вилонить із себе національної ідеї, що її національну духовість знеутралізував московський імперіялізм. Одначе в біологічній субстанції українського народу не вмерла національна ідея і в шестидесятих роках Національний Геній проявив себе в літературі й протестах інакшесдумаючих. Поява на політичній арені предтеч грядучої національної революції — Дзюби, Чорновола, Караванського, Мороза, Світличного, Плюща, Шумука, Лук'яненка, Осадчого, Сверстюка, Стуса, Красівського, Руденка, Тихого, Пронюка, Калинця та жінок-мучениць Алли Горської, Ірини Калинець, Ніни Строкатої, Надії Світличної та тисячі незламних патріотів українського народу повсякденно хвилюють недрімаючу Москву.

Москва знову, як і в 1954 році, наполегливо готується помпезно відзначити в цім році 325-ліття Переяславської умови, фальсифікує нашу історію, щоб у пам'яті українського народу стерти історичну правду і прагнення до самостійного життя.

Сучасна українська інтелігенція щораз більше й більше розкриває і виносить на осуд суспільств світу фальсифікаторів історії, дискримінацію мови й культури українського народу та економічну експлуатацію України Москвою. Так, наприклад, історик М. Ю. Брайчевський у своїй праці «Приєднання чи возз'єднання» розкрив забріханість російсько-більшевицької історіографії і прийшов до такого єдино-вірного і логічного висновку: «... виходить, що на протязі багатьох століть український народ боровся головним чином... проти власної національної незалежності. Що незалежне існування було величезним злом для нашого народу. І що, отже, всі ті, хто кликав його на боротьбу за національну незалежність, були... найлютішими ворогами українського народу».

Не сумніваємось, що цьогорічний «ювілей» Переяславської умови буде проведений під кутом найгидкішої брехні й лицемірства. А чи український народ поважає фальсифікаторів історії — покажуть грядучі події.

14. Російський імперіялізм заснований у духовій площині на російському месіянізмі, в культурній площині — він проявляється як русифікаторський шовінізм і расизм, а в економічній — як жорстокий колоніялізм. І шовінізм, і імперіялізм, і колоніялізм Росії — найлютіші вороги національної України.

(Із стверджень і постанов V-го Великого Збору ОУН)

Петро КАРПЕНКО-КРИНИЦЯ

М О С К В А

Є слово червоніш кривавої плями,
Чорніше від ночі початку свого.
І люди й земля, перемита сльозами,
Земля моїх предків пізнала його.

Спитаю у вітра — сумного прибуди,
Що суші овіює й кручі морів,
Хто каторжні нори Сибіру запрудив,
Невинною плоттю людською набив?

Карельські, Колимські, Далекого Сходу,
Хто нетрі, де шкіриться згуба жива,
Труною розп'яття зробив для народів? —
І вітер одкаже: — Я знаю: Москва.

Спитаю у сонця — гарячого друга,
Хто в пащах в'язниць, сутеренах німих,
Упившись злом нелюдської наруги
Катує братів — сонцелюбців моїх?

Хто краде в них казку привабного світла,
Хто роки, як нить золоту, обрива,
Хто юність гвалтує іще нерозквітлу? —
І сонце одкаже: — Я знаю: Москва.

Спитаю в землі, що дуднить споконвіку
Громами походів, столунням боїв,
Хто крові пуска незагачені ріки
І кров'ю лани, мов дощем, напоїв?

Земля, наче матір стара, похмурніє
І оповідь буде предовга мені —
Устане оточений ордами Київ
І Січ Запорізька й Полтави огні . . .

Покотиться Вчора оглушливим громом
І буде хлющати Сьогодні в крові . . .
Страшніше за пекло Гоморри й Содому,
За Дантове пекло — свавілля Москви.

Мій брате, що вмієш цінити непокору,
Коли ти шепочеш молитви слова,
Як вечора тінь упаде яснозора,
Чи рано встаєш, пам'ятай же, що ворог,
Найбільший твій ворог — Москва.

Передрук з сумівського журналу «Авангард», ч. 3/5, 1948, стор. 13.

Я. ГАЙВАС

ДВА ЕТАПИ ГОСПОДАРСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В КИТАЮ

Доба великих перемін

Ще не всі освоїлися з думкою про тривалу франко-німецьку згоду і співпрацю, ще не всі певні, що та співпраця і спільна постава в засадничих питаннях стане, принаймні в нашій добі, наріжним каменем нового укладу сил в Європі, а тим самим і сучасної політики в Європі та до якоїсь міри і поза нею, а вже наступають інші подібні явища, навіть на ще більшу скалю, яких наслідки важитимуть на великій частині світу, або взагалі на розвитку подій в усьому світі. Мова про китайсько-японське зближення, мир і співпрацю, а вслід за тим і про нормалізацію стосунків між США і Китаєм.

Франко-німецькі конфлікти супроводили Європу довгі сотні років, починаючи ще з римських часів, мабуть, ще з першого нападу германських племен на тодішніх галлів в 102 році перед Христом. Завдяки допомозі римських легіонів, які розбили тевтонів і кимбрів, германський наступ відбито. Римляни своїм звичаєм перейшли до протинаступу, щоб підкорити собі германських варварів, але ці їхні намагання скінчилися катастрофою в Тевтобурзькому лісі (9-го року нашої ери), де германські племена оточили римлян під командою Варра і знищили їх (Варре, Варре, віддай мені мої легіони — мав у розпуці кликати імператор Август). Як звичайно, у війні щастя раз було по одному боці, то знов по другому, однак конфлікти тривали далі, хіба котрась зі сторін мала в іншому місці ще гірші клопоти. З тими конфліктами ввійшли обидва народи в найновішу добу історії. Два передові народи Європи, чиї культурні й технічні здобутки промінювали на весь світ, у сусідських стосунках поводитися як первісні племена, що вміють розв'язувати свої спори тільки силою. Сила, не раз в її найбрутальніших виявах, обов'язувала у відносинах між ними, не зважаючи на те, що досвід показував, що перемога однієї сторони штовхала другу до ще більших зусиль, до реваншу, звичайно до перемоги. А тоді переможена сторона починала свій реванш. Очевидно, це використовували інші, які зміцнювалися і завдяки тому європейському конфліктові мали змогу поширювати свої сфери впливів та панування. Тими іншими були в першу чергу в новіших часах росіяни. Аж дійшло до того, що в двох останніх світових війнах обидві сторони мало що не затопили себе остаточно в крові. Щойно тоді прийшло опам'ятання.

Після Другої світової війни в обидвох країнах прийшли до голосу державні мужі, які бачили далі, як сучасність, і вони

з величезним зусиллям зуміли добитися великого звороту. Але треба було, щоб в Берліні і сотню кілометрів на захід від нього, московські залоги перебрали «опіку» над населенням, а життя великої частини німецького народу було формоване по волі і на зразок червоної Москви. Знов же «переможна» Франція втратила всі свої посілости, зазнала неймовірних матеріяльних збитків, а найважливіше, цілі покоління лягли на полях боїв. Промовистим прикладом цього може бути славна донедавна (тепер уже її нема) французька військова школа Сент Сир. Містяться там пропам'ятні таблиці поляглих випускників тієї школи. Таблиця за таблицею рясніє прізвищами найбільш надійних. Тільки немає на таблиці ніяких прізвищ випускників з 1914 р. На цій таблиці тільки одна дата — 1914, бо цілий цей річник загинув на полі слави. Від першого до останнього, цей юний цвіт французького старшинського корпусу, майбутні громадські, державні, військові провідники, загинули у Першій світовій війні. Проходили віки, проходили щораз нові покоління, аж прийшли мужі як Шарль де Голь і Конрад Аденауер, які зуміли перервати трагічний ланцюг подій, що тягнулися сотнями років, та повернути колесо історії в інший напрямок.

А оце, мабуть, подібна подія сталася на наших очах на Далекому Сході. Хоч японсько-китайський конфлікт не тривав так довго, як німецько-французький, за те він не менше, а мабуть більше був жорстокий і глибший. І цей конфлікт розигравали інші потуги, в першу чергу Росія, яка використала японсько-китайську ворожнечу, щоб не лише втиснутися у сфери впливів цих двох народів і держав, але по куснику, — в китайському випадку навіть великому куснику, — вирвати частини землі їхнього материка. Але і тут прийшло опам'ятання і обидві країни, не зважаючи на спротив і погрози Москви, знайшли спільну мову, чим dokonчили великого зламу в тій частині світу.

Між Японією й Китаєм не лише наступила злагода, не лише підписано мировий договір, після якого прийшли різні дальші пакти й умови, але почалася дуже всестороння співпраця. В першу чергу господарсько-торговельна співпраця. Японія, після програної війни, генієм своїх провідників і потом мільйонів трударів стала третьою по величині і першою з господарською динамікою і винахідливістю країною світу. Китай зі своїм малою не мільярдом населення господарсько відсталий, а через те слабкий, технічно й технологічно недорозвинений. Союз і співпраця тих двох велетнів зовсім природня й принесе користь обидвом сторонам. Розміри тої співпраці видно з цифр: перші товарообмінні договори були на декілька мільярдів доларів. Пізніше прийшли на десять мільярдів, які швидко подвоєно, а ці знов подвоєно. Сьогодні говориться про 60-80 мільярдів на протязі однієї декади. Сума насправду небувалих «азійських» вимірів. Цілі фабрики й

заводи, та деякі суцільні ділянки господарського життя Японія розбудовуватиме, щоб своїми засобами, своєю технікою і технологією, патентами і кредитами поставити їх в Китаю протягом ближчих років! Очевидно, за це вона дістане відповідний еквівалент не лише в необмеженому ринку збуту, але в нафтовій ропі, головному енергетичному засобі нашої доби, яку останнім часом відкрито у великій кількості на терені Китаю, а якої Японія зовсім не має в себе.

Заки до того дійшло, то Японія і її господарські кола зокрема, фліртували з Москвою в справі широкої господарської співпраці, особливо в справі участі японських капіталів і технології в розбудові і експлуатації сибірських природних багатств. Але така співпраця мусіла бути попереджена мирним договором між обидвома країнами. Вони ж до сьогодні такого договору не мають, зокрема, відколи Москва напала на японців три дні перед кінцем війни, хоч між ними був пакт неагресії, та за ті три дні забрала більше як усі переможці разом у війні проти Японії. Японія хотіла мирового договору з Московщиною, але зумовляла його поворотом декількох невеличких, навіть незамешкалих, хоч вживаних рибакми, островів в безпосередньому сусідстві на півночі Японії. Острови ці були завжди японські, Росія їх загарбала зараз після Другої світової війни, як воєнну здобич. Московські лідери, як і в усіх інших випадках, ані на крок не поступалися, думаючи, що впертістю переможуть японців, як це їм здебільша вдається з американцями. До тієї впертості привчили їх уступки Заходу, але Японія не Захід. А тепер кремлівські вожді бідкаються, опинившись в дуже складному положенню.

Японсько-китайське зближення не обмежується до формальностей мирового договору і до господарських умов. Воно органічно нав'язане до сотень років приязні і співпраці між тими народами і взаємного духового запліднювання. Після підписання мирового договору в Пекіні віцепрем'єр китайського уряду, Тенг Гсіаю-пінг, коротко називаний Тенг, формально третя людина в гієрархії червоного Китаю, а фактично головна його пружина на сьогодні, удався до столиці Японії для обміну ратифікаційними документами. Обмін ратифікаціями прибрав форму основного поєднання цих двох великих сусідів, які опам'яталися після років кровавих ударів. В цьому єднанні Тенг надав тон: «Мое серце сповнене радістю — сказав він обнімаючи японського прем'єр-міністра Фукіду, — хоч між нами були нещасливі відносини, та хай минуле належить до минулого... Ми мусимо прямувати до якнайкращих відносин...» На це відповів йому під час зустрічі і спільного бенкету Мікадо, який признав вину японців у неспровокованому японському нападі на Китай, називаючи його «невластивим учинком».

На цьому не закінчився консеквентний вихід червоного Китаю на світову арену. Ще літом цього року теперішній лідер Китаю Гуа Куо-фенг відвідав три країни, найбільше загрожені Москвою: Югославію, Румунію, Іран (Персію). Після цієї сенсації Тенг і інші провідні діячі Пекіну відвідали й далі відвідують по черзі різні країни, намагаючись нав'язати з ними приязні й ділові стосунки. Нарешті, хоч поволі, настала нормалізація відносин між США і Китаєм. Після побуту президента Ніксона в Китаю 1972 р. і підписання «шангайських пунктів» на якийсь час розвиток мирних стосунків між тими обидвома країнами неначе зупинився на мертвому пункті. Зложилися на це відомі трагічні події в США, криза й уступлення президента Ніксона, а далі непевна ситуація за президента Форда, якого нещасний Кіссінджер заманеврував в одну з найбільших тактичних помилок, намовляючи на відвідини Владивостоку, міста побудованого на забраній від китайців території, накінець перші місяці нового президента Картера зі звичайною у таких випадках непевністю і нерішучістю. США мусіли перейти глибоке внутрішнє переставлення, щоб дальші конкретні заходи були можливі. Між обидвома країнами, а в першу чергу, крім інших, розв'язка проблеми Тайвану (Формози) і націоналістичного китайського уряду, що перебуває на ньому. Майже тридцять років невизнання червоного Китаю Америкою, дві війни — в Кореї, де китайські військові маси зустрілися в дуже кривавій по обидвох боках війні з американцями і не допустили їх до перемоги, а далі у В'єтнамі, де Китай допомагав усім можливим у війні проти американців, накінець безконечна черга дрібніших конфліктів між цими двома державами... В цьому самому напрямі штовхала велика частина американської публічної opinio, впливові кола в Конгресі, велика частина магнатів американського капіталу і т. д. Але тут знову прийшла з допомогою агресивна політика Москви; її непогамовані імперіялістичні апетити, неприховані завойовницькі плани і очевидні злочинні заходи кремлівських володарів і їхньої «мудрої комуністичної партії» на чолі з Ілічом другим (Брежнєвим) поставили США перед konieczністю робити приспівшені нормалізаційні жести до Китаю. Цей рік, особливо останні місяці й тижні 1978, був дуже урожайний на цього роду події: вчені, індустріялісти, конгресмени й сенатори, нарешті маси американських туристів пилили і пливуть безперервним потоком до Китаю. Цю процесію очолили по черзі дорадник президента для світової безпеки, Збігнєв Бжезінський, один з найбільш впливових і найбільша індивідуальність у кабінеті президента Картера, секретар створеного недавно департаменту енергії, Джеймс Шлезінгер, секретар агрикультури, Бергленд. Хоч у висліді їхніх поїздок формальних договорів не позаключувано, бо між обидвома країнами після воєн не було ще

основного мирового договору, але пороблено практичні домовлення й устійнення, які дали підстави і рами для найрізноманітніших комерційних заходів.

Після років внутрішніх заколотів у Китаю, викликаних наперед «Великим скоком уперед» 1958-1960, опісля «Великою культурною пролетарською революцією» 1966-1969, теперішній уряд Китаю перейшов до прагматичної політики й став на становищі, що не революційна фразеологія й «кипіння» мас, а таки всестороння матеріальна й технічна сила творять підстави сили держави, та взявся якнайсерйозніше до розбудови Китаю. Він проголосив, що вже невід'ємне від стилю китайських комуністів, «чотири революції»: агрикультури й виживлення, індустрії, оборони країни і війська, науки й техніки. А тому, що в більшості випадків США ведуть перед у всіх тих ділянках, а крім цього, уряд США і велика частина заінтересованих кругів готові співпрацювати з Китаєм й допомогти кредитами, заіснувала зовсім реальна база для дальших нормалізаційних заходів.

Ці величезні пересування між тими двома великодержавами на протязі винятково короткого часу викликали спершу занепокоєння, а відтак переполох на Кремлі. В Росії завжди жила глибока, хоч не раз прихована, ненависть і страх перед Китаєм. Виявлялося це в поступуванні російських державних мужів і дипломатів, глибоко вони закорінені в народі, а вислів їм давали й дають безчисленні російські вчені, поети, письменники. Навіть Олександр Солженіцин уже в декількох місцях закликав звернути увагу на Сибір, «істинно русскую землю», а тим самим перестерігав перед китайською небезпекою. Забагато китайської землі загарбала Росія і забагато кривди зробила вона китайському народові, щоб могли спокійно дивитися на відродження й розвиток тієї країни, та на всі події довкруги неї в останньому часі. Зовсім безсумнівний вислів тому дав на початку листопада «науковий речник» большевицького уряду, «американолюб» Юрій А. Арбатов. В офіційному інтерв'ю в двох європейських виданнях (лондонський «Обсервер» і інтернаціональне видання «Геральд Трібюн»), очевидно, з доручення Політбюра заявив: «Ми не хочемо псувати наших стосунків з країнами, які розбудовують свої відносини з Китаєм... Але якщо в цьому буде протисовєтське спрямування то це вплине на наші взаємні стосунки... Якщо б, що я надіюся не станеться, Китай став мілітарним союзником Заходу..., навіть неформальним (тобто без відповідних договорів, але фактично, як це має покищо місце між США і Китаєм — прим. моя, — Я.Г.), тоді справа буде зовсім інакше в наших очах. Якщо б постала вісь (Китай—Захід) з протисовєтським спрямуванням, тоді немає мови про детант (зі Заходом)». Як бачимо, «товариш» Арбатов навіть не добирав слів, як це звикли робити в таких випадках, а просто грозить, очевидно, зі страху. Але це вже залізно, події пішли задалеко, Китай

отрясся з чаду екстрем комуністичної доктрини, переставився і зміцнів внутрі й назовні; Захід побачив справжнє обличчя Москви, Англія, Західня Німеччина, Франція не лише вноормалізували відносини з Пекіном, але ввійшли з ним у широку співпрацю, отже погрози Москви стають у таких умовах «паперозим тигром», вони вже не можуть стримати розвитку подій по намічених напрямках. Правда, останні дні листопада й перші дні грудня 1978 р. принесли вістки про те, що аж два господарські міністри (секретарі) США, Майкел Блюменталь і пані Хуарсія Крепс, удалися до Москви, щоб там перевести розмови на тему поширення товарообміну і, очевидно, уділення ССРСР величезних кредитів та пільг.

Такі величезні зміни у відносинах Китаю з зовнішнім світом мусіли мати свій відповідник у внутрішньому житті Китаю. Двадцять сім років Китаю — від перемоги над Чан Кай-шеком і до смерти Мао Тсе-тунґа (1949-1976) — це роки неподільної влади «предсідника» Мао. Хоч не бракувало спроб скинути його із сидла (остання з них і найбільш таємнича закінчилася невиясненою смертю головного заговорника, конституційного наслідника Мао, генерала Лін Піяо), то все таки його вплив за ті роки домінував над країною. Таке довге володіння може мати свої позитивні сторінки, але негативні напевно гнітюче переважають. Ті негативні наслідки збільшували об'яви старіння Мао, через що він щораз більше відривався від життя, ставав доктринерським, нееластичним, задивленим у свою рацію, навіть у непомилність, а через те схильний до різних надуманих починів, похибок, навіть авантур, як катастрофальні у своїх наслідках «Великий скок уперед» і «Велика культурна пролетарська революція». Вислови і писання Мао з останніх часів виявляють далеко посунений сенілізм і примітивізацію, що зовсім не подібне до тих його прямих, прагматичних, на життя опертих думок з молодших років. Славна під цим оглядом відповідь його кузинці, молодій студентці Ванг Гай-юнг, яка жалувалася на іншого студента, що спізнюється, або взагалі не приходить на лекції, не слухає викладів, не виконує домашніх задач. Відповідь Мао була: «Учителі повинні менше вчити, а давати змогу студентові більше читати... Коли вернешся до школи, скажи тому студентові, що це було ще за скоро вертатися до школи в осьмій, чи дев'ятій годині; він може навіть спізнитися до одинадцятої, чи дванадцятої... А ти подивися на себе! Ти боїшся критики за ароганцію і зарозумілість, за брак організованости й дисципліни. Чому ти маєш боятися?» А славне його в часі Великої культурної революції: «Киньте бомбу на партійну централю!» Або прямо абсурдні думки про науку: «Навчання шкідливе. Організуйте малі групи для самоосвіти й університетських самостудій... Не треба ніяких іспитів. Іспити це не добра метода. Хто іспитував Маркса? Енгельса? Добра метода студіювати — є студії в бібліотеці. Я студіював у бібліотеці в Гунані півроку і півроку в бібліотеці Пекінського університету»

(“The Wind Will Not Subside”, by David and Nuney Doll, Military Pantheon Books, N.Y., 1976, стор. 325).

А яка зміна тепер! Не лише привернено кінцеві іспити, але обов'язують і вступні, закріплено дисципліну, професорів, яких Мао порозганяв по сільських комунах і фізичних роботах, повернено на університетах до катедр. Останньо маса молоді виїжджає на студії за кордон. Цього року на такі студії до США прибуло біля п'ятсот китайських студентів, а в ближчих роках має прибути понад десять тисяч. Романтичну теорію самовистачальності Китаю в господарській розбудові заступлено співпрацею і допомогою світових господарських потуг, замість міжнародної ізоляції прийшли поїздки й приспішені вирівнювання довгих занедбань.

»Червоних гвардійців«, які тисячами безплатно з'їжджалися до Пекіну і чинили »революційні« заколоти, заставлено працювати за станками і на землі, допущено закордонних туристів. Коротко: зміни обхопили всі ділянки життя в Китаю і, коли не наступить загамування цього процесу, то вже в короткому часі ми будемо свідками нової ситуації в світі і нової рівноваги, або захитання дотеперішньої рівноваги сил.

Два елементи: вічне і мінливе

Погляди на Китай, як і на інші країни, залежать великою мірою від точки зору, з якої ми дивимосся, з якою країною, чи країнами ми його порівнюємо, від світоглядних принципів, політичної орієнтації спостерігача та багатьох інших співчинників. Як звичайно, оцінки хитаються між двома крайностями: знецінюванням і захопленням. XIX-те і початок нашого століття — це час знецінювання Китаю. На Китай дивилися як на відсталу, здегенеровану країну, а тепер є небезпека іншої скрайности, коли починається славословіє на тему психічних глибин китайців, їхніх неперевершених моральних вальорів, їхньої інтелектуальної досконалости, працьовитости і чого хоче. Правда, як звичайно, є десь по середині, бо не є вона ані в одній, ані в другій скрайності.

Англійський генеральний губернатор Індії 1823-1828, що був перед тим дипломатичним представником Британії в Китаю, лорд Вілліам Пітт Амгерст, відвідав Наполеона 1817 р. на острові св. Олени. Під час розмови про Китай Наполеон, як звичайно, в короткій фразі схопив суттєве: »Китай — це сплячий гігант. Коли він збудиться, то потрясється світ«. На наших очах та оцінка великого державного мужа і полководця має всі вигляди на здійснення.

В літературі про Азію, а в першу чергу про Китай, можна часто зустріти запит: чому вони перестали розвиватися на певному історичному етапі? Чому після сотень років здобутків, вина-

ходів і великих досягнень прийшли десятки і сотні років застою, розкладу, морального і суспільного упадку? Відповіді на ці питання мусять завжди бути гіпотетичні, великою мірою дискусійні. Одно є певне: в часі довгого історичного тривання в китайців закріпилося переконання у їх відмінності від решти світу, почуття вищости над ним та переконання, що які б зміни не перейшли, вони врешті-решт уложаться в річище, що його вижолобили століття.

Довге державне існування Китаю виплекало в китайців щось неначе відчуття безконечности, необмеженої в часі тривалости китайської держави і китайської системи. Мабуть можна б це до якоїсь міри віддати французьким калямбуром: чим більше міняється, тим більше лишається по старому. Одначе, в сучасному червоному Китаю воно не так: червоні розбудили бажання змін; зміни, що заіснували дотепер, породжують спрагу до кращого; революція сподівань і очікувань стала власністю широких людських мас, бо вона заторкнула їх конкретно в часі довгих років воєн, перемаршів різних армій і тривання різних систем, і тому китайський нарід у своїй більшості, хоч він так дуже пов'язаний з традицією і бачить своє життя як безконечний і вічний ланцюг, стоїчно зустрічає зміни, що їх вводять червоні. Для нього зміни — це тільки переходові форми вічнотривалого.

Китаець звик до того, що влада завжди мусить бути. Це могла бути династія, міг бути якийсь генерал-патріот, чи генерал-бандит; був Чан Кай-шек, потім прийшов Мао, а Китай існував і існуватиме постійно. В часі патетичної ранньої доби червоної революції в Китаю, в роках 1925-27, в Гунані, Мао, джерелом сили якого був нарід, а в першу чергу селянство, кинув крилату фразу: влада оперта на дулі рушниць, але, не зважаючи на це, він був свідомий, що остаточну силу дає опертя на людських масах і їхню причасність до революційного руху. Але чи це є вже якоюсь мірою у свідомості людських мас, щоб вони могли себе і свої прагнення вважати мотором розвитку? Хоч комуністи так багато говорять про об'єктивні умови, як чинник, що творить історію, то на ділі в них домінують елементи волюнтаризму. Це було в Леніна, це було в Мао, це є в них усіх. Бо чим же іншим, як не волюнтаризмом є славна фраза Мао: «Юшка і кріс сильніші за літаки й танки Чан Кай-шека». Об'єктивно, танки і літаки такі сильніші від зупи і рушниць, але, тому, що рішає людина і її воля, то рушниця і літак є тільки інструментами, які залежать від рук, у яких вони знаходяться. Питання, наскільки це увійшло у свідомість, а чи покищо у відчуття народніх мас Китаю, в майбутньому буде вирішувати долю Китаю, бо від нього залежатиме, чи нарід і надалі залишиться знаряддям у руках Кунгчантангу (китайська назва Комуністичної партії Китаю), а чи він навчений досвідом змінить свою поставу і сам захоче впливати на події.

Інформації з Китаю (кінець листопада і початок грудня 1978 р.) говорять про появу вагомих у розвитку подій в Китаю плякатів, з вимогами демократичних свобод, серед яких на центральному місці стоїть вимога причасности народних мас до влади.

Комуністична партія Китаю рішуче намагається знищити в однаковій мірі соціальну структуру і моральну поставу китайців. Тому вона послідовно поборювала вчення конфуціанізму, яке незмінно перетривало понад дві тисячі років, вважаючи його головною причиною китайської заклякlosti. «Велика культурна революція» була спрямована також проти нього і проти повороту бюрократії і своєрідної касты мандаринів, в яку почало перетворюватися сучасне державне й партійне керівництво. В намаганнях розвалити основи наростаючої бюрократії і закріпити егалітаризм, «Велика культурна революція» зруйнувала багато надбань й на багато років припізнала розвиток Китаю. Здезорганізоване виробництво, втрачені роки в науці й вишкoлі молодих кадрів, розхитана структура партії і хаотизація державної адміністрації вимагатимуть років, щоб їх подолати. Без верстви менажерів і інженерів, адміністраторів і наукових дослідників у кабінетах, професорів на університетських катедрах, а робітників при станках немає модерного суспільства, а держава без цього буде раніше чи пізніше жертвою нападу. Сучасне керівництво Китаю намагається по змозі скоро усунути наслідки тих екстремістичних експериментів, бо, мабуть, не багато часу залишилося, щоб поставити країну на ноги і відстрашити СРСР від нападу.

Державна влада мусіла остаточно взятися і до змін у «вічному» китайському письмі, яке не відповідає сучасним вимогам, бо неможливе масову грамотність (тільки певна частина людей може вивчити десять тисяч письмових знаків) та комунікацію між народом і його владою. Дотепер уже були спроби в цьому напрямі, але без успіху. На початку грудня 1978 р. повідомлено, що з 1-им січня 1979 року інформаційне агентство Гсінгуа (інтернаціональна служба) перейде на фонетичну латинську абетку. Цей перший крок потягає за собою різні труднощі, але його треба зробити. З першим січня Hsinhua буде писатися й читатися Xinhua, Peking — Beijing, офіційний орган Jenmin Jih Pao буде Renmin Ribao, Mao Tse-tung буде Mao Zedong, а Teng Hsiao-ping буде Deng Xiaoping.

Здавалося б дрібна справа, а з якими труднощами пов'язана зміна. В процесі тих змін на дорозі до модернізації цілого життя Китаю, а в тому й до перебудови господарки й господарської системи Китаю, економіка Китаю на тому другому етапі господарської революції зазнає глибших і з більшими наслідками перемін, як це сталося на першому етапі, що почався 1949 роком, а закінчився після смерті Мао.

Чому Мао переміг Чан Кай-шека?

Перемога червоних над Куомінтангом (Національна Народня Партія) в однаковій мірі несподівана, як і закономірна. Несподівана, бо на початку конфлікту Куомінтанг мав мільйонові армії, державний апарат, скарбницю, величезну допомогу Америки, а комуністи під жодним оглядом не могли з тим усім рівнятися. Зложилося на це багато причин і на деякі з них треба звернути увагу.

Китайська націоналістична революція під проводом Сун Ят-сена 1911 року закінчила остаточно монархістично-династичну систему Китаю. Остання династія Манджу виявила себе повністю непридатною до керування такою великою країною вже надовго перед вибухом революції. Було тільки питання часу, коли це конкретно станеться. Чотири роки після революції президент республіки (першим президентом був Сун, але з різних причин мусів зреґнувати) Юан Шіл-кай, який став президентом з волі Суна, захотів стати імператором, та це йому не вдалося. Після смерти Суна (12 березня 1925 р.) розгорілася внутрішня боротьба між лівим прокомуністичним і правим націоналістичним крилом Куомінтангу. Комуністична партія була складовою частиною Куомінтангу, а советські представники були найближчими дорадниками Сун Ят-сена, який мав великі ілюзії супроти Росії і вірив у щирі наміри Москви і комуністів. Після двох непевних років Чан Кай-шекові, найближчому співробітникові Суна й одному з найкращих генералів, вдалося здобути й закріпити за собою керівну позицію в партії і в державі. Він переніс столицю з Ганкову, куди її перед тим перенесли червоні з Кантону, до Нанкінгу, зреорганізував уряд, вніс багато потрібних змін, що дало йому підтримку широких китайських мас. Роки 1927-1937 — це декада його великих успіхів.

Знаючи Росію і большевиків з особистого досвіду, бо перебував він в Москві довгі місяці і міг приглянутися всьому, він приготував базу до виєлімінування впливів Китайської комуністичної партії, яка відкрито намагалася захопити владу в державі. В квітні 1927 р. він несподівано вдарив по осередку червоних у Шанґаю і знищив командний склад комуністичної партії та багато активістів. Врятувалося від того удару не багато, а серед врятованих був Чу Ен-лай.

Москва підтримувала Чан Кай-шека цілий час і навіть після »різні в Шанґаю« цієї підтримки не припинила. Інтереси Москви були для неї важніші, ніж т. зв. інтереси інтернаціонального комунізму. Чан Кай-шек крок за кроком консолідував свою владу в боротьбі проти червоних і проти різних генералів, які, подібно як отамани в час нашої революції, не хотіли підпорядкуватися

центральної національної владі. Звичайно, серед таких ватажків бувають талановиті полководці, що тільки ускладнює боротьбу. Комуністи своєї боротьби проти влади Куомінтангу і Чан Кай-шека не припиняли, не зважаючи на поради Москви шукати з ним злагоди.

Комуністична партія Китаю, як і майже кожна комуністична партія у світі, була в той час сліпим знаряддям у руках Москви. Представник Комінтерну при цій партії був фактично звичайним агентом Москви і російського імперіялізму. Однак в Китаю дуже швидко в ЦК партії появились незалежні від Москви тенденції, які шукали своїх доріг до реалізації комуністичної революції і не завжди слухали наказів зі «світової централі всіх комуністів». Одним з комуністичних лідерів з такими тенденціями був Мао Тсе-тунг, людина на кілька років молодша від Чан Кай-шека (Чан Кай-шек нар. 1887, Мао Тсе-тунг 1893 р.). Вкоротці Мао став формальним лідером китайських комуністів, а незабаром і справжнім епіцентром, а навіть символом комуністичного руху в Китаю. Різниця між Куомінтангом і Кунгчантангом як і різниця між Чан Кай-шеком і Мао були глибокі і всесторонні. Починалися вони, очевидно, в ідеологічній площині.

В революційній боротьбі, у визвольних рухах поневолених народів і взагалі у масових політичних і соціальних рухах ідеологія відіграє основну роль. Без неї не можна обійтися і від неї, від її ясності й переконливості для широких людських мас, залежить дуже багато. Звичайно, від ідеології починається перемога, або поразка. Так було колись, так є і тепер, так буде і в майбутньому, не зважаючи на те, що в роках після Другої світової війни популярні були голоси, щоб ідеологію взагалі засуджувати. Ідеологія не є наукова доктрина, яку доказывается науковими доказами, ані не теорія побудована на наукових даних. Ідеологія послуговується наукою, її здобутками, але вона куди ширша й сягає глибоко в людську свідомість, почуття, бажання. *Ідеологія це комплекс, або система поглядів, переконань і прагнень людини і спільноти, в яких вона живе і бореться.* Ідеологія — це розуміння і оцінка життя, візія того, що людина хотіла б в житті мати і чим саме життя повинно бути. Через це ідеологія — це найширша база для життєвого труду і поштовх не лише брати участь у боротьбі, але і нести жертви в ім'я тієї візії, яку людина хоче здійснювати. Без ідеології ніяка боротьба обійтися не може, бо як же можна давати піт, а в потребі і кров, коли не маєш візії в ім'я чого це робиться? Як продукт людського пізнання і почуттів, вона є найповнішою і найвірнішою відбиткою того, чим людина, чи спільнота живе, чого вони прагнуть і що вони в житті хочуть досягнути.

Ідеологія Куомінтангу, а з ним і національного Китаю, була нерозривно пов'язана з китайською традицією, з конфуціанізмом.

Сун Ят-сен ще в 1905 році сформулював базу своїх революційних позицій трьома принципами: націоналізм, демократія, добробут народу. Спроби Суна завести парламентаризм в Китаю не вдалися. Важка ситуація, невдачі різних його плянів і незрозуміння характеру большевизму зблизили його до Москви так, що з вересня 1922 р. він почав реорганізацію Куомінтангу (заложений 1912 р.) на советський лад. Заложена 1921 року Комуністична партія Китаю мала бути допоміжним засобом у тому. Хоч смерть Суна скінчила ці заходи, але основні шкоди вже були пороблені. Куомінтанг загубив свою візію китайської революції, перебудови країни до основ, без чого вона вже далі не могла розвиватися, а навіть існувати.

Перебравши владу, Чан Кай-шек послідовно змагав до закріплення принципів, які треба назвати консервативним націоналізмом. Замість перебудовувати Китай, він хотів його відбудувати на базі традиційних вартостей, які затратили на протязі століть своє життєве оправдання і свою конструктивність. Він хотів реставрувати те, що вже віджило і ставало шкідливим. Свої ідеологічні позиції він з'ясував у двох своїх працях, виданих 1943 р.: «Призначення Китаю» та друга — «Китайська економічна теорія». В «Призначенні Китаю» він навернув до принципів Конфуція з-перед двох і пів тисячі років. Традиційні вартості лояльності, синівського віддання, доброзичливості особливо до поставлених вище, почуття справедливості й патріотичної посвяти, підпорядкування одиниці державі — були фундаменти його ідеології. Як бачимо, звернення до народу як джерела сили і чинника історичних перетворень, воля народу, його прагнення і його добробут не знайшли підкреслення в цій основній праці. В Китайській економічній теорії він дав перевагу господарському етатизмові, державою контролюваній системі, наголошуючи оборонні потреби країни, тобто її мілітарні вимоги, що було самозрозуміле в той час, але одночасно не могло служити як підставовий елемент майбутньої післявоєнної дійсності. Усвідомлюючи собі слабкість капіталу в Китаю, він заступав думку, що земля і людська праця будуть головними чинниками господарського відродження. (Подібно бачив це і Мао, який, одначе, формулював це марксистською термінологією).

Шукаючи за розв'язкою двох основних завдань — оборони країни і виживлення населення, якого понад 80% творили селяни, Чан Кай-шек склонювався до колективних форм сільського господарства, які найскорше, на його думку, можуть забезпечити створення й тривале існування хлібороба-вояка. Наголос на оборонні потреби країни Китай швидко перетворював у мілітаристичну систему, (в армії було около п'ять мільйонів), а зокрема старшинський корпус, ставали упривілейованою верствою.

У 1931 р. японці захопили Манджурію для своїх воєнних цілей. Чан Кай-шекові не вдалося заступити тієї втрати в промислі. Не

вдалося також перенести аграрної реформи, земля вбільшості залишилася в посіданні великих землевласників, селяни працювали за нужденний »третій сніп«, або ще й гірше. Нездорова фінансово-скарбова і монетарна політика, пов'язані з іншими господарськими недоліками і відставаннями, створили передумови до прямо фантастичної інфляції: 1935-1938 (три роки) — 60%; 1939-1940 — 100%; 1941-1945 річно 300%; 1946-1949 гуртові ціни зросли на сім і пів мільйона разів. Заробітну платню виплачувано робітникам щоденно і в порі, коли крамниці були відкриті, щоб вони могли захопити якісь продукти, бо на слідуючий день ціни вже були неймовірно вищі. Край підупадав, населення стало постійно недоїдаючими жебраками, зате вдержувалися армії, озброювані й великою мірою кормлені за допомогою США.

В доповненні до тієї невеселої картини Чан Кай-шек поповнив, у великій мірі з вини його генералів, великі стратегічні й тактичні помилки на полях боїв. Насамперед його війська стояли залогами в містах, а по селах бушували ватажки, або комуністи. Війська, ґарнізоновані у великих і безпечних осередках, тратили бойову готовість і тактичні вмілості. Між поодинокими ґарнізонами затрачувався зв'язок. В роках 1925-27 при допомозі і під керівництвом німецьких генералів війська Чан Кай-шека без більшого труду дали собі раду з 300-тисячною армією червоних в Гунані—Кіянґсі, недобитки якої ледве вирвалися з оточення і вийшли в славний »Довгий марш«; після цього війська Чан Кай-шека мали великі успіхи на півночі і заході, одначе з хвилиною японського нападу вони не були використані як слід. Це дало привід деяким американським генералам і політикам видвинути думку, що Чан Кай-шек щадить свої дивізії, аби без труду справитися з комуністичними арміями після закінчення війни з Японією. Калькуляція ця не оправдалася, бо загартовані в боях з японцями червоні дивізії захопили без більшого труду звільнені від японців частини Манджурії, а озброєні японською зброєю, яку передали їм большевики, що роззброїли японців, пішли в наступ на ґарнізон за ґарнізоном, а також в отвертому полі виявили свою вищість.

Комуністична партія Китаю, założена 1921 р., мала менше як сто членів. В 1924 році мала вона більше як п'ятсот. Завдяки співпраці з Куомінтанґом мала доступ до широких мас, які вона послідовно й енергійно революціонізувала. Одночасно внутрі її роз'їдали з ініціативи Комінтерну і Москви ускладнення і труднощі: »бльоки чотирьох кляс«, »бльоки у середині«, »бльоки зі зовні«, »опортунізм«, »теґемонія Куомінтанґу« і подібні »мудрі« теоремі Зінов'єва-Камєнєва-Сталіна і інших »стратегів світової революції«. Кінець тому започаткував Мао, який, заповнений масовим революційним здвигом селян у провінції Гунану, де він довше перебував, в лютому 1927 р. написав свій звіт, в якому представив селянство як »таку надзвичайно швидку і могутню силу, якої

ніяка, навіть найбільша потуга, не зможе здавити». На тій підставі він наголошував негайну потребу якнайшвидше ту силу охоплювати й далі революціонізувати. Цей твір подвійно вдаряв у Москву: поперше він видвигав селянство, як могутню і вирішну революційну силу, що противилося догмам Маркса і Леніна про «передовість міського пролетаріату», а по друге він вимагав посиленої революціонізації китайських селянських мас в той час, коли Москві потрібно було спокою і співпраці з Чан Кай-шеком. Це, очевидно, породило дальші труднощі між Китайською комуністичною партією і Московією.

Наростання революційної хвилі в Китаю бачив не тільки Мао, її бачив і Чан Кай-шек. На цю хвилю відповів він знищенням найбільшого комуністичного осередку в Китаю — Шанггай 1927 — і навальним наступом на інші комуністичні осередки і їхні збройні сили.

З катастрофи комуністів 1927 р. виріс їх тріумф. Їхні недовбитки перебилися в гірські райони провінцій Гунан-Кіянґсі, вибираючи по дорозі тих, що залишилися в живих. З доручення Мао приймали навіть бандитів і залізною дисципліною перетворювали їх в надійних бійців. Весною 1928 р. перебився до них легендарний пізніше Чу Тег з тисячкою загартованих у боях і в тяжких переходах бійців, що стали ядром червоної армії. Тут також народився маоїзм не лише як концепція селянської революції, але ще більше як моральна постава, що дає змогу перетривати найбільші труднощі. В листопаді 1931 р., коли військова сила червоних у цьому районі пішла в сотні тисяч, а терен охоплений ними заселявали понад три мільйони людей, вони проголосили тут проти волі Москви першу на терені Китаю, Радянську Республіку. Червона республіка Кіянґсі стала великою життєвою школою для Мао і його товаришів. Тут навчилися вони: 1) мистецтва бути лідерами людських мас, керувати ними і командувати великими військовими з'єднаннями; 2) вивчили тактику й методи підходу до селянства, пізнали селянську психіку і потреби; 3) випробували як переводити аграрні реформи, не силою з гори, а переконанням знизу; 4) зрозуміли, що гарантом і захисником революції є збройна сила.

І хоч республіка в Кіянґсі перетривала тільки до 1934 р., бо звідси прийшлося червоним у поспіху відступати перед арміями Куомінтанґу, то досвід цього періоду став основою для дальшої боротьби. 15-го жовтня 1934 року вийшло з Кіянґсі у «Довгий марш» 100 000 бійців, у тому 50 жінок, які протягом більше як року зробили в боях, вируваючись з частих оточень, около десять тисяч кілометрів і до північної провінції Китаю Шенсі (коло китайського муру), добилося біля 8 тисяч людей, менше як одна десята початкового числа. «Довгий марш» — великий людський подвиг, який стався не лише завдяки здобутим знанням,

умінню керувати людьми, хоробрістю, але у великій мірі завдяки залізній волі Мао. В часі того маршу він переміг інтриги Москви, що їх переводили »28 большевиків«, московських висланників, які закінчили університет Сун Ят-сена. В 1936 р. в місті Снані зібралося 30 000 бійців і тут цього року заложено головну квартиру китайського комунізму. Положення не було легке, але в 1937 р. для червоних прийшло спасіння: інвазія Японії. Ця інвазія ослабила Чан Кай-шека, а комуністам давала віддих і змогу в японському запілллю, де не було впливів Куомінтангу, творити підстави своєї сили. Дальша історія відома: 1-го жовтня 1949 року, після здобуття цілого континентального Китаю, проголошено червону Китайську республіку зі столицею в Пекіні.

Населення Китаю

Населення Китаю сьогодні зближається до одного мільярда. Є це викалькульоване на підставі різних цифрових даних, бо перепису населення влада не переводила, тому що не була спроможна. Для читача може бути цікавим, як на протязі більше як п'ятсот років це населення зростало:

Рік*	Населення в мільйонах	Рік	Населення в мільйонах
1400	65— 80	1893	385 (± 25)
1600	120—200	1913	430 (± 25)
1770	270 (± 25)	1933	500 (± 25)
1850	410 (± 25)	1957	647 (± 25)
1873	350 (± 25)	1967	700—750

Під сучасну пору населення Китаю зростає на приблизно 15 мільйонів річно, що завдячується масовій акції освідомлення проти численних народин, а також тому, бо держава і партія роблять все, що в їхній силі, щоб подружжя були закрючовані в другій половині двадцятих років життя молодих, а не раніше.

Зразу після перемоги червоних завдяки мирові і спокійним відношенням зріст населення був прискішений і вагався між 1,5% і 2,5% у річному відношенні. Роки великої кризи після »Великого скоку« 1960-62 р. позначилися спадком народин. В останніх роках заіснувало щось у роді »контролі народин« з огляду на господарські можливості і потреби. Одначе зменшене число народин зрівноважене в якійсь мірі зменшенням смертності серед новонароджених та продовженням пересічного віку загалу населення.

*) На підставі обчислень Dwight H. Perkins, *Six Centuries of Agricultural Development in China (1368-1967)*, Chicago, 1969.

З особливою журбою спостерігають большевики зріст населення в Китаю. У виняткових умовах ця велика людська маса може вилитися у велику мандрівку, а тоді будуть загрожені великі простори, що колись належали до Китаю, а опісля загарбала їх царська Росія і до сьогодні вони в границях ССРСР. Це тим більше, що на пограничних просторах від Монголії до Сінкіянгу по китайському боці припадає 25 осіб на квадратну милю, а по російському тільки 10. Неспокій росіян загальний, він відбився і в писаннях А. Солженіцина, який в листі до советських лідерів вимагає присвятити тим теренам особливу увагу і прискіплено заселювати їх. Здається, що большевицькій владі цього аж не треба підкреслювати, бо вони самі стежать пильним оком за тими просторами, а останнім висловом цього є побудова Байкальсько-Амурської Магістралі.

Населення Китаю творить само собою величезний потенціал, який у руках доброго національно-державного керівництва може бути колосальним засобом і співчинником у формуванні майбутнього Азії і цілого світу.

Перші кроки червоних після перемоги

Не дивлячись на неуспішний перебіг війни з червоними, Чан Кай-шек в другій половині 1948 р. мав понад 200 дивізій, в тому числі найкращі на той час дивізії, вишколені американцями, на азійському континенті. Не зважаючи на відраджування власного штабу і американських радників, він великою армійською групою, зложеною з понад 50 дивізій, створив запору на рівнині довкруги Гсухова. Терен цей був переїджений комуністичними ячейками і численними бойовими групами, завдяки яким червоним удалося у великій мірі в половині листопада оточити понад 340 000 вояків Куомінтангу. Вислані їм на відсіч найкращі дивізії в силі 120 000 бійців також були оточені й відтяти. У важких і кривавих боях затискався перстень довкруги оточених і 10 січня 1949 р. вони здалися. З майже 600 000 оточених тільки 327 000 попало в полон. Решта полягла на полі бою. Після цього червоні як повині розлилися по цілому Китаю. Ще в січні 1949 р. упав Пекін, в квітні сфорсували вони ріку Янгсе, в травні взяли Шангаї, а 1 жовтня 1949 р. проголосили червону Народну республіку.

Господарку перебравли вони в зовсім зруйнованому стані. Ілюстрацією до цього була фантастична інфляція. Власне боротьба з інфляцією, що стала одним із перших їхніх господарських заходів, характеристична для їхніх методів узагалі. Монетарна реформа, себто заступлення грошей Куомінтангу «народньою валютою» нічого не дала. Випущені нові гроші шукали товарів, яких не було і через те падала катастрофально.

(Закінчення буде)

У ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРИЩЕННЯ УКРАЇНИ-РУСИ

о. д-р Ігор МОНЧАК

УКРАЇНСЬКА ІЄРАРХІЯ ТА ЇЇ РОЛЯ В МОДЕРНОМУ ЗМАГАННІ ЗА ПАТРІАРХАТ УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

(Закінчення, 2)

4. Перспективи наших майбутніх завдань

На Українській Церкві, як на найчисленнішій Східній Католицькій Церкві, лежить відповідальність бути піонером в організуванні соборно-колегіального управління помісної Церкви, згідно із східним духом і в гармонії з цілістю Вселенської Церкви, як її інтегральної частини. Лише Українська Церква зі своїм розвиненим єпископатом живе тепер у різних країнах і континентах у відмінних обставинах, а рівночасно стремить удержати єдність. Тож лише ми можемо виробити на практиці багатоплощинну структуру помісної Церкви, де така одиниця, як от митрополія, може бути досить автономною у своїх внутрішніх справах, а рівночасно зовсім інтегральною в цілості помісної Церкви. Вдержати цей баланс між автономією і єдністю, між підлеглими одиницями і зверхником, вимагає тонкої второпності, а рівночасно свідомості суворої відповідальності. Інакше Українська Церква, замість стати взірцем для інших, сама почне колотися далі й далі. Саме так, як на цім самім американським терені постали дві незалежні митрополії для нащадків цього самого українського народу. Зараз витворюється ще третя сітка українського церковного життя, що територіяльно покривається із двома попередніми. Доки так?

Ми ж, українці, маємо аспірації просвічувати всьому східньому католицькому християнству. Уже Блаженніший Верховний Архієпископ — Митрополит Кир Андрей Шептицький був тієї думки, що Києво-Галицька Католицька Церква повинна допомогти також Церквам Білорусії і Московщини, а навіть слов'янським Церквам на Балканах. Якщо колись Києво-Галицький патріархат мав би відіграти провідну роль для Церков і народів з такою різномірною минувиною і традиціями, він мусів би виказати велике виrozumіння і зрізничкованість у своїх відношеннях до тих народів і Церков.

Вже Галичина із столітнім відмінним минулим мусіла б мати відмінне трактування. Білорусія від століть споглядала на свій собор Святої Софії у Полоцьку як на вияв своєї самобутности. У Берестейських часах Білорусія вела перед у напрямі зближення до Риму; більше як українські землі, за винятком хіба Волині. Московщина, натомість, у всій своїй історії була автокефальною і самозамкненою. Тож уже Блаженніший Кир Андрей, щоб узяти цю зрізничкованість під увагу, в останнім часі свого життя розділив був один, давніше оснований, екзархат на чотири окремі для Волині, східньої України, Білорусії і Московщини. Ще зовсім інша є традиція Молдавії і Румунії. Не згадуючи вже про Болгарію із старовинною традицією свого патріярхату, хоч увага Блаженнішого Архиепископа — Митрополита Кир Андрея зверталася також до болгарів-католиків.

Щоб колись вив'язатися з такого складного провідного становища, уже тепер треба вправлятися будувати збалансовану толерантну структуру Помісної Української Церкви, зложену з митрополій різних континентів і різних місцевих практичних вимог.

Коли говоримо про майбутню провідну роль Київського патріярхату, то ясно, що маємо на увазі умовини церковної єдності слов'янського сходу в одній Вселенській Церкві. Довести до церковної єдности це також завдання, в яким Українська Церква повинна вести перед. Це завдання тяжке і складне до здійснення. Тож треба вже тепер приготувитися, спершу тут, на українським еміграційнім полі. Це завдання найвищого проводу Помісної Української Церкви, яке він повинен був вести вже від екуменічного зрушення в часі II Ватиканського Собору.

Може обидві українські сторони ще замало зрілі, щоб могли вчинити так як англіканці й римо-католики. Зложили вони спільну комісію, яка разом зредагувала документи-заяви, що спільного мають обидві сторони відносно св. Євхаристії та священства. Ми, українці, католики і православні, маємо далеко більше теологічно спільного, як англіканці й римо-католики. Та до спільної заяви ми ще не доросли. То хай би хоч із католицького боку провід Помісної Української Церкви подав науково випрацьований документ, що уважає за спільне з українськими православними. Це була б уже велика підготовча робота для майбутности, а рівночасно вияв суверенности в найделікатніший із трьох ділянок помісности, у власній теологічній думці.

Існує ще одна справа, яку наша Церква повинна б розв'язати для майбутности вже тут, на еміграції, щонайменше теоретично й експериментально початково. Треба випрацювати місце чернечих чинів у структурі помісної Церкви. У часах церковної єдности, до яких відкликуються соборовий »Декрет про Східні Католицькі Церкви«, аж до XIII століття було лише монашество у монастирях, які ставали немов би їх родинним домом. Поодинокі монастирі були зв'язані із собою, були зфедеровані, але внутрі само-

управні. Поодинокі монахи були зв'язані практично на все життя із своїм стабільним монастирем, а через нього з церковною ієрархією.

Разом із централізацією Латинської Церкви виникли чини, не зв'язані з монастирем-домом, але були радше до диспозиції центральної Римської влади, на взір державної армії, на кожному місці та терені довільної єпархії. Устрій чинів перенісся й до Східних Католицьких Церков, зокрема Української. Коли хочемо перебудувати Українську Церкву на суверенну помісну у східній душі, то мусимо собі з'ясувати, яке в ній місце для чину ченців. Чи мав би чин з-під центральної залежності Римського Архiereя (папської екземпції) перейти під центральну патріяршу залежність (ставропігію)? Це було б заступлення одної централізації іншою. Чи, може, зовсім протилежно, сподіваємося чини розчленувати на окремі монаші монастирі, залежні від місцевих владик? Це була б чернеча реформа, цілком протилежна до тих двох, які пережила Українська Церква. Та як ті, так і ця, вимагала б реформи життя всіх ченців чину, а це не проста справа.

Чи, може, знайшлась би яка посередня практична розв'язка. Може така, що чин задержав би свою одноцілість, а рівночасно ввійшов би в тісну співпрацю з церковною ієрархією в усіх її площинах. Себто чернечі доми з місцевими єпископами, протоігуменати з митрополіями, а протоархимандрії з патріярхатом¹⁹. Таку розв'язку треба було б спершу теоретично розробити в обопільній порозумінні, а потім практично випробувати, заки можна буде її приміняти на широку скалю колись в Україні чи в цілій східній християнстві.

Дотепер у цьому напрямі не працюють і тому може така непримирненість між ідеєю чинів і помісності. Просто не вироблено платформ для співжиття.

5. Сучасна дійсність помісності УКЦ

Зараз усю нашу увагу спрямовуємо на досягнення патріяршого титулу для Української Католицької Церкви, якої самі ми не розбудовуємо тут, на Заході, ані не приготовляємо для України. Цієї роботи не проробить за нас сам титул, в який спосіб ми б його не досягнули.

Приймим, що з якихось причин Римський провід Церкви офіційно проголосить патріярший титул для Української Церкви. Чи з цим фактом вже самі розв'яжуться всі вищеподані та подібні проблеми, чи, може, за нас їх розв'яже Римський провід і то згідно з нашим бажанням? Найправдоподібніше таке проголошення могло б викликати лише саме торжествування. Однак праця над споєнням і розбудовою Церкви залишилася б така сама, як

¹⁹) Титули чернечого проводу є вжиті як приклади для легшого практичного розуміння, без претенсії на їх загальне поширення.

і перед проголошенням титулу. Навіть годі сподіватися, що саме піднесення Церкви об'єднало б цупкіше наші церковні одиниці.

Це наглядно виявилось тоді, коли в останніх роках ми самі почали вживати патріяршого титулу для голови Української Церкви. Нашої Церкви внутрі це не скріпило, а противно — поширило й загостило боротьбу й ворожнечі. Назовні також не справило великого ефекту. Навіть централістичні римські кола не зареагували так живо, як можна було б сподіватися. Не побоялися навіть цього, що вживання патріяршого титулу може в майбутньому дати поштовх до здобуття патріяршої влади і структури; що, до речі, може бути самотньою практичною користю з уживання цього титулу. Видно потрактували це як справу виключно емоційну для внутрішнього українського ринку.

Саме патріярше титулування не принесло видимого реального збудування для нашої помісної Церкви. Воно навіть не перешкодило процесові включування українських еміграційних церковних одиниць в структуру помісної Латинської Церкви, дотепер одної Римської, але в майбутності можливо численних місцевих. Треба ж зважити, що латинські національні єпископські конференції, які з II Ватиканським Собором прийшли до більшого значення, власиво є зав'язками помісних Церков у світі західної латинської культури. Щоправда, їм бракує постійного голови, яким повинен бути примас даної країни, бо змінний виборний предсідник, не раз із нижчого єпископату, є лише координатором соборної дії, а не головою. Ще бракує конференціям належної влади, але зчасом може до цього прийти. Тим часом єпископські конференції оформлюють церковне життя своїх країн, ще без титулів і належної влади, кожна дещо відмінно, а при цім абсорбують щораз більше місцеві українські церковні одиниці, без жодної нашої протидії чи спротиву.

Поминаємо апостольські екзархати, які, властиво, є тимчасовими єпископствами. Та коли творяться на нових поселеннях постійні українські єпархії, як от у Південній Америці, то вони стають суфраґанами місцевих латинських митрополій. Інсталяцію українського владики переводить папський нунцій, делеґат чи взагалі латинський ієрарх, а українському первоієрархові залишається посвячення церкви. Отож тепер продовжується ця сама практика, що й давно примінювано, наприклад, до Крижевецької єпархії, підчиненої як суфраґанна латинській у Загребі.

Там у Югославії здійснено ще один цікавий експеримент. Український ієрарх Крижевецької єпархії, залишаючись далі щонайменше формально в її проводі, став рівночасно латинським владику Білгороду. Це звучить імпонуюче, але така »персональна унія« є дуже небезпечним прецеденсом. Що ж станеться, коли якийсь латинський єпископ зачне рівночасно адмініструвати українську єпархію? Чи ж не піде за цим ступневе, але вкінці

цілковите, включення її у місцеву латинську структуру? Уже перед століттями латинські владики в Галичині старалися адмініструвати наші епархії.

Коли в минулому, в Галичині й на еміграції, українські вірні не хотіли входити в латинські парохії, а потім наші парохії не хотіли включатися в латинські дієцезії, то тепер цілі наші єпископства входять у латинські церковні структури.

Погляньмо на північноамериканські українські єпископства, завершені своїми митрополіями, які формально не мають причини включатися в місцеву латинську систему. Та всі наші владики беруть поголовно участь у місцевих регіональних і національних латинських єпископських конференціях, але не як обсерватори чи гості для координування на цім самім терені праці владик різних помісних Церков. Скажім, у латинській канадській єпископській конференції не виступають вони як репрезентанти Помісної Української Церкви, що охоплює також Канаду, але як інтегральні члени місцевої Латинської Церкви. Їх обрядова відмінність, взята у вузькім значенні літургійної обрядовості, не відрізняє їх багато більше, як от, скажім, франкомовного від англомовного.

Тож і входять українські владики навіть до заряду місцевих єпископських конференцій нарівні латинських владик. У найвищій Адміністраційній раді Канадської католицької конференції, зложеної із кільканадцяти осіб²⁰, є чотири члени *ex-officio* з чотирьох провідних міст Канади²¹. Одним із них є український владики.

Тяжко собі уявити, щоб можна бути різночасно в міністерськім кабінеті двох різних держав, чи навіть членом парламенту двох країн. Як же погодити участь в Адміністраційній раді одної льокальної Церкви і членство в Постійнім синоді іншої помісної Церкви? Хіба, що не треба трактувати серйозно помісність і цілість Української Церкви, або участь у канадській єпископській конференції?

Послідовно Канадська католицька конференція між семидесяти своїх єпископств зачисляє і п'ять українських епархій. Рівнож в українських епархіях Канади, так само як у латинських дієцезіях, доручують і настоюють наші владики переводити щороку збірку на латинську єпископську конференцію. У західнім світі обов'язкова фінансова контрибуція звичайно є виявом інтегральної приналежности.

20) Administrative Board of Canadian Catholic Conference (CCC) — The National Association of the Catholic Bishops of Canada.

21) Цими містами є: Квебек, Монреаль, Торонто і Вінніпер. У складі цього Administrative Board є ще чотири Regional Representatives з чотирьох регіонів: Atlantic, Quebec, Ontario і West, та два Sector Representatives: франкомовний і англомовний. Між ними нема жодного українського владики. Можливо, що наші церковні одиниці не вважають ані окремим регіоном, ані окремим мовним сектором.

Канцелярія канадської єпископської конференції вже від деякого часу розсилає також по українських парохіях свою літературу. Щоправда, наразі обережно, лише інформативного, а не дисциплінарного змісту. Та коли раз стати на шлях інтеграції в місцеву латинську структуру, то вона заведе колись незаметно до повної інтеграції у всьому церковному житті.

6. Загальна участь у побудові патріархального устрою

На цей процес тихої ступневої інтеграції ми взагалі не реагуємо, хоча велику увагу й сили скеровуємо на визнання назви Церкви на вершинах. Воно може й менше вимагаюче від нас самих займатися справами, які далші від нас і на які маємо лише посередній вплив. Тим часом може статися так, що при вживанні всіх титулів і назв можемо втратити необхідну для них основу. Не стане структури, яку ми мали б завершити високим станом.

Безперечно, що найкраще було б зберегти структуру, коли б перед у цьому вела ієрархія. Та на неї український загальний вплив лише посередній. Натомість ми маємо широкі кола священства й мирянства, закріплені патріархальною ідеєю. Треба їх спрямувати також на збудування структури патріархального устрою.

Ось, для прикладу, Священниче Товариство св. Андрія не повинно бути лише становим товариством поруч структури Церкви, спрямоване лише на її завершення. Воно повинно вrostати у структуру Церкви на всіх її площинах і зливатися з нею наскільки можливо. Тому мусять бути протопресвітеральні, єпархіальні, митрополітарні й патріархальні товариства, чи радше об'єднання товариств нижчих площин. У кожній площині ці об'єднання повинні займатися всією церковною проблематикою, приклади якої були наведені вище, а не лише патріархальною чи вузькою становою. Усе, що є чи повинно бути предметом праці протопресвітерських, єпархіальних або митрополітарних соборчиків-синодів, повинно цікавити також відповідні священнічі товариства та їх об'єднання. Цікавити не тільки для критики, але радше для співпраці з ієрархією в усіх її площинах, де й наскільки лише дається. Де співпраця тяжка, або де взагалі занехано проробити завдання даних соборчиків, там священнічі товариства повинні самі виконати цю працю, уникаючи наскільки лише можливо полеміки чи гострої критики. Цим структура товариств виповнювала б занедбану структуру помісної Церкви і тратила б неправильний вигляд немов священничої профспілки в опозиції до ієрархії-патрона. Ефективною працею товариства здобували б собі довір'я й пошану загальному священству й мирянам, ставали б стрижнем помісного патріархального устрою.

Це саме відноситься до мирянського патріархального руху, який іще більше як священнічі товариства є заінтересований зокрема

верховним проводом помісної Церкви. Цей заслужений патріархальний рух zorganizований силою обставин за світською ініціативою і тому на світський зразок. У ньому дуже відчувається брак рис, характеристичних церковній інституції.

При конечності скорої рішучої акції це зовсім оправдане і зрозуміле. Та як зараз видно, потреба патріархальної акції не є короткотривала й переходова, вона набирає форми постійності. Тому й доцільно подумати як цілому патріархальному мирянському рухові надати такої структуральної форми, щоб вона скріпляла цілу Помісну Українську Церкву й то на довгу мету. Інакше сам цей рух не зможе довго протривати, на що може й розчислюють противники.

Отож, коли б у складі світового патріархального об'єднання були об'єднання даних митрополій, а ці знов включали об'єднання даних епархій і далі протопресвітератів та парохій, то це скріплювало б цілу структуру помісної Церкви, а не лише її верховний провід. Ще краще, коли б існували не так об'єднання товариств світського зразку, але радше може поруч них характерні Східнім Церквам братства. Скажім, патріархальне братство даної парохії входило б у склад протопресвітерського об'єднання братств, а це через епархіяльне й митрополітарне у світове об'єднання патріархальних братств за єдність Церкви й народу.

Братства були рушійною силою Української Церкви й народу починаючи від XVI століття, тоді коли ієрархія і священство занедбали не одну ділянку життя. Братства далеко більше своєю наполегливою працею на всіх ділянках церковного життя, а не гарячою полемікою, заслужили собі на загальну пошану й тому могли спрямувати життя Церкви в бажаному напрямі.

Братства є актуальною інституцією Східніх Церков у наші часи і їх передбачує «Патріархальний устрій Помісної УКЦ»²². Коли б сьогодні ми мали сітку активних братств, які займалися б всіма потребами церковного загалу, то вони мали б авторитетне слово також у питанні патріархального завершення Церкви. Співпрацюючи в усіх площинах з активом нашого священства, особливо з Товариством Українських Священників св. Андрія, та з ієрархією, де й наскільки лише можливо, вони б сповували й унапрямували цілу структуру помісної Церкви по своїй ідеї. Тоді Світове об'єднання не лише домагалося, але само творило б єдність Церкви й народу; не лише боролосся б за патріархат, але само творило б патріархальний устрій.

Терену для праці є так багато, як багато є всяких браків у нашій церковній житті. Їх відчуваємо на кожному кроці дуже боляче, що тут зайво наводити навіть приклади. Охоплюють вони все наше релігійно-церковне життя, починаючи від духовно-релігій-

22) Патріархальний устрій Помісної Української Католицької Церкви, т. 58, «Благовісник», рік VIII, кн. 1-4, стор. 90. Зрозуміло, що вислів і поняття братств не виключає жіноцтва. Усе сказане відноситься до всіх мирян, себто до всіх християн.

ного виховання дітвори аж до фінансового забезпечення наших церковних інституцій в усіх площинах.

Може розвинена сітка братств із всестороннім зацікавленням Церквою, витягнула б нашу Церкву на еміграції з того фальшивого виду заряджування нею немов фінансовим підприємством. Коли завідувачими церковного майна парохій, а за цим практично одиницями репрезентантами парохіяльного активу, є виборні комітети, компетенція й зацікавлення яких обмежуються до парохіяльного майна, то ясно, що заряд парохії скидається на екзекутиву фінансової інституції.

Це популярна, але фальшива й дуже шкідлива уява про Церкву. Треба конечно заступити цю уяву багатогранною діяльністю, яка ставила б на першому плані духовні цінності й активність. Інакше наша Церква буде постійно тратити на репутації, особливо серед молодшого покоління.

Позитивним вкладом праці у все церковне життя, братства притягали б до церковного життя взагалі, а до ідеї патріархального завершення зокрема, імпонуючи не лише гостротою своєї полеміки, але також висотою своєї духовності. Щобільше, вони вже кожним своїм ділом творили б патріархальну структуру Помісної Української Католицької Церкви.

7. Назустріч 1000-літтю помісности Києво-Галицької Церкви

Поле для праці священничого товариства й мирянського руху для збудування патріархального устрою таке широке й запущене, що воно може дезорієнтувати й застрашати. Та від чого б ми не зачали, всякий крок у добрім напрямі зближить нас до цілі більше як вичікування і протестування. Найбільше сприйнятлива для нас є загальна думка відзначувати ювілеєм уже довершені діла. Спогад осягів є будуючим, якщо він унапрямяє майбутнє.

Останньо поширилася серед нас думка про надходячий тисячолітній ювілей. Вона імпонуюча і всеохоплююча. Однак, щоб вона була також будуюча, мусить бути підготовлена й переведена в дусі помісности нашої Церкви. Інакше можемо не лише прогавити нагоду великих 1000-літніх роковин, але, щобільше, ідейно викривленими роковинами можемо спричинити шкоду побудові патріархального устрою Української Церкви.

Святкування 955—1955 було властиво відзначуванням тисячі років від хрищення св. княгині Ольги Київської, себто 1000-річчя *християнського володіння* в Києві-Україні. Християнське володіння в якійсь державі це щось більше як сама присутність християнства, чи навіть хрищення. Властиво й ці святкування 23 роки тому не були зовсім точним ювілеєм християнського володіння, бо в 1955 році звершилося 1000-річчя *історично певного християнського володіння* в Києві. Загально історики приймають, що

першими християнськими володарями Києва були Аскольд, а можливо й Дир, що володіли в роках 862-882.

Обмежені рамки цього розділу не дають можливості належно висвітлити й історично удокументувати дійсний стан Києво-Галицького християнства й Церкви в IX-X століттях. Відсилаємо зацікавлених до авторитетних істориків цього періоду²³, або до історичного експозе автора на цю тему, яке саме приготується до публікації.

Зараз в історіографії є незаперечний факт, що в Київській Державі християнство існувало довго перед Володимиром Великим. Заслуга св. Володимира далеко більша, як ініціатора «христителя» Руси. Йому належиться «титул організатора Церкви на Руси, бо Володимир був дійсно фактичним і правовим організатором нашої Церкви»²⁴. Себто він здійснив задум св. Ольги та свого попередника Ярополка зорганізувати в Київській Русі свою помісну Церкву. Уже за життя св. Володимира (979-1015) постало в Київській Державі декілька єпископств, заснував він духовну школу, зложив збірник церковних законів, забезпечив Церкву фінансово десятиною, побудував багато Божих храмів²⁵.

Замітне, що аж до 1037 року первоієрарха Київської Руси титулюють не так митрополитом, як радше архієпископом. «Цей титул вказує на незалежність київських ієрархів»²⁶. У модерній термінології ми сказали б, що Київською Церквою від часів св. Володимира аж до 1037 року заряджували суверенні верховні архієпископи.

Щойно коло 1037 року прибув на Київський престіл перший владика грек, Теопемпт, із титулом митрополита, а не архієпископа. «Таким чином майже після п'ятидесяти літ самостійного життя під окремим архієпископом-єкзархом... Київсько-Руська Церква перейшла у безпосередню залежність від Царгороду, як одна з останніх з-поміж його 70 митрополій»²⁷. Правда, вже в 1051 році вибрано на київського первоієрарха місцева людину Іларіона і багато його наслідників. Все ж таки з того часу починається викривлювання історії суверенних початків Київської Церкви та ролі її основника. Як характеризує це наш історик проф. Микола Чубатий²⁸:

23) Відносно ролі св. Володимира є гарна монографія: о. Іриней І. Назарко ЧСВВ — *Святий Володимир Великий*, Рим 1954. Найновішою і найбільш всеохоплюючою працею про початки християнства й Церкви в Україні є велика праця: Микола Чубатий — *Історія християнства на Русі-Україні*, том I, Рим—Нью-Йорк, 1965.

24) о. Ір. Назарко, *цит. твір*, стор. 175; підкреслення того ж твору.

25) Там же, стор. 120 до 131. Автор подає на стор. 122 за: Thietmarus Merseburgensis, *Chronicon*, III, ц. 144, «що німці, які були в Києві 1018 р., оповідали про 400 храмів». Безперечно, що це число є перебільшене, все ж таки воно вказує, що Київ часів св. Володимира не був містом неофітів.

26) о. Ір. Назарко, *цит. твір*, стор. 111; також на стор. 118 і М. Чубатий, *цит. твір*, у багатьох місцях.

27) о. Ір. Назарко, *цит. твір*, стор. 119.

28) М. Чубатий, *цит. твір*, стор. 309-310.

По приході митрополита Теопемпта до Києва над історією півстоліття русько-українського церковного минулого зависла важка грецька цензура митрополії, яка поволі винищувала з руських рукописів багато з того, що грекам не подобалося, а вкладала додатки, видумані грецькими людьми на Русі... Найстаршій частині літопису під роком 1037 надали грецькі цензори натомість зараз же грецький кольорит, який виробляв враження у читача, що властиво в Києві усе християнське й культурне життя зачалось від приходу митрополита Теопемпта до Києва. Передше на Русі не було нічого; християнське дике поле.

Відповідно до цього заслуги Володимира Великого, «ясного сонечка», зменшено до вирощування перших паростків на цім дикім полі, до християнської ініціативи — хрищення Руси.

Цей легендарний образ хрищення Руси скидається радше на Йорданські водохрища, як на ефективне впровадження нової духовної релігії. Однак він такий імпонуючий, що від нього не можуть звільнитися навіть ці історики, які критично дивляться на історію княжих часів.

Коли ж тоді почалася помісність Київської Церкви? Може хтось тоді відповість, що не було її ніколи дотепер і ми починаємо її зараз від себе.

Нам безумовно треба наголошувати тяглість помісности Києво-Галицької Церкви: починаючи від верховного архієпископства св. Володимира, через пізнішу Києво-Галицьку митрополію, потім через Києво-Галицьку екзархію від XVI стол., аж до сучасного патріярхату — не зважаючи на змінність титулу чи місця осідку первоієрарха.

Цю тяглість помісности Української Церкви можемо наглядно вказувати, вдержуючи тяглість нумерації первоієрархів Києво-Галицької Церкви з цим самим хресним іменем, не зважаючи на відтинок історії, в яким вони були, чи на вживаний ними титул. Так то буде: митрополит Йосиф I з 1237 року, за ним митрополит Йосиф II Болгаринівич із 1498 року, екзарх Йосиф V Рутський (1614-1637), екзарх Йосиф VI Сембратович (1870-1882) і врешті патріярх Йосиф VII, так як це наш сучасний первоієрарх почав сам уживати.

По цій самій думці всім попереднім первоієрархам помісної нашої Церкви прислуговує суверенний титул «Блаженніший», а не щойно від часів II Ватиканського Собору²⁹.

Та найкраща нагода вказати тяглість помісности Києво-Галицької Церкви, а за цим мати сильний аргумент для завершення вікової суверенности патріярхальним титулом, маємо тепер напередодні 1000-літнього ювілею. Однак треба нам самим собі твер-

²⁹) До речі, Ватиканською декларацією із 23-го грудня 1963 року не створено українського верховного архієпископства, а стверджено що воно давно існувало.

до усвідомити, а потім широко й голосно проголосити, що 988, чи точніше 989 року³⁰, Київська Русь не почала щойно бути місійним тереном, але почалось суверенне життя Помісної Київської Церкви. Отож, за десять років у році 1988-1989 будемо святкувати: *1000-річчя суверенної помісності Києво-Галицької Церкви.*

Якою гіркою була б іронія, якщо б власне патріархальні кола своїм ювілейним святкуванням заперечували б початки нашої помісності. Або, врешті, *формою* цих святкувань заперечували б сучасне існування помісності та цілості Української Церкви. 1000-річчя помісної Церкви має святкувати ця Церква як цілість. Тим часом появляється щораз більше місцевих відірваних ініціатив. Як гротесково виглядало б, коли б ініціативу відзначення 200-ліття Сполучених Штатів перебирав один штат, або 100-ліття Канадської федерації ініціювала одна провінція Манітоби. Так гротесково виглядає, коли одна єпархія чи митрополія передує у святкуваннях 1000-річчя цілості Церкви. Хібащо ця колись одноціла Церква вже розбилась на черепки, на поодинокі єпископства. А ці індивідуальні церговні одиниці не добачають у своїм минулім з-перед 1000 років нічого більше, як персональне хрищення вірних.

А може дехто з цією самою ініціативою, щоб закрити вікову суверенність Церкви, старається зараз шумно відсвяткувати театральну легенду хрищення України для закриття суверенних початків Київської Церкви? Для такої цілі зручніше святкувати за поодинокими незорганізованими ініціативами, бо вони вже цим самим доказують, що суверенності й цілості немає щонайменше тепер.

Натомість патріархальна ідея вимагає, щоб відзначувати 1000-річчя помісності Києво-Галицької Церкви організовано, суворо придержуючись структури сучасної нашої помісної Церкви. Так працею-приготуванням до ювілею помісності ми будемо будувати цю помісність, бо спільна праця кріпить спільноту. По десятиліттю спільної творчої праці зможемо святкувати не лише 1000-річчя помісності Церкви, але і її патріархальне завершення як одної соборної патріархальної Української Києво-Галицької Церкви. Хай так поблагословить Господь!

30) Св. Володимир щойно 989 року вибрався походом на Причорномор'я.

Володимир ЯНІВ

УКРАЇНЬСКА СТУДЕНТСКА ПРЕСА

(Історично-бібліографічний нарис)

(Закінчення, 3)

в. Закарпаття

Коли ми попередньо вичерпали огляд української еміграційної студентської преси, що виходила на чеській етнографічній території, то треба ще кілька слів сказати про студентську пресу Закарпаття. На жаль, у міжвоєнній добі не було такої преси в українській мові, може тому, що свідоме студентство горнулося до еміграційних (празьких чи подебрадських) органів. «Карпатороси» мали, натомість, свої органи «Подкарпатський Студент» видання Союзу Соціальної Помочи Подкарпатскоруських Студентів, який виходив у Празі з 1922 року за редакцією Александра Фединця⁴³. До цих публікацій треба ще зарахувати пізніші появи «Лучшої Долі», органу Карпаторуських аграрних академиків. Почала також виходити у Празі 1925 року за редакцією М. Гойдича «Молодая Русь», журнал Общества карпаторуських студентів «Возрождение», Прага 1930–31 рр. Характеристично, що вже нема пізніших спроб — це знак, що українська національна стихія поволі перемагала, а молодь тому що не було чисто студентських органів, горнулося до загальних українських журналів для молоді, насамперед до «Пробоем», що почав виходити 1933 року у Празі за редакцією С. Лелекача, а згодом С. Росохи. Будучи журналом націоналістичної молоді, «Пробоем» розвинувся з 1939 року у літературно-науковий журнал націоналістичного спрямування і згуртував при собі всіх письменників, що працювали вже раніше у студентських органах. «Пробоем» припинено видавати в 1943 році за наказом німецької влади⁴⁴.

г. Буковина

Українське буковинське студентство співпрацювало до Першої світової війни з львівськими товаришами і тому своєї окремої преси не мало; воно видало тільки в десятиліття існування свого товариства «Союз» — у 1885 р. свій «Буковинський Альманах»,

⁴³ А. Животко. «Преса Карпатської України». Видавництво Юрія Тищенка. Прага, 1940 р., стор. 15. Подано тільки дату, з якої місячник почав виходити, але не подано доки він появлявся.

⁴⁴ Там же; див. також ЕУ том II, стор. 2349.

за старанням спеціальної видавничої комісії, в якому, поруч історії «Союзу», був багатий белетристичний відділ⁴⁵.

У міжеоєнному часі становище українців під румунською займанщиною було дуже важке з огляду на довгий війнятковий стан, що тривав аж до 1928 року. Цитована не раз бібліографія студентської преси у празькому «Студентському Віснику» подає між студентськими журналами того часу також місячник «Промінь», який виходив у 1921-23 роках в Чернівцях, але насправді не був дійсним студентським органом, а літературно-науковим журналом, редагованим Комітетом молоді для молоді⁴⁶. Органом студентства можна вважати щойно «Студентські Вісти», які видавав Союз Українських Студентських Організацій Румунії (СУСОР) як додаток до часописів «Час» і «Самостійність», із січня 1935 до 1937 року. З погляду солідарности студентства Буковини із загальними студентськими починами, важливо відзначити, що «Студентські Вісти» зараз у другому числі в січні 1935 року окремою відозвою приєдналися до звичаю студентів відзначати в гідний спосіб геройський подвиг студентства під Крутами, а СУСОР проголосив у роковини бою одноденну голодівку, збираючи заощаджені гроші на політичних в'язнів (офіційно, з огляду на цензуру, це називалося «на народні цілі»)⁴⁷.

г. Відродження студентської преси на Західньоукраїнських Землях

До нового розвитку власної преси доходить із об'єднанням студентства у Централі на Західніх Українських Землях, яка викристалізувалася після короткої дезорієнтації, спричиненої упадком Таємного Університету та короткотривалими радянофільськими тенденціями студентського активу. У зв'язку з політизацією студентського життя — у відповідь на зріст радянофільства серед молоді — насамперед появляється ідеологічний місячник «Смолоскипи» (1927-28 рр.); вийшли 4 числа за редакцією О. Боднарівича, тодішнього Голови Львівської Студентської Громади і Провідника Союзу Української Націоналістичної Молоді (СУНМ) із вирішною в цілому Русі студентською Групою. «Смолоскипи» мали вирішний вплив на зміну політичних настроїв цілого молодого покоління⁴⁸. Але справжній студентський місячник, «Студентський Іллях», починає виходити щойно напередодні 2-ої Крайової Студентської Конференції, що відбулася 21-22-го березня

45) За статтею А. Жуковського «Українське студентство» у збірнику «Буковина», Париж—Філадельфія—Дітройт, 1956 р., стор. 777-778.

46) Там же, за статтею А. Жуковського про українську пресу й періодичні видання в Буковині, стор. 637.

47) Там же, стор. 822, 828.

48) ЕУ том I, стор. 958, 995; ЕУ том II, стор. 188.

1931 року, насамперед як скромна одноднівка. Згадана Конференція покликала до життя Союз Українських Студентських Організацій під Польщею (СУСОП), і рішила продовжувати видавання, як офіційно новоствореного Союзу, «Студентський Шлях» який появлявся до 1934 р. Одноднівку та числа 1-14 зредагував М. Дужий, а 15-38 — В. Янів. «Студентський Шлях» підпадав дуже частим конфіскатам. Після заслання студентського активу в 1934 році до концентраційного табору в Березі Картузькій два останні випуски (два подвійні числа 39-40 та 41-42) редагували молодші товариші колегіяльно, але в листопаді 1934 року орган закрито адміністративно і т. зв. відповідального редактора Оме-ляна Матлу, заслано також до Берези Картузької. За редакції М. Дужого орган мав чисто студентський характер, із багатим історичним матеріалом, а згодом розвинувся в ідеологічний орган молодого покоління не занедбавши своїх студентських — координаційних й інструктивних — завдань, здобувши поважний вплив на зформування студентства т. зв. «Тридцятих років»⁴⁹, тим більше, що у «Студентському Шляху» була окрема літературна частина з творами головно членів групи «Листопад» (В. Ковальчук, Б. Кравців та В. Янів), і з-поза групи: Б. Антонич, Б. Кабаровський, А. Курдидик, Я. Масляк, О. Ольжич, О. Печеніг, О. Стефанович, К. Танчаківська й інші. При «Студентськiм Шляху» була окрема бібліотека видань, головно для поширення культу національних свят — 22-го Січня та, зокрема, Крутянського бою, а з ініціативи і фінансовими засобами «Студентського Шляху» постав спортовий тижневик Українського Спортового Союзу «Готові» (1934-35). Шість перших чисел зредагував Є. Врецьона, а після його арешту С. Мойсейович. Із середовищем «Студентського Шляху» зв'язана також редакція суспільно-політичного тижневика «Наш Клич» (1933 р.). Між співробітниками були (крім редакторів): К. А. Березовський, І. Вітушинський, Р. Волошин, Є. Врецьона, Б. Галайчук, Л. Гаращак, Я. Гладкий, В. Габрусевич, О. Домбровський, В. Душник, Я. Кальба, М. Качалуба, Д. Квітковський, М. Колодзінський, З. Коссаk, Б. і З. Кравцеві, Я. Масляк, А. Малюца, В. Міліянчук, А. й С. Міляничі, І. Мітринга, Є. Онацький, С. Охримович, Р. Паладійчук, Я. Рак, Ю. Редько, А. Романюк, Б. Романенчук, Я. Спольський, В. і Ю. Старосольські, Б. Старух, Я. Стецько, А. Фіголь та Д. Штикало.

Центральне становище «Студентського Шляху» скріпив іще факт, що після припинення появи празького «Студентського Вісника» він став офіційном ЦеСУС-у за рішенням його Конгресу.

Після закриття «Студентського Шляху» були спроби відновити його появу, спочатку у виді одноднівок, які не потребували окремого дозволу адміністративних чинників; студентство нав'язалося до традиційної назви цесусівського «Студентського Вісника», і

⁴⁹ Назва «студентство тридцятих років» не була вживана в часі появи «Студентського Шляху», а була надана на окреслення тенденцій цього часу щойно пізніше.

під цією назвою вийшло в 1935-37 рр. три числа за редакцією В. Рудка, а згодом виеднано дозвіл на постійне продовжування видання, і в 1938-39 рр. вийшло за редакцією М. Прокопа п'ять випусків «Студентського Вісника», який насправді був продовженням «Студентського Шляху».

Хвилево заступав потреби студентської преси двотижневий додаток до загальногромадського безпартійного органу «Новий Час», який виходив із 1926 року під назвою «Студентські Вісти» (у 1926 році вийшло шість чисел)⁵⁰. У тридцятих роках додаток заступав під проводом студента Д. Кузика погляди опозиційної групи студентства, яка не погоджувалася з лінією офіційного проводу.

Із приходом большевиків видавання всіх органів припинилося. За німецької окупації в системі Українського Центрального Комітету виходив у роках 1943 (шість чисел) і 1944 (п'ять чисел) за редакцією Б. Лончини «Студентський Прапор», як орган Об'єднання Праці Українських Студентів (ОПУС), який по лінії звітно-інформаційній був доповнений циклостилевим «Бюлетенем ОПУС-у»⁵¹. Поширення цих органів було заборонене поза межами т. зв. Генеральної Губернії. На терені Німеччини виходив за редакцією В. Рудка циклостилевий «Бюлетень НОУС-у» із низкою проблематичних статей (орган Націоналістичної Організації Українського Студентства, 1941-45⁵²). Із капітуляцією німецької нацистської держави доцьогочасні форми студентського життя замирають, а разом із тим перестав на деякий час діяти і студентська преса.

7. Студентська преса за межами України після Другої світової війни

а. Початкова динаміка студентських центрів у Німеччині й Австрії

Початкові післявоєнні роки, по капітуляції німецької держави й з опануванням цілої української етнічної території московськими військами, нагадують у дечому подібну ситуацію після Першої світової війни у Празі. Українська еміграція, а з нею студентство зосереджується головним чином у Баварії, частинно в Австрії і північній Німеччині. Подібно, як і ціла еміграція, дуже скоро організується і студентство, зокрема біля відновлених наших вишчих шкіл. Відроджується також студентська преса, яка відбиває цілу динаміку студентства із свіжими традиціями, винесеними з Рідних Земель, коли, врешті, на чужині, звільнюється воно від контролі й натиску тоталітарних режимів. Однак ця динаміка є

50) Інформація м-ра М. Кравчука в листі із 25. 4. 1977 року.

51) ЕУ том I, стор. 965 і 989; ЕУ том II, стор. 1799.

52) ЕУ том I, стор. 965; ЕУ том II, стор. 1728.

такого роду, що при бажанні себе скоро проявити, менше звертається увагу на координацію праці. Це помічається особливо тоді, коли не тільки студентські центральні, але й поодинокі студентські громади видають свої органи, які, звичайно, не можуть довго утриматися, зокрема із постійним погіршенням економічного положення студентства.

Ще таки 1945 року з'являються у Мюнхені⁵³ два органи місцевої Студентської Громади, більш практичний «Студентський Інформатор» й (із грудня) поважний проблематичний із літературним спрямуванням «Студент», останній за редакцією В. Дубняка (псевдонім Ф. Ковтунюка)⁵⁴. Животко подає характеристику журналу, який хоче уникати «великих слів велику купу», але кидає «скромну думку про культ обов'язку і праці», які «повинні б виповнити час, у якому живемо», отже виразне намагання нав'язатися до минулого. Незабаром ця сама «Студентська Громада» спромоглася на власний тижневик (циклостилевий, а під кінець друкований). «Студентські Вісті», які виходили із квітня 1946 до половини 1947 року — разом 39 чисел, отже вислід великого зусилля, можливого тільки в умовах таборового життя. Із 26-го червня 1947 року «Студентські Вісті» змінили форму, появляючись як окремий місячний додаток до тижневика «Українська Трибуна». «Громада» тоді вернулася до видавання свого офіціозу під давньою назвою «Студент», якого до січня 1949 року з'явилося 7 чисел. Рівнобіжно інша Студентська Громада у Регенсбурзі, що гуртувала передусім студентів УТГІ, мала свій окремий орган, «Студентську Думку», присвячену організаційним справам, але з додатком «Наука і світогляд», в яким брали участь і професори (В. Петров та Л. Окіншевич), «Літературні спроби», «Розвага». Видання припиняється 1948 року на восьмому числі, і тоді за ініціативою КоДУС-у обидва органи студентських громад у Мюнхені й Регенсбурзі об'єднуються в один. Це наслідок відомої грошової реформи в Німеччині, яка захитала цілим економічним станом української еміграції, і тільки за фінансовою допомогою КоДУС-у змогло виходити з лютого 1949 року «Студентське Життя», як спільний місячник студентських громад Мюнхен—Регенсбург—Ерланген. Видання припинилося на дев'ятім числі в серпні 1950 року.

Поруч цих поважніших студентських органів, які виправдали своїх ініціаторів, були й цілком ефемерні, що вказують на вищезгадану тенденцію до розпорошування сил і поява яких обмежується іноді до тільки одного числа. До таких належать «Студентська Думка», як орган Студентської Громади в Аерсбурзі (1946), «Студент» — орган Українського Студентського Представництва

53) Цей розділ є опрацьований на підставі Животка «Українська студентська преса», стор. 27-28, дуже цінного бібліографічного показника у третьому числі «Вістей Українського Студентського Музею-Архіву», як також не менше цінних доповнень мгр-а М. Кравчука та д-ра О. Фединського.

54) Інформація М. Кравчука в листі із 25. 4. 1977 р.

англійської зони (отже північної Німеччини), «Студентський Клич» — орган Українського Студентського Товариства «Січ» у Граці (1947 р.), «Життя в таборі» — журнал студентів табору Белярія в Італії (це дещо поважніша спроба, у 1946 році вийшло шість чисел), «Богослов» — орган Українського Студентського Товариства Богословської Академії УАПЦ (також шість чисел, Мюнхен, 1949 року) чи «Вісті Академічної Громади ім. Шевченка» у Швейцарії (Берн, 1949, одне число).

Звичайно, відновили свою діяльність і офіційні студентських централей, тільки, на жаль, у початковій, найдинамічнішій стадії з поважнішими ще фінансовими можливостями студентство було розбите: Центральний Союз Українського Студентства (ЦЕСУС) під впливами націоналістичного відламу ОУН полк. А. Мельника видавав для «українського студентського середовища Німеччини та Австрії» «Стежі» (1946–47 рр., Інсбрук—Мюнхен), а Центральний Еміграційний Союз Українського Студентства (ЦЕСУС) — під впливами ОУН С. Бандери — нав'язався до крайової традиції, видавши циклоstile в роках 1945–47 десять чисел «Студентського Шляху» (Інсбрук—Мюнхен). Редагувала місячник колегія із В. Кримським (псевдонім В. Білінського) на чолі; до редколегії входили М. Калитовська, В. Сотник, Р. Шутер. За починком цього ж Білінського появилось із травня 1946 р. чотири числа літературних збірників «Звено», що було цікавою й відважною спробою Українського Мистецького Фронту Молодих і високо оціненою самим студентством, як одно із найвидатніших студентських видань, яке — зрештою — не залишилося без відгомону в тодішніх літературних колах нашої еміграції. Поруч із журналами ЦЕСУС мав також свій «Орган розпорядків та постанов», який виходив під назвою «Вісник» у Мюнхені (1946–47 рр., вийшло 6 чисел). Після об'єднання обидвох централей на т. зв. Фрайманському з'їзді біля Мюнхену 1947 року було намагання відновити традиційний журнал з історичною назвою «Студентський Вісник» і поставити його на високий рівень. Журнал виходив друком, але, на жаль, діялося це в часі фінансової скрути й видання обірвалося на третьому числі. Редактором цієї публікації був Є. Пизюр (1947–48). Довше утримувався неперіодичний офіційний Бюлетень ЦЕСУС-у⁵⁵ «Вісті» (1948–55), який постійно змінював місце появи (відповідно до того, куди переходила Управа ЦЕСУС-у) і редакторів⁵⁶; вида-

55) Об'єднуючись, обидві централі затримали традиційну назву «Центральний Союз Українського Студентства», але для підкреслення доброї волі до компромісу, як скорочення прийняли спосіб писання «ЦЕСУС», отже раніше ініціали Центрального Еміграційного Союзу Українського Студентства.

56) В 1948 р. появлявся «Бюлетень» у Мюнхені за редакцією М. Сосновського. Випуск за 1951 р. (ч. 1–2, 7–8) опрацював Р. Винницький; він вийшов друком із поданням місця появи Мюнхен—Нью-Йорк. 1952 р. за головування В. Маркуса «Вісник» появлявся справді, як кварталник, яким він номінально мав бути (Париж—Чикаго). У Парижі залишається орган ще 1953 і 1954 рр., а 1955 р. він знову переходить до Мюнхену, де ще появляються два випуски, і на тому поява припиняється. Ця «мандрівка» найкраще вказує на труднощі, які студентство мало у діяспорі, змагаючись утримати один центр і правильне видавання координаційного органу-офіційу.

вання бюлетеня вправді припинилося щойно в 1955 році, але виходив він із великими перебоями.

ЦЕСУС у часі своєї активності в Парижі у 1952-54 роках видав також чотири числа інформативного бюлетеня для чужинців французькою мовою *«L'Etudiant Ukrainien»* — *Bulletin d'information de l'Union Centrale des Etudiants Ukrainiens. Publiè par le Departement des Relations Internationales de CESUS.*

Центральний орган не заспокоював вповні потреб студентства, і як знаємо, найсильніші громади в Німеччині видавали ще свій спільний орган. Знову ж в Австрії, з якою зв'язок через кордон був довший час утруднений, Представництво Українських Студентських Організацій в Австрії приступило до видавання журналу Української Академічної Молоді Австрії *«Студентського Прапора»*, призначеного для громад в Інсбруці, Граці та Зальцбурзі. Журнал — за редакцією В. Кримського — виходив 1948 року. Подібно як студентство Австрії, тільки дещо пізніше об'єдналося студентство Німеччини (але вже із зменшеним чисельним станом), створивши свій Союз Українських Студентських Організацій Німеччини (СУСОН), який в 1950 і 1951 рр. видав три числа свого *«Бюлетеня»*. Ще пізніше почав появлятися *«Інформаційний листок»* Національного Союзу Українських Студентів Бельгії, який мав радше ефемерний характер: у 1955-57 рр. вийшло всього три числа.

Вказавши на велику територіально-регіональну різницю студентської преси, з якої випливала її ефемерність, слід вказати на ще інше джерело поділу, а саме за ідеологічним принципом. У цьому випадку виявилася більша стабільність, щоправда з розпорошуванням членства, і тут прийшло до непотрібного розмноження появ, тому тільки деякі органи здобули тривкішу позицію. Як перше ідеологічне об'єднання, видає свій місячник Українське Студентське Товариство Національного Солідаризму *«Січ»* у Мюнхені, починаючи з 1946 року під назвою *«Студентські Обрії»* за редакцією М. Прутича, але видавання переривається вже на четвертому числі 1947 року, а *«Січ»* відновлює видавання свого органу щойно 1950 року під зміненою назвою *«Інформативний Листок»*, який також незабаром перестає появлятися. Із цього самого ідеологічного середовища, а саме Об'єднання Українських Студентських Товариств Національного Солідаризму *«Зарево»*, виходить ініціатива до видавання свого бюлетеня *«Зарево»*, якого появляється у Мюнхені всього три числа в 1949 і 1950 роках, але з 1951 року перенесено видавання бюлетеня до Монреалю, де він виходив під зміненою назвою *«Розбудова Держави»* за редакцією д-ра М. Антоновича. Орган тільки номінально був студентським, хоч вийшов із студентського середовища. Прізвища співробітників (крім обидвох названих редакторів): Л. Биковський, Ю. Бойко, Б. Боцюрків, Л. Винар, П. Грицак, П. Голубенко, А. Демкович-Добрянський, Р. Єндик, М. Ждан, О. Жданович-Штуль, А. Жу-

ковський, О. Зінкевич, В. Іванис, З. Книш, М. Курах, В. Мардак, В. Мацяк, В. Михальчук, І. Мірчук, М. Мухин, О. Оглоблин, Є. Онацький, Я. Пастернак, М. Плав'юк, С. Процюк, Е. Смально, П. Стерчо, В. Федорончук, Б. Цюцюра, Д. Чижевський, П. Шандрук, В. Шаян, Р. Якимчук та В. Янів. Не зважаючи на значення журналу, із цього самого середовища походить ще кілька більш ефемерних спроб. Щоправда, можна ще зрозуміти спеціалізовані видання окремої Літературної комісії «Зарева», як вияв творчості членів, але вже важче виправдати зміну назви. В 1950 році «Інформаційний Листок» перестає виходити, натомість у 1951 році Комісія приступає до видавання «Юности», що, однак, було короткотривалим. Ще менше виправдання має виникнення з тих же кіл ОУСТНС «Зарево» «Листка Дружби» 1950 року, тобто коли саме формувалася редакція «Розбудови Держави». Періодичність «Листка Дружби» була дуже несистематична, іноді видавання зовсім переривалося, а потім знову відновлювалося, відповідно до того, як якийсь осередок набирав більшого значення: спочатку місцем перебування був Монреаль—Лорейн. Після чотирирічної перерви «Листок Дружби» починає виходити знову 1955 року, але вже в Парижі. Знову після трирічної перерви журнал появляється 1959, 1960 і 1961 рр. по черзі у Нью-Йорку (за редакцією М. Гереця, А. Стеценка та П. Дорожинського), у Філядельфії і знов у Нью-Йорку. Із цього середовища виникає, врешті, ще й інша поява, яка, однак, утримується поруч із «Розбудовою Держави» довше, а саме «Смолоскип», що раніше появляється як додаток до тижневика «Українське Слово» в Парижі. Перше число з 1949 року має ще назву «Сторінка Молоді», в 1950 році появляється шість дальших чисел, а із другого числа вже під назвою «Смолоскип». Із шостого числа починається вже регулярне нумерування. Після шести чисел у 1951 р. і трьох чисел у 1952 р. сторінка усамотійнюється, її редагує колегія у складі: О. Зінкевич, І. Сілецький та А. Кобилка. До 1956 року місцем осідку залишається Париж, а потім із переїздом О. Зінкевича до Балтімору місце видавання зазначено: Балтімор—Торонто—Париж. Журнал ставить собі мету стати органом «Української молоді і студентства», але не має амбіцій бути науковим органом молодого покоління, тому старається підшукати форму, яка своєю різноманітністю доходила б безпосередньо до читача. «Смолоскип» проіснував 14 років до 1962 р., разом вийшло 96 чисел, з чого перших 20, як додаток до «Українського Слова». Склад редакції змінювався, так, що крім уже названих трьох членів, до нього ще входили: Л. Бачинський, Б. Коваль, Р. Левинський, В. Михальчук, Т. Онуферко та Р. Шило-Бакум.

Студентство другої націоналістичної течії, згуртоване у Федерації Товариств Української Студентської Молоді ім. М. Міхновського мало свій орган «Фенікс». «Фенікс» виходив друком, як «журнал знання, культури й суспільної думки», при чому харак-

теристика справді добре віддавала спрямування, яке в рівній мірі відбігало так від науково-теоретичного «Розбудови Держави», як і атрактивно-популярizaційного «Смолоскипу». Журнал мав такі рубрики: студії; проблеми; література-мистецтво; культурно-наукові огляди; студентство та молодь; дискусія; студентська хроніка; книжки і преса; місцелянеа та переписка редакції. Журнал редагувала Колегія, — головні редактори: В. Маркусь (1951-54), М. Кравчук (1955-61), К. Савчук (1961-64) і М. Богатюк (1966-70). Члени редколегії і співробітники: О. Блашків, Р. Борковський, Г. Васькович, З. Винницький, В. Гайдук, М. Галів, Є. Гановський, О. Горбач, В. Калинович, О. Коваль, Ф. Коваль, О. Кравченко, І. Крушельницький, Х. Кульчицька, В. Кульчицький, Р. Кухар, О. Кушпета, М. Лабунька, В. Леник, Б. Листок, О. Лужницький, З. Мельник, В. Микула, К. Митрович, Г. Ощипко, О. Павлів, Я. Пеленський, Р. Сеньків, Б. Стельмах, М. Філь, Д. Штогрин та інші⁵⁷. Згодом у 1977 р. видавання журналу знову відновилося⁵⁸. Крім студійного журналу, Управа ТУСМ-у ім. М. Міхновського видавала в 1950-64 рр. «Інформаційний Бюлетень», якого появилось всього 12 чисел у Мюнхені та Дітроїті. В 1970 році виходило короткотривале видання ТУСМ-у в Дітроїті «Соняшник» (двомовне)⁵⁹. Врешті з кіл ТУСМ-у у Нью-Йорку вийшов журнал «Смолоскип», який, однак, змінив назву на «Промінь Волі». Вийшло в 1970-76 рр. 10 чисел. Редакторами були А. Лозинський та Галя Климук⁶⁰. Як бачимо, і в даному випадку розпорошення студентства та брак належної координації призвели до низки паралельних видань, що мусіло відбитися негативно на їхній періодичності, об'ємі та змісті, і тільки винятково якийсь орган здобував тривалишу позицію.

З інших ідеологічних середовищ вийшов журнал «Юнацька Боротьба» (два числа 1947-48), орган Студентських Осередків Української Револуційно-Демократичної Партії (лівої УРДП під головуванням І. Майстренка)⁶⁰.

Студенти-католики у Мюнхені мали в 1948 р. свій бюлетень «Обнову», який згодом продовжував свою появу у Стемфордї. 1950 року опубліковано чотири числа, як органу Українського Католицького Академічного Об'єднання, а ще пізніше, 1955 року, виходив коротко у Вінніпезі «Обнов'янин», який був двомовним виданням ФТУСК «Обнова»⁶¹. Перегородом ідуть спроби відновити бюлетень, наприклад у 1958 р. були два рівнобіжні почини: у Філадельфії і у Вінніпезі; перша спроба закінчилася 1959 року, а у Вінніпезі вийшло до листопада дев'ять чисел. Було також ба-

57) Про «Фенікс» інформація М. Кравчука; деякі прізвища доповнені на підставі бібліографії із «Вістей УСАМ», ч. 3, в якій подано що до 1961 р. було десять випусків «Феніксу».

58) Інформація Д. Штогрини.

59) Інформація М. Прокопа та О. Фединського.

60) Лист М. Кравчука.

61) Інформація про спроби видавати «Обнову» на підставі «Вістей УСАМ», але головню на підставі інформації О. Фединського.

жання відновити орган — знову у Вінніпезі, під зміненою назвою «Інформативний Бюлетень Академічного Товариства Обнова», із рівнобіжним видаванням англійської версії під назвою «Obnovan». До 1970 р. вийшло чотири числа. Саме цей приклад найкраще показує прикрі наслідки нескоординованості різних починів.

Із католицьким середовищем є пов'язаний також журнал питомців Української Папської Колегії св. Йосафата в Римі «Альма Матер», великим позитивом якого є безперервність його появи: 46 чисел у 22 роках появи (1954-76)⁶². Порівнявши це із спробами, що вже розглядалися, бачимо які труднощі існують для нормального розвитку студентської преси в діаспорі: *орган може тільки втриматися при стабілізованому власному центрі, що постійно гуртує молодь і де існує можливість передавати традиції*.

Студентським органом не можна назвати спеціалізованого видання для окремої категорії студентства, наприклад, циклоstileвий «Вісник Інституту Заочного Навчання при Українськiм Вiльнiм Унiверситетi», редагований тодішнім адміністративним Директором Інституту доц. д-ром В. Яневом. «Вісник» мав улегшити заочні студії, отже був педагогічним дорадником для втримання зв'язку. Виходив у роках 1950-53 спершу в Мюнхені, а згодом у Сарселі. З ініціативи секретаря Інституту Дарії Сіак це видання було переіменоване на журнал студентів ІЗН. «Ізетнівець», появлявся у такій формі в роках 1953-56 (11 чисел) за редакцією С. Фостуна при співпраці групи студентів, згуртованих на терені Англії (В. Голенко, І. Дмитрів, Є. Радваецький, В. Стасюк).

Говорячи загально, справжня студентська преса в тому періоді виявляла великий розмах і динамічність, але через надмірну розпорошеність і пливкість тодішнього студентства, а також унаслідок браку відповідної координації, не залишила тривкішого сліду. При тому студентські органи ідеологічного характеру, зокрема «Розбудова Держави», «Фенікс» і почасти також «Смолоскип», є тривким вкладом у розвиток думки молодого покоління, а «Фенікс» через свої огляди і хроніку студентського життя має ще незаперечну історичну вартість для студій цієї епохи, що почалася від закінчення Другої світової війни і завершилася розпорошенням по західній гемісфері.

б. Студентська преса в діаспорі

Перехід із післявоєнного, неустабілізованого періоду до справжнього еміграційного відбувається непомітно в міру того, як органи, що почали раніше появлятися в Німеччині чи Франції, пізніше, разом із еміграційними хвилями, перещеплювалися на новий ґрунт, і тому про найважливіші із них була мова вгорі. Алеж це не були загальні студентські органи, а ідеологічні, обмежені до поодиноких, звичайно найдинамічніших і найбільш впливових

62) Інформація О. Фединського.

студентських груп, спертих на свої традиційні партійні центри. Новий період знаменується назагал знову ж великим розпорощенням, а вслід за цим також і ефемерністю студентської преси. Зокрема відчувається брак одного координаційного органу студентської централі. Більшого значення здобувають собі лише органи малочисленних, вищезгаданих, студентських крайових централей в Європі (в Австрії, Німеччині та Бельгії), але вони дуже скоро зникають. Однак, із постановням централей у США (СУСТА) і Канаді (СУСК), їхні органи набирають більшого значення.

Із постановням Союзу Українських Студентських Товариств Америки (СУСТА — 1953 р.) Управа приступає незабаром до видавання свого постійного додатку до щоденника «Свобода» під назвою «Студентське Слово». Перше число появилось ще як сторінка «Української Студентської Громади» у Нью-Йорку 1954 року, але із другого числа появляється як видання СУСТА, яке редагує колеґія із членів цієї громади. Від сьомого числа вже постає окрема пресова комісія при СУСТА, яка перебирає редагування. Загально, в першому році появилось 12 чисел, а в наступному — 11 чисел. 1956 року вийшло 9 чисел, тоді вже склад редколеґії був такий: М. Яримович — головний редактор, Є. Васильківська та Б. Карашевич — члени. Поява чисел була нерегулярна: коло 7 до 11 чисел на рік. Сторінка перестала появлятися в 1972 році (на подвійному числі 129-30). О. Фединський у своєму дуже корисному «Бібліографічному Показнику Української Преси» відзначає, що «сторінки» не було вже в 1973, ані 1974 рр. Згадуються там наступні як головні редактори: К. Савчук, В. Прибила, М. Савчак, а члени редакційної колеґії у різні роки були такі: Х. Будзяк, Л. Ганущак, Н. Глоба, С. Луцька, К. Маслій, Я. Мацок, Р. Мац. Появляючись сливе 20 років, як додаток до багатотиражного щоденника, «Студентське Слово» мусіло мати незаперечно поважний вплив на активізацію молоді.

На поважне видання заповідалися «Горизонти» — періодичне самостійне видання СУСТА друком, яке мало виходити наперемін у раз в українській, а раз в англійській мовах, але, перейшовши із другим числом на англійську мову, редактори залишилися при ній. Журнал виходив раз у рік, 1956-68 рр. і вийшло всього 12 чисел. Редакторами були: В. Стойко, О. Гікава-Сацок, а потім Ю. Мацик. До редколеґії входили: З. Баб'юк, Б. Бойчук, Дж. Водбурі, Л. Ганущак, Т. Гунчак, Д. Кідон, А. Кіпа, Ж. Я. Ковальчук, З. Кравець, Б. Пачовський, В. Петришин, В. Прибила, М. Савчак, К. Савчук, Ю. Тарнавський та О. Федишин. Однак, коли зацікавлення своїм журналом ослабло серед студентства, «Горизонти» перестали появлятися.

Провід СУСТА видавав іще дуже нерегулярно, не дотримуючися навіть однієї назви, свій «Бюлетень» (в 1953 і 1959 роках) чи «Інформаційний Бюлетень СУСТА» (в 1954-57 роках), що їх видавав ексекутивний секретар для внутрішнього вжитку.

Із цього самого середовища СУСТА треба ще відмітити як його неофіційне видання «Струмені», що його вийшло, мабуть, одне тільки число (Джерзі Сіті, 1974 р.) за редакцією Ольги Лосянович українською та англійською мовами, як теж «Призма»⁶³, Вісник СУСТА, запланований як місячник, що почав виходити в 1974 р. і появляється й далі. У 1976 році редактором був П. Гомель. «Вісті Українського Студентського Музею-Архіву» (у 1960-62 рр. появилися 3 числа), які можна вважати також своєрідним студентським органом, хоч дуже специфічним і спеціалізованим, подають ще у своєму бібліографічному зіставленні інформації про ефемерні видання поодиноких студентських громад у США: «Новий Світ» — видання громади у Філядельфії, виходив 1954 року за редакцією Т. Онуферка, а згодом також із середовища цієї громади появлявся «Студент», який мав виходити як кварталник, але появилася тільки два числа у 1960 і 1961 рр., чи англomовний журнал громади у Клівленді «The Ukrainian-American Student News», якого збереглося два числа за 1954 рік та одне за 1959 рік. Ефемерні були також інші додатки до місцевих часописів, наприклад, «Сторінка Студента» у філядельфійській «Америці» за редакцією Т. Онуферка, пресового референта місцевої Громади (по одному числі вийшло в 1953 і 1954 рр.); «Форум», як одноразовий додаток до «Українського Життя» в Чикаго (1959 р.); бюлетень «Обнова», як додаток до філядельфійського тижневика «Шлях» (в 1961-62 рр.).

Цікавішим було видання, яке спочатку виходило під назвою «Вісник Української Студентської Громади міста Нью-Йорку» (від грудня 1968 до травня 1969 р.), але з четвертого числа воно перемінило назву на «Нові Напрями». Числа 1-5 редагувала Аніса Савицька, числа 6-8 (1970-71 рр.) — Христина Лукомська, а останніх шість (1972-74 рр.) — Олександр Мотиль, який перервав зв'язок із громадою і журнал перемінив на трибуну незалежних студентів⁶⁴. Як вказує назва, редактори мали великі аспірації, в журналі були іноді сміливі й оригінальні думки, але форма вислову була часто надто шорстка, зрештою, подібно як у «Горизонтах». Студентська Громада із Клівленду ім. А. Коцка приступила ще раз до спроби видавати свій журнал «Летюче Віконце», але вийшло всього тільки два випуски, один 1972, а другий 1973 року.

Були теж відгуки українського студентства в Америці на біжучі події. І так, наприклад, 1967 року з нагоди Світового Конгресу Українського Студентства, що відбувся у Нью-Йорку в тому самому часі, як Світовий Конгрес Вільних Українців, видано за редакцією Д. Штогрини «Меморіал до Студентства Вільного Світу про переслідування та нищення української культури в Советському Союзі»⁶⁵.

63) Про «Струмені» та «Призму» за інформацією М. Прокопа.

64) Інформація М. Прокопа.

65) Інформація Д. Штогрини.

У 1971 році існував двомовний часопис (газетного формату) «Криза», присвячений подіям в Українській Католицькій Церкві, видаваний «Студентським Ад-гок Комітетом за Помісність Української Католицької Церкви» під редакцією Р. Купчинського та Я. Кошева, а, крім цього, було кілька випусків летючого характеру⁶⁵.

У десятиліття свого існування СУСТА 1963 року видала за редакцією Люби Купчик альманах-одноднівку: «Українське Студентство в Америці» (Балтімор—Нью-Йорк) із багатою документацією і цінним фотографічним матеріалом.

Більше скоординована була студентська преса в Канаді. Початково найактивнішим осередком студентства, після його переїзду із Європи, був Вінніпег із своїм Манітобським університетом, в якому українське студентство мало свої товариства ще до війни. З 1948 р. виходив тут двомовний циклостилевий місячник українських студентів-католиків, згуртованих у товаристві «Гамма Ро Каппа», під назвою «Студентські Вісті», які припинили свою появу у другій половині п'ятидесятих років. У цьому ж самому році почали видавати свій друкований місячник також православні студенти, згуртовані в товаристві «Альфа-Омега». Журнал був двомовний і виходив під назвою товариства. Редагував його Лев Косар. Коли у грудні 1953 р. постав Союз Українських Студентів Канади (СУСК), він приступив 1955 р. до видавання свого друкованого, двомовного, органу «Бюлетень», який виходив дуже неперіодично і з великими перервами, спричиненими переносженням редакції (Вінніпег, Монреаль і Торонто). Після перерви в 1958-60 роках останні два числа появилися в 1961 р. за редакцією редколегії, в якій названі: Т. Калимон, Х. Навроцька, І. Кузів та А. Григорович. Поруч був іще офіційний циклостилевий орган «Інформаційна Служба СУСК» для скорого передавання постанов та повідомлень, і в цих двох роках появилася під редакцією президента СУСК Л. Винницького 12 чисел. Але більшого значення набрав щойно друкований місячник «Студент», який виходить у Торонті від 1968 року як «газета українського студентства Канади». Із 37-го числа газета перейшла на формат журналу (жовтень-листопад 1976 р.). Редагували в роках 1970-71 З. Зварич, 1972-73 Галя Кучмій, 1974-75 Оленка Дем'янчук та Ангелина Шух, 1975-76 Любомир Шух та Б. Купич⁶⁶.

Новаторські нотки із критикою панівних поглядів в українській спільноті, подібні до голосів «Горизонтів» чи «Нових Напрямків», поміщувалися в «Зозульці», «газетці творчої молоді», яка виходила в Монреалі в 1966-70 рр., за редакцією М. Цмоця та Ю. Барановського. Разом був 21 випуск⁶⁷.

66) Розділ про студентську пресу в Канаді опрацьований за інформаціями Д. Шторина і доповнений даними із 15 «Вістей УСАМ».

67) Інформація О. Фединського.

У загальному, студентська преса, зосереджена біля централі — зокрема завдяки виявленій стабільності «Студента» — виявила менше тенденцій до розпорошення. При тому можна ще назвати спробу ідеологічного додатку до тижневого органу «Студентська Думка», сторінка ТУСМ-у ім. М. Міхновського, додаток до «Гомону України» в Торонті, якої вийшло в 1962 р. 8 чисел за редакцією Х. Кульчицької.

Була також цікава спроба українсько-канадського студентського видання у Монреалі за редакцією І. Осаківського «The Ukrainian», який мав бути кварталником, але вийшло тільки два числа, одне в березні, а друге в липні 1974 р.⁶⁸. У цьому ж самому році була також інша короткотривала спроба українських студентів тамошнього університету видавати ВІК («Вісті і Коментарі»), яка урвалася по кількох числах.

Найдавнішими студентськими виданнями у Південній Америці є «Цвіркун», орган василіянських студентів у Куритибі, який видають самі такі «брати-студенти». «Бібліографічний показник» подає, що в 1973 і 1974 рр. це XVIII та XIX роки видання, і що в тих роках появилось по 4 випуски, а загально досягнуто 152 чисел. На жаль, це видання дуже важко доступне поза межами Бразилії.

В Австралії довше втрималося (1969-73 рр.) видання Української Союзу Аргентинсько-Українських Студентів, який виходив українською та еспанською мовами. Редагувала Колегія під проводом Н. Пухнатого. Разом опубліковано 20 чисел.

В Австралії довше втрималося (1969-73) видання Української Студентської Громади Вікторії, з осідком у Мельборні, «Студентське Око», якого вийшло 25 чисел. Крім цього, була одна ефемериди Української Студентської Громади в Аделяїді, «Грубий Канарок», з одним числом у 1972 та одним у 1973 р. Зрештою обидва випуски доволі бідні — вони були видані циклостилом, перше число мало ледве 4 сторінки, а друге 12 сторінок⁶⁹.

З Європи вийшла студентська еміграційна преса після Другої світової війни, і про неї була мова на початку цього розділу. Але її органи здебільша відмерли, деякі протривали довший час, а поза Європою, хоч і в постійному зв'язку з нею були «Фенікс» і «Смолоскип». Однак, у міжчасі виросли нові студентські центри, зокрема в Англії, де були місцеві органи, хоч і вони не мали більшого значення: «Метеор» — журнал Української Студентської Громади у Великій Британії був справді тільки метеором, бо вийшло ледве два числа 1970 і 1971 рр., а 1972 р. ця сама громада видала одне число «Свічада» за редакцією Б. Цяприни. Була також спроба поживити студентське життя у Бельгії, де Націо-

68) За бібліографічним показником О. Фединського.

69) За інформаціями О. Фединського.

нальний Союз Українського Студентства видав одне число інформаційного листка «Надшерблена Катедра». Знову ж у Мюнхені давні студенти намагалися оживити студентську традицію «козацтва» (корпорації) «Запороже-Чернівці», видаючи свій бюлетень «Запороже», який навіть утримувався довше (1962-69 рр.), при чому появилось від одного до чотирьох чисел у рік. Недавно Союз Українських Студентських Товариств в Європі СУСТЕ почав видавати — цілком із практичних мотивів — циклостилевий бюлетень з інформаціями та дорученнями для членства. 1976 року появилось 15 чисел⁷⁰.

*

Список використаних джерел поданий у 12-му числі «В.Ш.» за 1978 рік, стор. 1421, — Редакція «В.Ш.».

*

Незабаром українській студентській пресі сповниться 120 літ існування в загальному, серед найважчих зовнішніх політичних умовин на Рідних Землях, чи у скомплікованому житті в діяспорі, де постійно бракувало їй відповідних фондів. Утримувалася вона запалом і глибоким ідеалізмом. Звичайно, вона мала хвилини свого буйного розвитку, але були теж і занепади, проте як цілість традиція студентської преси, що виростала із традиції усього студентського життя, була завжди достатнім стимулом до постійного відроджування. Із того змагання часто випливала і її слабкість, коли гарячі бажання переважали над холодною розважливістю, і тому нерозмірно багато було в нас ефемерид, які скоро потонули в забутті, і сьогодні з більшості із них залишилися тільки назви. Але найбільші досягнення студентської преси повинні бути дороговказом для сучасного студентства, при чому для повного успіху потрібно координації праці, тобто одного поважного органу для цілої діяспори, який мав би неперевершене значення для втримання студентської молоді при українстві. Тому на сьогодні чи не найважливішим завданням ЦЕСУС-у є подумати про свій орган, який пов'язав би всі крайові центральні: СУСТА, СУСТЕ, СУСК і студентство Австралії, Аргентини чи Бразилії.

⁷⁰) Власний архів.

НАУКА І ДОСЛІДИ

Вол. ШЕЛЕСТ

КАРНА І ЖЛЯ У «СЛОВІ О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»

Від часу появи першодруку «Слова о полку Ігоревім», а особливо після 1812 р., коли згорів придбаний Мусінім-Пушкіним єдиний рукопис — основа першодруку, дослідники цього незвичайного літературного твору ввесь час намагаються знайти в нім щось нове, щось, що ще детально не обґрунтоване попередниками. Ці намагання дослідників добратися до правдивих засад безперечно оправдані, бо час від часу таки треба по-новому перевірити деякі давніші висновки, вірогідність яких захитана контрверсіями, сумнівами та новими спостереженнями. А треба признати, що навкруги декількох аспектів, які нібито й були солідно вмотивовані, виринуло вже чимало сумнівів. Тому-то вони й вимагають нових методичних підходів, нових теоретичних позицій для їхніх інтерпретацій.

У другій половині минулого століття Е. Барсов¹ зібрав і опублікував двадцять два варіанти перекладів та коментарів одного короткого речення з тексту «Слова...»: «За нимѣ кликну Карна и Жля (ѣ) по скочи по Руской земли, смагу (ы) мычючи вѣ пламянѣ розѣ»². Це речення, що його свого часу Потебня назвав «місцем темним»³, завдавало багато труднощів дослідникам та перекладачам, які намагалися вияснити загадкове значення слів «Карна» і «Жля» та вмотивувати змістову структуру його цілості.

Наведені Барсовим коментатори й перекладачі підходили до цього місця тексту із різних позицій, однак їхні гіпотези лише більше загострювали проблематичну суть принципового питання та розширювали досліджуване поле навкруги «місця темного». Деякі з них у цих словах вбачали імена половецьких ханів, або їхніх полководців; другі їм заперечували й натомість пропонували свої власні пояснення як, наприклад, Вельтман, що пробував пов'язати ці загадкові слова з назвами народів: мовляв, «Карна» — це карни-хорвати, а «Желя» — шляхти-ляхи. Згідно з його поглядом, ці народи мали б бути «значительные» і навіть знали таємниці вогнестрільної зброї, про що, мовляв, свідчать слова «смагу мычючи»⁴. Пізніше під тиском критики Вельтман відмовився від свого твердження.

1) Е. В. Барсов, «Слово о полку Игореве» как художественный памятник Киевской дружинной Руси, Москва, 1887, т. 2.

2) Слово о полку Игореве, Москва, 1800, фотокопия первого издания, стр. 20.

3) А. А. Потебня, Слово о полку Игореве, 2-е изд., Харьков, 1914, стр. 72.

4) Е. В. Барсов, т. 2, стор. 207-208.

Сам Барсов переконував, що згадане речення «вимагає палеографічної поправки», а саме: зміни слова «Карна» на «карина» (голосілляниця), а «Жля» на «желя» (жалілляниця). Барсов твердив, що при такій палеографічній зміні дискусюване речення стане вповні зрозумілим: «Кликнула Карина» — восплакались жены; скочила Желя по всей Русской земле, разнося погребальный пепел — и потекла скорбь по всей Русской земле»⁵. Отже, Барсов вірив, що власне такий його варіант перекладу цього місця у тексті «Слова...» є найбільш відповідний, так як дискусюване речення своїм цілим змістом виявляє образ трагічної ситуації, визваної невдалим походом Ігоря та поразкою його війська. Тому-то, на думку Барсова, та трагічна ситуація й асоціюється у тексті «Слова...» з традиційним похоронним обрядом, в якому Карина і Желя виконують свої горезвісні ролі: перша як «голосілляниця, жриця смерті, що проголошує клич переможний», а друга як «вістниця мертвих, що розносить вістку і похоронний попіл...»⁶.

Зовсім з іншої сторони підходив до цього місця П. Вяземський. Він сполучив слова «Карна» і «Жля» в «Карнай-Жля» і в такій комбінації вбачав ім'я якогось «казкового охоронця кавказьких гір», який, згідно з його твердженням, «зображувався на середньовічних картинах біля гір каспійських»⁷.

Серед інших коментарів, що їх в уривках навів Барсов, привертає увагу одне місце в коментарі Д. Прозоровського, де він висловив припущення, що «Карна» і «Желя» — це «генії нещастя, вістники бід». Прозоровський уважав, що «Жля» є те саме що й «Желя», але для слова «Карна» він не міг знайти відповідного визначення. В одному місці він навіть ставить запитання: «Карна, чи не ворон зловіщий?». Однак далі він вказав, що в рукописі XIV-XV стол. (Опис. Син. рук. ч. 133, стор. 262) слово «кърна» співвідповідає грецькому слову, яке в перекладі має значення «з відрізаним вухом»⁸.

Самозрозуміло, що такі порізнені інтерпретації тяжко звести до якогось систематизованого висновку. Можна тільки сказати, що це речення ще й далі залишається загадкою. Хоч у науці, ніби умовно, прийнято таке його розуміння, яке минулого століття запропонував Барсов, але все ж таки сумніви щодо його справжнього значення ще й далі непокоять увагу дослідників. Не розві-

5) Е. В. Барсов, т. 2, стор. 206.

6) Е. В. Барсов, т. 3, стор. 271; стор. 349-351.

7) Е. В. Барсов, т. 2, стор. 208; П. П. Вяземский, *Замечания на «Слово о полку Игореве»*, СПб, 1875.

Наближається до погляду Вяземського також Олжас Сулейманов. Він опублікував коротку статтю «Карна Жля» в журналі «Простор», Алма-Ата, 1963 р., ч. 6, стор. 101-102, де доказує, що Карна і Жля — це «половецкий термин для обозначения летающего змея, напавшего на Русь». «...пышущий пламенем «черный дракон», известный образ степных мифов, называется «кара жлан». Отсюда возникла «карна жля» «Слова».

8) Д. Прозоровский, *Новый опыт объяснительного изложения «Слова о полку Игореве»*, СПб, 1882, стор. 82.

вають тих сумнівів новіші гіпотези С. Коткова⁹, митрополита Іларіона (І. Огієнка)¹⁰, та Б. Рибакова¹¹.

На перший погляд видається, що така інтерпретація цього темного місця тексту, яку подав Барсов, начебто й має логічну основу, бо асоціація трагічної поразки Ігорового війська зі старослов'янським похоронним обрядом, до певної міри, ніби й співвідповідає поетично-композиційній логіці даного місця тексту «Слова...». Але коли підійти до цього речення з лексичної сторони, то виявляється, як уже давніше зауважив Потебня, що в нім «мова йде не про похоронне голосіння», а про щось інше. Насамперед треба б взяти до уваги, що слова «поскочи» і «мычючи» вказують на швидку й рвучку дії рухів. Слово «поскочи» визначає рух «власне на конях». Таке розуміння цього слова «збереглося до козацьких часів»¹², у такому значенні воно й дотепер побутує як в українській, так і в російській мовах (скакун, скачки). Знову ж слово «мычючи» не вкладається в значення дії, яка нормально пов'язується зі словом «разнося», яке ввів Барсов у свою версію перекладу.

З цього виходить, що в дискутованому реченні мова йде не про карину, що проголошує якийсь «клич переможний», і не про жалібницю, що мала б розносити родинам убитих русичів похоронний попіл. Більш правдоподібно, що автор «Слова...» тут мав на увазі воїнів, які метали запальні стріли з рогових луків. Можна, звичайно, припускати, що такий рухомий образ міг би бути відображенням епізоду з події 1184 р., згаданой в Іпатіївському літописі¹³. Однак, скоріше всього, цей загадковий образ уведено до тексту як своєрідну віддалену часом і простором паралелю, що виконує функцію епічної аллюзії й натякає на подію із стародавнього епосу, яка, як видно, була відома авторові «Слова...» з якогось джерела. Власне така подія, в якій приймали активну

9) С. И. Котков, *Слово о полку Игореве* (заметки к тексту), изд. АН СССР, Москва, 1958, стор. 21-23. У цій малій праці, яка має всього 42 стор. тексту, Котков доводить, що Карна походить від кара, карание, карьба, карити. Котков базує свої висновки на прикладах курсько-орловських говірок. Його докази не відходять далеко від поглядів Барсова.

10) Митрополит Іларіон, *Слово про Ігорів похід*, літературна монографія. Вид. друге, доповнене. Вінніпег, 1967, стор. 22.

11) Б. А. Рыбаков, *Русские летописцы и автор «Слова о полку Игореве»*, Москва, 1972, стор. 490.

У своїй праці Рыбаков пише, що «...над русскими землями полетели валькирии Карна и Желя...». Ще в минулому столітті з подібного гіпотезою виступив О. Партицький. Різниця лише в тому, що Партицький не називав Карну і Желю валькіріями, а братами валькірій. (*Слово о полку Игоревом*, видав Ом. Партицький. Львів, 1884, стор. 112-114).

12) А. А. Потебня, стор. 72.

13) У 1184 р. хан Кончак з великою силою війська пішов на Русь, «похупся, яко пленити хотя грады Руския и пожещи огнем, бяше бо обрел мужа такового бесурмнина, иже стреляше живым огнем». Можливо, що той «бесурменин» уживав для підпалювання міст китайську зброю, якою були звичайні бамбукові палиці наповнені стрільним порохом. Принцип таких «чудесних палиць» був відомий китайцям ще в IX стол. (В. П. Петров, *Ракеты и салютники*, Київ, 1958, стор. 3). Такі «чудесні вогненні палиці» могли бути тими «хиновськими» стрілами, які згадуються у «Слові...».

участь персонажі з іменами Карна і Желя (Шеля)¹⁴, обширно описана в «Магабгараті»¹⁵. Отож, тому можна вважати, що Карна і Желя — це не «менші божки» східньослов'янської мітологічної уяви, і не «валькірії» скандинавського типу, а трагічні герої Великої війни нащадків Бгарати — командири армії кауравів, яким у «Магабгараті» присвячено окремі книги (парви): «Karna Parva і »Salya Parva».

Згідно з «Магабгаратою» Карна був позашлюбним сином принцеси Кунті й бога сонця Шур'ї. Народився Карна з кульчиками у вухах і в охоронному панцері. Такі надприродні додатки до його тіла мали охороняти його від усіх видів зброї. Але Індра, передбачаючи майбутнє, обманом позбавив Карну тих охоронних атрибутів. Він запропонував Карні обміняти їх на чудодійну стрілу «Шакті», яка уб'є ворога і знов повернеться до свого власника. За ту чудодійну стрілу Карна віддав Індрі свій панцер і кульчики, вирізавши їх зі своїх вух¹⁶. Таким чином Карна зробив нерозважну помилку, за яку пізніше заплатив життям у війні проти Аржуни. У тій же війні на Курукшетрському полі загинув також і Желя (король Мандри), який на полі бою управляв бойовою колісницею Карни. Після того як Карну було вбито, Желя зайняв місце Карни — став головним командиром.

Друга частина речення: «...смагу мычючи в пламянь розъ» зі всією правдоподібністю пов'язана з епізодом жорстокої боротьби Карни з Аржуною, в якій застосовувалися запальні стріли різних форм. У тексті «Магабгарати» вказано, що Аржуна отримав «...два великі й невичерпні небесні сагайдаки та багато небесної зброї від бога вогню...» («...two great celestial and inexhaustible quivers, and many celestial weapons from the God of Fire...»)¹⁷. Серед тієї зброї була також і стріла «Анжеліка», смертоносна «для людей, коней і слонів»¹⁸. Крім цього ще в кількох інших місцях згадуються запальні стріли та ракети: «cloth-yard arrows washed

14) Транслітерація імен із «Магабгарати» в англійських перекладах подекуди непослідовна, бо деякі звуки санскритської мови трудно передати транслітерацією. Це стосується також імен Желі (Шелі). Літера «ś» тут передає середній звук між «ж» і «ш», як в англійській мові в словах sugar і pleasure.

15) Б. Кравців у своїй розвідці «Мітологічний світ «Слово о полку Ігореві» присловив наступне: «Відомо назва Карна теж і з індійського епосу «Магабгарата» («Велика пісня Бгарати»), де цим іменням названий один із учасників і переможців «Великої Війни». Все це доводило б, що у первісній мітології індоєвропейських народів Карна була божеством фізичної сили, бою і війни, і в дацьому теж і смерті на полі бою. Подібний образ мусів мати в своїй уяві й автор «Слова о полку Ігореві», пишучи, що за переможеним половцями над Каялою Ігоремим хоробрим полком «кликну Карна і Желя поскочи по Руской земли». («Слово о полку Ігореві», Ювілейне видання в 150-ті роковини першого друку, за ред. С. Гордієвського, В-во «Київ», 1950, стор. 71). Б. Кравців, як видно, лише мимохіть згадав Карну з цієї епічної поеми, якої він, мабуть, не читав, бо називав Карну як одного з переможців Великої війни. Насправді Карна був переможеним. Б. Кравців залишився переконаний, що Карна в «Слові...» є мітологічним персонажем жіночого роду.

16) Справжнє ім'я Карни було Васусена. Карною його прозвали після того, як він вирізав із вух кульчики (Karna — the cutter). В українській мові є слово «карнаухий» (з маленькими вухами). Б. Д. Гринченко, *Словарь украинского языка*, К., 1908, т. 2, стор. 222.

17) *The Mahabharata*, Translated into English prose from the original Sanskrit Text by Pratap Chandra Roy C.I.E., 2-nd Revised Edition, Calcutta, 1956, Vol. VII, «Karna Parva», p. 228.

18) «Karna Parva», p. 274.

with oil»¹⁹, »blazing dart emitting sparks of fire«²⁰, »weapon . . . with terrible flames«, »beautiful rockets«²¹.

Привертає увагу згадка про те, що в розгарі бою Накула »відрубав один ріг від лука Карни« (»cut off one of the horns of Karna's bow«)²². Отже, це місце вказує, що лук Карни був зроблений з рогів. Такі рогові луки широко застосовувалися азійськими народами. Все це разом узятє веде до розв'язки справжнього змісту загадкового речення »Слова . . .«. Розв'язка, як видно, цілком логічна: Карна, стоячи на помості бойової колісничі, якою управляв Желя, вистрілював зі свого рогового лука обвинуті тканиною і змочені оливою запалені стріли. Власне про такий тактичний засіб бойової акції йде мова в »Слові о полку Ігоревім«.

Ф. Ердман уже давно висловив своє здивування з приводу того, »що ніхто ще не зауважив азійського кольориту« в »Слові . . .«, де »зосереджується, як у калейдоскопі, мудрість європейська тих часів з азійською«²³. Однак і сам Ердман у своїй розвідці ніде не згадав »Магабгарату«. Так, наприклад, у дослідженнях походження вислову »Буй-тур« він навів приклади з персидських, арабських, татарських, турецьких та інших джерел, але нічого не навів з індуського епосу. Натомість у »Магабгараті« дуже часто зустрічаються такі вислови, як »O bull of Bharata's race«, »O bull of Kuru's race«, »O bull among the lords of Earth«, »bull among car-warriors« і т. д.

До цього треба ще додати, що в »Магабгараті«, так як і в »Слові . . .«, сонце покривається тьмою, летять лебеді, стріли падають як дощ, скриплять колеса возів, лежать голови на полі бою, ворони та інші птахи летять на побоїще, плачуть жінки, сумує природа за поляглими. Так само, як князь Святослав, журиться долею своєї землі старий король Дгірітаращтра, отримавши вістку, що армію розбито, і що Карна і Желя — »два сонця« серед командирів — загинули. А плач і приговорювання жінок убитих героїв на Курукшетрським полі, мимохіть визиває в уяві образ Ярославни.

19) "Karna Parva", p. 166.

20) "Salya Parva", p. 49.

21) "Sauptika Parva", p. 36; "Karna Parva", p. 166.

22) "Karna Parva", p. 56.

23) Ердман (Ф. И.), »Следы азиатизма в »Слове о полку Игореве«, Журнал министерства народного просвещения, 1842, т. 9, стор. 19.

Олександр ДРАЖНЬОВСЬКИЙ

СКИТИ

(ГЕТИ-ГОТИ, АНТИ І СЛОВ'ЯНИ, І МИ — НЕ МИ)

(10)

Від Редакції:

З огляду на поштове ускладнення у США в 1978 році, коли друкувалась серія «Скити», трапилась неточність у її закінченні.

Насправді, розділ 9-ий, що появився у «В.Ш.» за 1978 р. (ч. VI, стор. 727), мав бути *Післясловом* Автора, а не закінченням, яке друкуємо щойно в цьому числі.

Тому що даліші досліджування скитської проблеми виявили нові незвичайно цікаві дані, які ще краще вияснюють і доповнюють попередні, ми будемо поміщувати наступні додатки за таким порядком:

- 1) Чи скити справді одна з найстарших націй у світі? (Беросос, Евсевій, патріарх Никифор Грегорас і інші).
- 2) Персія й Іран — Авеста й перська мова.
- 3) Індія, санскрит і книга Веда.
- 4) Буддизм, сумерійці й гітти.
- 5) Готська (українська) держава у Криму до 1475 р. і «Orbis Gothiens» Матія Преторіуса, історика Івана III Собеського з 1688 року.
- 6) Еволюція скитської мови в староукраїнську й слов'яни.

Для тих, які бажали б вести переписку з Автором у повищій справі, подаємо адресу:

Dr. A. Drazhniowskyj
P.O. Box 210, Cabin John, MD. 20731, U.S.A.

*

Нові німецькі погляди про Готів

Після Другої світової війни німці були перестали на деякий час вважати історію Готів як тотожну з Першим Райхом, але в останнім десятилітті вони знову повернулися до тієї теми, очевидно без великих змін.

Появилось теж декілька праць зі зовсім відмінними поглядами. Найцікавіша з них це: R. Nachmann, "Die Goten und Skandinavien", Berlin 1970 р. 650 стор. Це дуже основна праця визначного історика й археолога, який на підставі докладної аналізи тексту Йордана й археологічних знахідок, що їх він сам перекладав, як

теж на підставі праць польських археологів, твердить, що жодної міграції готів зі Швеції до Польщі чи до Німеччини не було в тих часах, бо немає на це жодних археологічних доказів. Після порівняння й аналізу тексту Йордана, він прийшов до переконання, що оповідання Йордана про Сканцу й про три кораблі готів, які причалили до гирла Висли, що впливає до Балтицького моря, це «топос», себто історична фантазія, яка дійшла до Йордана і ним була поміщена в його історії, де вона зовсім незгідна з наступним текстом з історії Кассіодора. Р. Гахман вважає, що бракують майже зовсім якінебудь моменти пов'язання, які свідчили б про культурне підпорядкування германській племінній спільноті. Він радить, що треба якнайскоріше перепровадити ревізію скандинавського походження й мандрівку готів.

Друга цікава праця це: D. Claude: "Geschichte der Westgoten", Stuttgart, 1970, в якій автор твердить, що треба залишити старі погляди, бо історія вестготів була частиною німецької історії, бо про німецьку державу можна говорити щойно після упадку Франконської держави, біля 900 року після Христа, отже відпадає якенєбудь пов'язання з давноминулою Вестготською державою.

Але є й другі німецькі праці на тему готів, які в нічому не різняться від передвоєнних. Найвизначніша з них це: H. Schreiber: "Auf den Spuren der Goten", München List, 1977, 351 стор. Хоч він знає про праці Гахмана й Клявде, проте готська проблема для нього залишилася чисто германською. У розділі: "Das erste Reich" (стор. 193) він поставив мотто: »Побідником стати — це маловажне, але остатись великим — це все« (В. Гюго). Іншими словами: хоч німці програли, то вони осталися великими... (крадіжжю нашої історії). І було б великою помилкою вірити, що з появою праць Гахмана чи Клявде німці легко зречуться готської історії, яка є такою важливою для виховання молодого покоління; молодь, що виховується на героїських подвигах готів, ніколи не стане зрадником своєї нації.

Мушу для прикладу навести один момент з історії готів — такий незвичайний, бо він залишається на все у пам'яті кожного, хто це прочитає. Це сцена з останньої боротьби між остроготами («східняками») і величезною армією римської імперії в 552 році після Христа, яку так докладно описав очевидець Прокопій Кесарійський. Готи, під напором десятикратно більшої армії Нарзеса, були витиснені на узгір'я Ляктаріус біля Стабіє, яке було легко обороняти, але виявилось, що воно було відтяте від усякої доставки поживи. Прокопій оповідає, що готи рішили краще йти на певну смерть у боротьбі, ніж згинуть з голоду, тому кинулися несподіваним наступом на ворога. Але величезна армія не хотіла дати себе посоромити, і це було б сталося, коли б вона піддалася відносно малій кількості готів. Почалася боротьба на поєдинок; ніхто вже не слухав наказів. Готи злізли з коней, римляни теж; борець ставав проти борця. Падали вбиті по обидвох сторонах.

»Мое оповідання, — пише Прокопій, — повертається до боротьби, що заслуговує на те, щоб її не забути, особливо через героїзм одної людини, подвиги якої перейшли найбільш славних героїв старовини, а саме їхнього короля Тея«... »Розпука скріпила сили готської армії, а й римляни ставили опір також, хоч бачили, що ворог жажливо їх нищить, але не хотіли посоромитися, бо му-сіли б уступати перед незначною силою ворогів. І так рушили обидві сторони; одні, щоб згинуті у героїчній боротьбі, а другі, щоб заслужити на похвалу героїства. Боротьба почалася вранці. Здалека можна було побачити, як брав участь у бою готський король Тея. Коли римляни зауважили його, то рішили, що боротьба скоро закінчиться коли король-полководець упаде. І проти нього звернулися цілою товпою найвідважніші, кидаючи списи. Тея стояв, охороняючись щитом. Коли ж той став тяжким від набитих у ньому списів, він взяв другий з рук своїх щитоносців. Так безперервно видержав той герой третю частину дня. Якраз після двадцяти списів, що знову застрягли у його щиті — його рам'я ослабло й він не міг вже відбити наступ ворога. Але він не уступив ані п'яді зі своєї позиції, стояв рівно, неначе б зрісся зі землею, держачи лівою рукою щит, а правою наносив смерть ворогові. Тоді закликав по імені свого щитоносця, який підніс йому новий щит, який він відразу взяв. Але несподівано грудь Тея осталася незакрита і спис, пробив її, вбиваючи його на місці. Римляни тоді відтяли Тееві голову й застромили на спис, щоб показати готам безнадійність їхньої боротьби. Але готи не здавалися, хоч знали, що їхній король не живе, аж ніч розлучила воюючих. Як лише засіріло другого дня, обидві армії стояли на тому самому місці й знову кинулись до боротьби і билися аж до ночі, вперто рішені не уступати, не втікати й не піддаватися, хоч з однієї і другої сторони падали борці. Роз'ярені великим гнівом, продовжували далі боротьбу, бо для готів було ясно, що вони боряться востаннє, а римлянам буде соромно лишатися позаду своїх ворогів... Вкінці вислали варвари своїх найповажніших мужів до Нарзеса, аби йому заявити, що вони нарешті побачили, що провадили боротьбу проти волі Бога... що вони готові в майбутньому зложити зброю, але без підданства імператорові, якщо їм буде дозволено відійти до своїх і жити по своїх законах... Нарзес, після наради зі своїми генералами, погодився на вимоги варварів, бо не можна воювати з людьми, які мають тільки одне бажання — згинуті у боротьбі. І не годиться провадити боротьбу проти одчайдушності, яка постала з розпачливого положення, що й вийде на загибель одним і другим«.

Заключено договір, на підставі якого остроготи мали зараз опустити Італію і »зобов'язатися ніколи більше не воювати з римлянами«. І далі закінчує Прокопій: »Остання тисяча борців відходила з оружжям в руках та з такою рішучістю в очах, що ніхто з армії Нарзеса, через яку вони проходили, не відважився заче-

пити їх». *Отже відійшли нескорені герої!* Недаром Прокопій так докладно оповідає ту незвичайну подію, гідну, щоб передати її історії, а для нас тим більше достовірну, бо передану ворогом готів.

Постать короля-лицаря Тея, його боротьба й геройська смерть у перших рядах серед своїх воїнів-друзів — це не легендарно-мітологічний епос або якийсь фантастичний сценарій з голлівудських фільмів. Це живий образ зі змагань наших героїчних предків. Подібні випадки героїства повторялися не раз в нашій історії, вони записані і передані традицією, як наприклад, в історії козацтва чи Української Повстанської Армії. Отож і бачимо тепер як нащадки геройських скитів — готи, осталися нескорені до кінця.

Німецькі історики добре оцінили вартість готської історії і доложили всіх зусиль обманливої науковості, щоб доказати, що готи це германці. Але вищенаведені праці вказують, що деякі з тих істориків здають собі справу, що їм вже не довго вдасться задержати готську історію як свою. Доступ до джерел є щораз легший і диктаторський вплив німецьких авторитетів закінчився разом з їхнім райхом.

І тому наші перекладачі «Історії України-Руси» мусять заставитись (хоч англомовне видання є «невідкличче»), що коли німці самі або під натиском opinіi ззовні зречуться міту про «Перший Райх» і цілого обману пов'язаного з цим, то як тоді буде виглядати I-ий том «Історії України-Руси», в якому вже 80 років тому було показано «без найменшого сумніву», що готи це... німці.

Прийдеться хіба заперечити майже цілий I-ий том, бо «поправити» його в додатковому томі, як обіцяється, буде хіба абсурдом, і як тоді буде виглядати та історія без найважливішого початку?

Треба буде, мабуть, відректися і готів (скитів вже давно відреклися), «історія яких мала неоцінений вплив на розвиток культури цілого світу» (М. Ростовцев), бож наші предки, як запевняє М. Грушевський, були тільки «варварська дич, що чорною хмарию висіла над гелленським світом — тисячу років...» І в тім трикратнім запевненні про нашу «славну тисячолітню дич» міститься, мабуть, розгадка про ту «добру мету», яку мав на думці наш «народовецький» історик. Після затаєння і заперечення історії Скитії-Готії, як початок нашої минувшини, він легко *підтягнув* до *спільного знаменника* — *північної дичі* — теж наші землі, видвигаючи, щоправда, провідну роль Київської Русі на початку творення трьох східних слов'янських народів (згадуючи при тому так тепло «наймолодшу, але найчисленнішу слов'янську вітку — великоросів...» том I-ий, стор. 185). Цю так звану «схему початку трьох незалежних Русей» вважають за його найбільш геніальну заслугу. На ділі ці «східні слов'янські народи» — це фальшивий витвір історіографії XIX-го і XX-го століть. На основі джерел та

історії таких слов'ян-автохтонів не було на тих територіях і про таких (східніх) не згадує жодне грецьке джерело. Аж літописець Нестор оповідає про південних слов'ян, які були переселенцями-зайдами над Дніпром, на півночі, над Вислою і Моравою. «Марксом» східньослов'янського міту був Шафарик, який «здогадався», що тими «східніми слов'янами» були неври й будини (скити), а наші історики посунулись так далеко, що із скитів-орачів зробили «слов'ян-орачів».

Даремно також сподіватись, що російські історики відкриють колись готську історію як нашу. Їхні визначні історики — Іловайський, Будилович, Васілевській, Ростовцев, Васільєв і десятки інших, що студіювали джерельну історію, знали про це, бо воно надто очевидне в кільканадцятьох поважних джерелах, але виявити це нам означало б признати: 1) що українці, як прямі нащадки скитів (зовсім не гіпотетично, але дуже евідентно), мають свою прадавню, відрубну історію, слава якої затьмарила б усіх «великих П'їотрів і Єкатерін»; 2) до цієї історії ніяк не можна нав'язати історії Росії; 3) культура й потуга Київської Русі не була зовсім якимсь спонтанним проявом «тисячолітньої дичі», але дальшим продовженням скитської держави, потуги й культури, яка у вияві готських впливів у Західній Європі стала базою культури середньовіччя. Так званий «Codex Euricianus», зібраний за візиготського короля Еврика (466–482), став базою західноєвропейського права ще перед кодексом Юстиніана, а філософічні праці Боетія (Boetius) дали основу навчання філософії аж до недавніх часів. Початок канонічного права Римської Церкви дав скит — Діонісій Малий, а організатором богословських студій був острогот Кассіодор. Про візиготсько-меровінгське мистецтво ми вже згадували. Остроготи перші впровадили поліхромію церковної мозаїки. У равенських церквах, побудованих між 495–525 рр. остроготами, знаходяться саме найкращі шедеври тієї мозаїки. Гарію Софію в Константинополі почали будувати щойно 535 р. Отже так звана візантійська мозаїка — це витвір остроготів-східняків.

Виявлення готської історії закінчило б раз на все всякі норманські чи антинорманські теорії й найважливішу з них — у нинішніх часах — слов'янську... Бо коли сьогодні вже мало хто вірить у попередні, то «слов'янське, пра- й протослов'янське, автохтонне» походження т. зв. «східніх слов'ян» з території праруси й центральних українських земель, стало нині майже аксіомою в усіх дослідженнях про походження Русі.

Необережна опінія нашого археолога В. Хвойки, що культура Трипілья — це культура «східніх слов'ян», стала нині головним аргументом у всіх тих доказах, бо ніде немає жодних джерельних даних, ані навіть найменшої згадки про якихсь східніх протослов'ян. Їх «відкрив» Шафарик в ХІХ стол. «здогадуючись», що це були неври або будини (скитські племена). Ці, зовсім необґрун-

товані »здогади«, були невистачаючі й щойно »потвердження« В. Хвойки, що археологічні знахідки трипільської культури це доказ про існування праслов'ян, уважалися найбільш авторитетними.

Хвойка зробив зовсім нелогічне, недопустиме заключення й перескок у праісторії з-перед 3.000-3.500 літ, що є недозволене і в археології, а тим більше з етнографічними заключеннями. Те, що культура Трипільля була подібна чи тотожна з наступними тисячолітніми поселеннями, доказувало радше тяглість чи зміни в тому самому автохтонному населенні, але звідкіля взялися там якісь слов'яни, коли є позитивні джерельні докази, що то були скити, а про »склабенів«, і то південних, появилися перші вістки щойно в VI-му стол. після Христа. У порівняльній аналізі археологічних знахідок, а тим більше палеоантропологічних і з історичних часів, гіпотеза Хвойки є нині науковим абсурдом. Краніо- і антропометричні дані виявляють, що *північно-понтійський (чорноморський) тип* дуже характеристичний для скитів й українців, як показує В. Бунак тоді, коли слов'яни з історичних поселень (що просліджено докладно на території України й Росії) виказують радше риси балканської, південно-європейської, альпійської (кельтської) рас. Але сам факт, що це абсурдне припущення В. Хвойки висувається і далі як головний доказ (бо жодних джерельних даних нема), вказує виразно на цю фальшиву гру-обман. Йдеться саме про те, щоб »доказати« (сполоскати мозки при допомозі постійного повторювання), що коли та прарусь була праслов'янська, тоді всі »руські сини« мають повне право до »отечества«. Нас колись вбирали у »шори« норманської теорії, але тепер нас »набрали« на слов'янську »дудку«...

Колись нам заперечували все (Погодін доказував навіть, що роля Київської Руси була зовсім підрядна), але коли нам раз »признали«, що ми »пра- протослов'яни«, то хто з наших відважився б це заперечити? Навпаки, кожний наш історик »вилазить зі шкіри« (»піщит, а лезет!«), щоб доказати, що якраз ми й тільки ми найправдивіші й найчистіші слов'яни, бо росіяни це фіни. Це і є правдою і не є жодним нині приниженням, а навпаки, як я вже згадав, видвигається знову більш вартісну расу — нордійську... Але в дійсності ми такі самі »слов'яни« як і рускі; той відносно невеликий приплив слов'янських втікачів з півдня не відіграв рішачої ролі в нашій етногенезі, ми є лише слов'янами в тому значенні, що належимо до слов'янської мовної групи народів. Але й ця гіпотеза не є ще добре вияснена, бо, як виказують мовознавчі праці проф. В. Чапленка про посвоячення праукраїнських первнів мови з коренями адигейської мови, отже мови, яка була поза всякими слов'янськими впливами, ми могли б твердити, що ті правливи були радше скитсько-санскритські, які заховалися в адигейців, осетинів, литовців, лотишів і, як було згадано, в біблії Ульфілі (ця проблема буде докладніше обговорена в розділі: »Санскритське походження староукраїнської мови й слов'яни«).

Найбільш прикро, що при тій величезній «науковій» пропаганді, яка є розвинена довкола проблеми тих т. зв. «східніх слов'ян», ми не залишаємося позаду. Наші авторитети намагаються навіть доказати, що Геродота «треба брати умовно», що коли він писав про «скитів-орачів», то це були «слов'яни-орачі». Так твориться наша «авторитетна історія», з пропозицією впровадити навіть нову «періодизацію» (гл. О. Домбровський, «До питання періодизації», «Український Історик», ч. 47-48, 1975 р.).

Коли чехи творили міт про «велику слов'янську сім'ю народів», то вони мали перед собою реальну політику й національну мету, а саме — оборонитись перед германізацією, але що ми скористаємо з того східнослов'янського міту?! Ми робимо тільки поступки на нашій землі для всіх «руських синів»...

В тій холодній війні, що триває вже двісті років, ми понесли величезні втрати, давніше по лінії норманській, а тепер ще більше по слов'янській, бо не один слабодух переводить тільки мовний бар'єр, бо «то всьо равно, то слов'яни, то руські, то наші»...

Коли б вони знали правдиву історію своїх предків — найстаршої і найчеснішої нації на землі, то не один рішився б навіть у теперішній ситуації остатися при своїм — «хоч бідним, але рідним»...

Але ми, що почуваємося провідною верствою, повинні винести з того іншу науку й рішення. Парафразуючи вицезгадану думку Віктора Гюго можна сказати, що «Програти боротьбу може і сильний», але *найважливіше остатися великим, себто духово сильним*, зберігаючи історію й культуру своєї нації, а вона, скитсько-готська, така велична! Вона закарбована в наших етногенах так дуже виразно й характеристично, що можемо сміливо сказати, що ми вроджені *традиціоналісти*! Все, що наше прадавнє — святе! Це не заскорузлий консерватизм, а свідоме збереження правдивих вартостей і звичаїв найстаршої нації на землі.

Нехай дороговказом для нас буде остання боротьба короля Тея: хоч він впав у нерівному бою як незрівняний герой-провідник, то його дружинники продовжували боротьбу далі й відійшли *нескоро-рені*, щоб повернути до своїх і «жити після їхніх законів». Так кінчить свою розповідь Прокопій Кессарійський.

Жити після своїх законів — це й повинна бути наша нинішня *ідеологія традиціоналізму*, яка збереже нас у цій й дальшій боротьбі. Упав провідник, але його дружинники продовжували далі боротьбу; вони не хотіли стати невільниками після програної... Чи й ми після програної боротьби мусимо записатися до слов'ян, до яких так насильно хочуть зачислити нас, щоб легше погребати у «слов'янсько-руським» морі?!

Десятки й сотні книжок і статей появляється щороку, які з такою певністю, немов би то вже була незбита правда, повторюють старі й нові вигадки про «сліди слов'янських поселень і культур» навіть у неолітичній, мідяній, трипільській, передскитській і в

інших добах. У тім можна виразно доглянути наперед заплановану »аксіому«, в яку й не випадає сумніватись.

Хоч я не погоджуюся з більшою частиною висновків Івана Білика в романі »Меч Арея«, то все таки наведу цікаве закінчення з його »Аксіомів недоведених традицій«:

»Історія наша повна білих плям, історіографія рясніє плямами темними й ще більше затемненими. І цей справедливий докір — як казав О. Вельтман, російський письменник минулого сторіччя, може, не досить озброєний археологічними матеріалами, зате щедро обдарований талантом ретроспективного аналітика, — лягає на сумління не так найдавніших істориків, як на істориків доби істинно варварської, коли старанність, добродієність та прагнення об'єктивності, що існували раніше, почали в масовому порядку, при переписуванні античних свідчень та хронік, замінюватись невігласькими перекручуваннями, описками та свідомим підтасовуванням для наперед плянованого вкорінення в історіографії неіснуючих фактів і дій, прийшлих династій та прийшлих народів-завойовників.

І наш святий першообов'язок вишукувати в полові нещирости й тенденційних перекручувань зерна правди — як би це не важко й на перший погляд безнадійно не здавалось» (стор. 437).

В нас виробився погляд, що об'єктивна історія не існує, що це в більшості проблема особистого насвітлення істориків... Відповідь на те є у цих слухних думках І. Білика. І, без огляду на те, як хтонебудь дивиться на нашу перестарілу (вісімдесятилітню) »Історію України-Руси«, то вона, без сумніву, закономірно тягнулася у хвості німецьких і »великоруських« опіній; вона *затемнила багато місць у нашій історії*...

Коли інтелігентний читач проаналізує холодно й об'єктивно цю мою розвідку, то побачить, що моєю провідною думкою було якраз *шукати правди* в тих сотнях джерел, які я перестудіював. І, коли я зважився, стрівнувши стільки »затемнювань«, стати в опозиції не лише до наших авторитетів, але також до загально-світової опінії про скитську й готську проблеми, то це не було легкoduшно чи якесь критикоманське рішення. *Ми мусимо раз »перейти Рубікон« й рішити де починається наша джерельна історія!* Моя мета була: дати українське насвітлення тим джерелам, яких, в більшості, ніхто з наших істориків не аналізував. А до тих читачів, які не будуть мати змоги перевірити джерела, я звертаюся до їхнього нормального розсудку й логіки: на цілім просторі могутньої скитської імперії залишилися скитські могили мовчазні, але й виразні свідки їхнього тисячолітнього існування. В останніх роках відкрито на території азійських скитів-саків ще одну могилу (випадково непограбовану), де знайдено чотири тисячі золотих типово-скитських предметів. Які ж скарби мусили

залишитися у найбільших могилах скитських царів? Навіть ті непограбовані рештки, що їх знайшли на наших землях — це найбільші золоті скарби в цілому світі (до того незвичайно високої мистецької вартості). Чи їхні власники могли бути »пастухи-кочівники«, як намагаються вмовити в нас наші вороги чи наші »невігласи«?!

Подумати тільки треба: найбільші й найвищі скитські могили — царські могили, були в Україні, в серці їхньої імперії — »Герроісі Есхата« — Славній Україні!

Скитські могили це еніґма-містерія України

Хто не вірить чи не знає про історичні джерела, той мусить, одначе, повірити у ті високі, рідні, святі могили наших предків . . .

Вони кличуть із тих могил до нас, їх одиноких нащадків і в тих золотих записах передають нам: *»Такою була наша слава — культура — історія — ВАША ІСТОРІЯ!«*

Тарас Шевченко заповів поховати його *на могилі*, бо він вважав її за символ нашої слави, слави України, тому й писав він у своїй поемі »Посланіє до мертвих і живих і ненароджених«:

»Отак і ви прочитайте,
Щоб не сонним снились
Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима . . .«

»Прочитайте знову
Тую славу, та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титла
Ніже тії коми,
Всі розберіть, та й спитайте
Тоді себе: що ми?
Чий діти? яких батьків?«

(Далі буде)

»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ« — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕНИН, УРОДИН ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА »В.Ш.« СВОЇМ ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДАВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

МАТЕРІАЛИ Я ДОКУМЕНТИ З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ

Оксана МЕШКО

МІЖ СМЕРТЮ І ЖИТТЯМ

(Продовження, 3)

В неділю, начальник режиму на ранковій перевірці оголосив, що хронічно хворих і інвалідів будуть комісувати і достроково звільнятимуть на заслання, та що літніх жінок віддаватимуть родичам на опікування, коли родичі письмово підтвердять згоду. А під кінець, коли люди кинулися до нього з численними питаннями і то цілком слухними, голосно сказав: «Лед тронулся, река пойдёт»...

Весною 1954 р. мене комісували «как недуг» — знайшли ж формулу! Син підтвердив свою згоду взяти мене на утримання. (Такі зобов'язання на других матерів і родичок щодня привозила пошта).

Але щось в зоні замовкли, а розбурхані люди чекали, втративши спокій, никаючи з бараку в барак.

Приїхав фотограф фотографувати нас для документів і кого кликали до фотографу того вважали особливо щасливим.

Мене зфотографували, заготовлені документи зберігалися в опера в сейфі — їх не показували і тим особам на кого вони були виготовлені. Так і виводили людей з зони, не даючи їм належних документів на руки і не знайомлючи зі змістом. «Звільнених» провадили з конвоем і наглядачкою в товарняках, не оголошуючи точки призначення.

Сухий пайок видали кожному на руки, а якісь гроші наглядачка роздасть по прибутті.

Прийняла нас велика Красноярська тюрма — вся залізна, аж гуло — спадщина «Великої» каракатиці.

Ще біля двох тижнів сиділи ми по камерах і носили дерев'яну парашу місцевого виготовлення, приймали баланду з алюмінієвої миски через кормушку, а облизану ложку ховали до торби.

Наглядачка занесла наші документи «куди положено», але «добові» наші прикарманила, не подякувавши і не попросившись з нами.

Приїздили купці, дивились у формулярі, потім викликали живий товар, потроху розбирали.

Я лишилась сама з нашого косяка. Почала тарабанити в двері, довго добивалась «авдієнції», а добившись розповіла, що я вмію робити з волі і тесляр з табору.

Забрали на Док (деревообробний комбінат). Спочатку, мовляв, для роботи в лябораторії, але чомусь зразу поставили на підноску »вручну« товстелезних дощок до німецьких стругальних машин... Попросила спецчастину ознайомити мене з моєю »вольністю« і жажнулася — в графі на скільки засуджена довільно було дописано: »... и 5 лет ссылки«. Внизу типографським шрифтом: »... документ обмену не подлежит«.

Стала я возити колоди візком, але я не могла заробити собі на хліб і миску гарячого... Неволя так натерла шию, що я жахалася всіх »вольных«. Не могла адоптуватися. Якось насмілилась зайти в універмаг (спочатку довго стояла перед вітриною), з цікавості. Людей було мало, вони подвоювались в зеркалах, ідучи я наткнулася на свій відбиток людини в тілогрійці, старих валянках, незграбної, розгубленої жінки... Проходом я метнулася з магазину... За вісім років я вперше побачила себе (наглядачі саджали дівчат в карцер, коли знаходили зеркала) і часом я дивилася в якийсь осколок роздивляючи своє лице по частинам. І не було ніякої потреби, власне, не виникало.

Весною, трохи оговтавшись, їздила по місті і по Єнісею. Природа сувора і прекрасна, прокидаючись відродила в мені прибиті сили і бажання. Як заслана ходила раз на місяць відмічатися в комендантуру і звикла обходитися без наглядача і конвою, але все обминала людні дороги і шукала пустирів — а в цьому гігантському місті, що будувалось як в лихоманці, було їх досить. Брела одинока пісками і рвала зела, укладаючи в букетик, що на людях його ховала, соромлячись своєї і його убогості.

Весною видали мені чорний сатиновий халат, що був гарно до мене припасований, він служив мені за літнє пальто, щоб сховати убогу табірну одержу.

*

»Вбрана« в халат я почала шукати собі роботу. Вже кілька років працював в Красноярську гідролізний завод — практичне втілення теоретичних розробок н.д. аналітичної лябораторії, що її очолював Микола Гутгерц, того наукового колективу, членом котрого я була чотири роки.

»Кадрів« на заводі бракувало, запрошували на роботу в лябораторію хеміків, ляборантів. Я звернулася. Начальник кадрів, розпитавши хто я, і мені відмовила. А на мою »настирливість« відповіла: »Никогда Вы здесь работать не будете«. Директор заводу не схотів зі мною й говорити, відсилаючи до начальника кадрів.

Поїхала я в МГБ. З кабінки їхньої приймальні можна було викликати на розмову когось зі слідчого апарату. Прийшов. Коли

довідався, що я в справі улаштування мене на роботу за фахом здивувався моїй »простоті і нахальству«.

Стала я проситися до начальника відділу, знову через телефонну кабінку — »по серйозному делу«. За кілька днів мене запросили. Я виклала свої наміри. В зв'язку з тим, що мене звільнили достроково за станом здоров'я на самопрокормлення і передали в Док на тяжку фізичну роботу, де я не в силі заробити на прожитковий мінімум, хай мене відправлять до табору, або допоможуть улаштуватися за фахом на гідролізний завод. Виявилось, що вони не уповноважені улаштовувати засланців на роботу і взагалі це не їхня парафія.

Тоді я обіцяла в найближчі дні на красноярському ринку сказати вголос кілька слів, щоб вернутись до табору, де мені, як інвалідові, забезпечать повний пансіон. Це було в 1955 році — і я не читала газет. Я була рішуча в своєму намірі, і мені обіцяли подзвонити на гідролізний завод.

Так я улаштувалась ляборанткою в лябораторію заводу (назва нечітка). Після дзвінка зі мною знайомився директор Кучеренко і замдиректора Гончаренко — мої земляки, кияни, що евакуацією були закинені для зміцнення тилу, відбудування заводів. Консультувалися вони не раз з Гутгерцом будуючи завод. Допомогли мені, підтримали, виділили в гуртожитку окрему кімнату. А час працював на нас! Мені видали паспорт і вже не треба було ходити на відмітку до коменданта. Син написав мені покинути все і їхати до Києва. Я розрахувалася з роботи. В червні 1956 року із своїми убогими пожитками, з залізничним квитком до Києва, ввійшла я на станцію м. Красноярська, набиту людьми, що живописними групами купчилися прямо на підлозі станції. В залі гуло як у вулику на українському »діялекті«. Я зупинилась, як вкопана, далі почала просуватись поміж людьми, мене гукнули з одного гурту: »Оксано Яківно«, а далі з другого, з третього... Мене кликали знайомі голоси, рідні люди з табору!

Це був той контингент, що в 1948-53 роках на привалах в лісі і на полях, біля полотна нових іркутських залізних доріг і в кар'єрах сумно виводив: »Повернемось ми всі, якщо гідні будем«.

Не всі поверталися і багато верталось з ущербленою душею... Розказували мені прихватком земляки:

1) Комісії від ЦК КПРС в 1956 році працювали в таборах по перегляді справ особливо небезпечних.

2) За 2-3 доби Комісія перерахувала біля 1000 справ (в кожній табірній одиниці було до 1000 в'язнів) — і звільнялися на волю приблизно 1000 жінок-бранок, залишаючи в таборі незвільненими від півтора до двох відсотків з переглянутих справ. Дико кричали, голосили, рвали на собі волосся ті жінки, за якими зачинилася брама в спорожнілому таборі...

3) Пізно прийшла та урядова ласка. Багато засуджених давно покінчили (люди кінчали по-різному) свою десятирічну покуту,

інші підходили до фіналу. Дехто докінчував свою п'ятнадцятку, а двадцятип'ятирічники ніколи не брали всерйоз свого терміну покарання...

4) На лікарні багато людей »звільнено« — інвалідів без пенсії (залишалось тільки ціле поле лікарняного кладовища з фанерною дощечкою нумерацією могили).

5) Час перебування в таборі в трудовий стаж не зараховується. Тільки реабілітація бере до уваги цей стаж.

Всі ці знедолені люди їхали хто куди, а більшість до родичів, що жили на засланні. Дехто вертався на Україну. Пізніше мені стало відомим, як жінки, відбувши строк їхали на заслання до родичів тимчасово, а опинились під наглядом та не визначеним вироком, як члени родини засланців.

Мені особисто весна 1956 року криво всміхнулася щербатим паспортом («положение о паспортах») і звільнила мене від комедантської залежності і наблизила до давно втрачених куцих громадянських прав.

Літо розцвіло реабілітацією, а милосердна доля зберегла мені мого сина Олеса — зустрілися ми з ним в Києві через 9½ років розлуки, в день його 24-ліття. Олесь жив окремо від батька.

(Хворого, контуженого Сергієнка Федора, інваліда вітчизняної війни, слідча частина МГБ використала в 1947 році як свідка проти мене. Так він і жив самотником, зганьблений в очах родичів, з роз'ятренням сумлінням...).

Уклонила я могилі своєї матері-страдниці (померла вона через п'ять років після мого засуду).

Роздроблена, немов з попелу, оживала родина — осколок її — мати і син.

Син мій був тяжко хворий на туберкульозу легенів. Але я впала в такий стан піднесення і крайнього оптимізму, повіривши, що тепер нема нічого такого, що могло б мені не підкоритись. Навіть хвороба сина. І це після дуже песимістичних прогноз лікарки студентської поліклініки, що так відверто зі мною ділилась.

Одужав мій син не хутко, але »практично« здоровим він став невдовзі. Сирітство, хвороба, перешкодили синові нормально жити, а й нормально вчитися також не давали. Любив він книжку змалку, вчився з захопленням. Не відкривши в собі сам свого покликання давав перевагу гуманітарним наукам, зокрема історії України і національній літературі. В україністиці був ерудитом.

А мав ще »гоббі« — художнє читання української поезії клясиків і поетів »шестидесятників«.

Відповідно своїм смакам укомплектовував і власну бібліотеку.

Завжди рився в книжках, читав весь свій вільний час. Ухилявся від всяких моїх доручень і від домашніх робіт, біг до свого письмового столу, що часто викликало моє незадоволення і жаль на сина.

Ділився своїми враженнями від прочитаного і нагромадженими знаннями з щирістю і безпосередністю великої дитини.

Охочим слухати читав вголос, інтерпретував гарно і переконливо з ораторською майстерністю.

Улюблених своїх поетів — знав багато на пам'ять творів Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, В. Самійленка, В. Маяковського, Сергія Єсеніна, А. Толстого, і поетів «шестидесятників» — і читав їх на рівні фахівця-читця, вдумливо, тонко з інтерпретацією історика ерудита.

Оксана Мешко із сином Олександром Сергієнком (1957 р.)

Потроху хід життя замулював страхіття пережитого. Тепер доміною моєю став страх за сина, моїм ворогом тепер — його хвороба. Я вживала всіх посильних і непосильних зусиль зробити його здоровим, працездатним і веселим. Це було важко — вже кілька років по смерті бабусі він жив сам в 4,5 метр. кв. кімнатці 7-ми поверхового будинку. Це був той «дах», що добився його депутат в 1948 році для них обидвох, коли їх позбавили житла, виселивши з речами прямо в двір банківського дому на жовтневій вулиці м. Києва.

(Доречно сказати, що повернувшись літом 1956 р. до Києва, марними були мої намагання розшукати якісь документи на підставі чого стара бабуса і підліток онук були, як котята викинуті на вулицю. Безперечно, в свій час для цього акту була якась «бумага», але потім її було завбачливо висмикнуто, як документ беззаконня, що міг окошитися на комусь посередньо причетному).

Між мною і сином пролягла не лише дистанція часу, а й психологічний розрив, не природний, — що обумовлюється довічною проблемою «батьки і діти» — а штучністю умов хворого суспільства, що роз'єднувало людей і, коли робило їх не ворогами, то, безперечно, чужими.

Все це мені треба було долати в темпі. Ці вимушено «холостяцькі» звички погіршували і без того загрозливий стан. Для успішного лікування треба було відразу міняти режим дня, звички. Син не вчився. З 4-го курсу Сільсько-господарської академії (відділ механізації), він вийшов через хворобу і через скриті нагнітання комсомольського «активу», що і на дужому відбиваються, нема що казати про хворого хлопця, що був як від гіллі відірваний.

Не працював. Щось трохи субсидіював хворий батько, який роками перебував у туберкульозних лікарнях для інвалідів вітчизняної війни, тож Олесь перебував в якомусь тимчасовому стані непевності.

В 1958 році дали мені, як реабілітованій, кімнату в 12 квадратних метрів у загальній квартирі, а по смерті Сергієнка в 1958 році ми стали тимчасово жити в приватній батьківській садибі, серед масиву садів на Куренівці весь сезон тепла.

Змушувала я Олесь до фізичної праці в саду. Як уроджений мешканець міста, не маючи відповідного трудового виховання, важко було нахилити його чи призвичаїти до систематичної праці. А ще хвороба — було відкоти комірець піджака чи пальта, то зараз обвине шию шаликом, бо боїться подиху вітру.

Треба було наламати його на фізичні вправи, гімнастичні заняття, гартування. А він же весь час температуривав і лихородив, сприймав мене, (казав) як чужу жінку, «що ходить тут і порядкує».

А «порядкувала» я, впрягшись сама в сімейний візок як лицар із сумління... Олесь почав оживати, здоровшати на очах, але йому було в житті адаптуватися важче чим мені після табірної неволі. Стимул материнський виявився сильнішим за синівський. Щоб втягти його в живий інтерес, який раз виникши, буде поштовхом без мене і в допомогу мені на користь хворому, почала я будівництво невеликого будиночку. Олесь насправді захопився напочатку. Але в умовах безгрішшя (це була одна моя інженерська зарплата) основним тягарем воно лягло на мої плечі. Проте розпочате я не могла припинити і тягла це надмірно важке ярмо, може, більше як приклад характеру для свого слабкого сина.

Помалу, дорогою ціною діставалися нам духово-моральні контакти. Тяжко було долати злидні, але радість надії, і вже відчутні здобутки та світ духового тримали нас з сином в стані піднесення.

Зрештою ми багато встигли зробити для утвердження нашого життя. І коли мій син занепадав здоров'ям і духом — тягла я його на буксирі.

І від кожного критичного моменту в житті мого сина, сили мої пропорційно зростали до його занепаду.

В 1963 році Олесь вступив до Київського медінституту, увійшов в колію повнокровного студентського життя, а також громадського, що, немов зі сну прокидалося на світанку.

Лібералізація за Хрушова внутрішнього курсу позначилась поживанням громадського життя в Києві в самих невинних його проявах. Літературні вечори трохи відходили від уніфікованої форми і змісту. Виступали співочі хорові колективи з трохи відмінними програмами і репертуарами.

В клубі Спілки Письменників улаштовувались офіційно дозволені вечори вшановування, себто відзначування ювілейних дат, письменників, художників з числа загиблої еліти в час культу і деспотії і тепер реабілітованих. Стримано і несміло піднімалася завеса над ганебним минулим вітчизни нашої.

Біля пам'ятників Іванові Франку, Тарасові Шевченку в ювілейні дати почала збиратися студентська молодь, вчителі, люди.

Збиралися з власної ініціативи, спонукувані власним бажанням і шаную. Читали вірші ювілятів і вірші інших українських класиків, вірші «шестидесятників», а поети-початківці читали власні. Все це було дивно-новим, офіційно не затвердженим, але і не забороненим.

Отак уклалася вперше, десь в 1964 році, традиція вшановування Великого Кобзаря в Києві біля його пам'ятника 22 травня, в день жалоби — перевозу тіла поета через Київ до Канева. В цей день збиралася сила людей до парку. По букетику згромаджувалися гори квітів. 22 травня 1966 року в товаристві активних шанувальників Тараса Шевченка біля пам'ятника був і мій син.

З п'єдесталу монумента Олесь Сергієнко читав вірші поета.

Проте цей вечір був відмінний від попередніх двох років: під перехресним вогнем спалахів фотоапаратів, звукозаписних приладів, цілого наряду міліції і міліцейських «воронків» на університетському майдані, (напроти парку Шевченка) та численного загону (в цивільному одязі) недрімаючого ока КДБ і рухомих рацій (підслухові радіомікрофони) по кущах парку — ніщо не пройшло поза увагою КДБ, все було документально зафіксовано. Найстрашніше саме слово поета — цього не можуть простити живим його шанувальникам — тим, хто читав його вголос і тим, хто слухав його в урочистій тиші тисячного натовпу.

А ввечері філери супроводжували Надійку Світличну і Олеся аж до дому. Гострили вже зуби на Олеся. А 28-го травня в залі Київської консерваторії відбувався Ювілейний вечір Івана Франка за запрошеннями. Заля була наполовину порожня, а гальорка геть порожня. Людей, що бажали пройти на вечір без запрошень чомусь контролери не пускали.

Дехто з студентів, що збилися натовпом перед зачиненими дверима, хотів подолати такі штучні перепони і пройти на гальорку

і в залю через запасний вхід. Але там їх зустрічали люди в цивільному, затримували, вимагали документів, перевіряли паспорти.

Кілька чоловік в такий спосіб, замість Ювілейного концерту, попали до міліції Ленінського р-ну м. Києва.

Так затримали Олеся Сергієнка, а Миколу Холодного, одного інженера і студента медінституту взяли від пам'ятника І. Франкові після цього вечора, коли вони пішли до пам'ятника і там читали вірші. Всім чотирьом дали по п'ятнадцять діб по указу за хуліганство, тримаючи їх в камері Лук'янівської тюрми.

Покарані на знак протесту за знущання — над людиною і людською гідністю — оголосили голодівку.

Не реагувала прокуратура на заяви покараних — годували їх силоміць через носову ніздрю з гумової шланги до кінця терміну. Спали вони на підлозі без матраців і постелі.

На мое особисте прохання прокурор Самаєв був невблаганний. Це був початок наступу на сина: незабаром його виключили з 3-го курсу Київського медінституту «за неуспішність» при добрих успіхах і оцінках.

Цей мотив звільнення позбавляє права на поновлення в інституті — він спеціально вживається в ситуаціях переслідування людей за переконання.

Вибили мого сина з колії вдруге.

Почалися митарювання і вимушене безробіття, яке підтримується і контролюється КДБ. Ще важче, коли людина не маючи диплому все ж таки шукає роботу за покликом серця і своїм інтелектом.

В 1969 році Олесь влаштувався в середню школу викладачем креслення і малювання. Несподівано для самого себе відкрив у собі поклик і педагогічний хист, коли контакт з дітьми перетворює важку працю вчителя на свято обопільне.

Та недовго працював у школі. За виголошений некролог на похороні художниці Алли Горської (убитої при загадкових обставинах) в грудні 1970 р., був безпідставно звільнений зі школи посеред навчального року. Під тиском директора школи подав заяву на звільнення «за власним бажанням», що сталося 1-го червня.

1970-ий рік вишкірився на нас і зловісно підсміхувався — у зв'язку з арештом Валентина Мороза, що стався 1-го червня, 2-го червня відділ КДБ робив у нас трус. Шукали листів Валентина Мороза, антирадянської літератури та «інших предметів, вилучених із загального вжитку», як було зазначено в ордері проведення трусу.

Але перед трусом співробітники КДБ не пред'явили точно визначеного і компетентними установами затвердженого списку книжок, статей і «інших предметів». Вони беруть чи конфіску-

ють все, що їм здається «підозрілим» на свій розсуд. Проте нічого в нас не було такого забрано.

17-го червня я звернулася з своїм листом з приводу В. Мороза, що був заарештований через 9 місяців, після свого першого ув'язнення. Як колишній зековець я не могла залишитися байдужою до порушення норм законності і вважала своїм моральним правом і громадським обов'язком обізнатися в захист політв'язня.

Лист адресувала голові Президії Верховної Ради УРСР Ляшкові, копії голові КДБ Нікітченкові та депутатові Б. Є. Патону.

Мене викликали до КДБ, і співробітник розмовляв з приводу цієї моєї заяви в тому дусі, що немає чого мені втручатися в справу Мороза. А на закінчення сказав: «не лезьте в его дело, я вас предупреждаю из желания вам добра».

Таким чином я одержала пряме попередження й усну відповідь на свого листа Президії Верховної Ради УРСР від співробітника КДБ.

Коли відбувся суд над Морозом в Івано-Франківську, послала я 2. 12. 1970 р. свого другого листа Верховному Судові УРСР — але без відповіді.

Писали листи в захист В. Мороза чимало громадян, що були з ним особисто знайомі і були під обласним Івано-Франківським судом в час розправи. В судову залю ніхто не був допущений, суд був закритий. Міліція ганяла всіх, хто прибув на цей суд, навіть від судового будинку, обливали людей зі шланги поливальної машини.

Улаштувався згодом Олесь на роботу в республіканський музей української архітектури та побуту художником реставратором (березень 1970 р.).

Працював із завзяттям та розумінням історичної ваги новоствореного музею і своєї лепти в цій новій справі.

Бував не раз в приватному історично-етнографічному українському музеї заслуженого діяча мистецтва комуніста Івана Гончара. Консультувався з ним. Музей Гончара був відкритий для огляду всім бажаючим за українською стародавньою звичкою.

І скидали відвідувачі з пошаною шапку на порозі музею невтомного і безкорисливого ентузіяста, збирача культурно-матеріальних набутоків українського народу — музейних речей, предметів, одягу тощо.

Любив Іван Гончар молодь і молодь його і людно було у нього на подвір'ї за Печерськими кріпосними валами.

А недалеко від музею Івана Гончара, на Дніпровських схилах хор «Гомін» Леопольда Яценка вивчав українські народні пісні, той призабутий віночок пісень, частково загублений. Збирача українського фолкльору, композитора-науковця Леопольда Яценка вигнали з Інституту фолкльору Академії Наук ще в 1968 році за його небуденну пристрасть до української музичної скарбниці і своєрідне розуміння своїх обов'язків науковця та відповідаль-

ність за збереження національної музично-пісенної спадщини.

Як опинився він безробітним в такий спосіб — а він був відомий серед української столичної громади — навколо нього спонтанно утворився співочий гурт ентузіастів української пісні, а пізніше самоорганізувався в самодіяльний хор.

Клубними уставами не оформлений, ніде неприземлений, збирався хор зимою в шкільних випадкових приміщеннях, а в весняно-літній сезон на дніпровських схилах.

Не стерпіли чиновники і пильне око КДБ стихійності в роботі власного музею Івана Гончара і мандрівного хору Леопольда Яценка. Музей назавжди закрився для огляду... Хор розбігся після допитів, погроз, звільнень з роботи, студентів — з навчальних закладів тощо. Вже не відбувалися літературно-художні вечори на громадських засадах...

Отак почався брутальний наступ на молодий пагінець відродження українського культурно-громадського життя, започаткованого в шестидесяті роки в Києві. І вилився він в численні арешти української творчої інтелігенції і працівників культури на Україні в 1971-1972 роках.

Мій син Олесь Сергієнко також попав у шквал штучно створених політичних процесів на Україні в 1972 році.

Безпідставний арешт сина був остільки несподіваним, як і незрозумілим. Арешт проводився в супроводі трусів загонами КДБ через кілька годин, а бувало — зранку до глибокої ночі. Перший раз 12-го січня, а вдруге 4-го лютого 1972 р. — 7 чоловік.

Втретє 20-го грудня 1973 року (трус тривав 13 годин і в ньому брало участь 17 осіб). Було це майже два роки після арешту сина та й під час відбування ним покарання в Пермських таборах. (Дивись протоколи, заяви).

Не було в Сергієнка антиконституційних злочинів, не було й доказів «агітації і пропаганди на підриг радянської влади».

Протягом перших двох місяців слідства КДБ умовляло сина виступити прилюдно з каяттям, зміст і текст котрого підготують вони самі, а в нагороду за це буде йому формальний суд з помилуванням.

Не пристав Олесь на таку пропозицію слідчащини КДБ — його чесність і принциповість визначила хід «справи», її напрямок, максимальну міру покарання. Саме життя хворої людини було поставлено під загрозу.

Більше того: не замовчав Олесь про цю пропозицію — розказав своєму захиснику Сергієві Мартишу в слідчому кабінеті в присутності підполковника КДБ Ганенка, коли виробляли 218 статтю УККодексу.

В цій справі цікава одна істотна деталь — не розгубився Ганенко від викриття їхньої «чистої» роботи. Ганенко намагався перекопати адвоката Мартиша як він хотів допомогти Сергієнкові і два місяці «морочився» з цим упертюхом.

Підтвердилось кадебістське прислів'я: «Аби людина, а справа буде» — зробили вони «справу» Сергієнкові, чи то пак інкримінували:

1. Коректа 33-ох перших сторінок праці Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», які мовляв увійшли до остаточної редакції цього трактату, ніби сама назва цього твору, а саме слова: «чи русифікація» написана рукою Сергієнка. Як підтверджує експертиза — (була й така, певно, укомплектована за критерієм кадебістських постулатів) — «правки і сама назва твору посилюють антирадянський напрямок і характер роботи І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?».

(В судовому вирокі зазначено стягнути з Сергієнка судових витрат — чи не за такі експертизи?! — в сумі 383 карб.).

2. Засуджував інтернаціональну військову допомогу Чехо-Словаччині в 1968 р. і «клеветал на советскую действительность и демократию в СССР».

3. Висловлювався, що в культурному житті України проводиться русифікація.

4. Кореспондент журналу «Український Вісник», мовляв, підтверджується «речовими» доказами, а саме виголошене ним прощальне слово на могилі художниці Алли Горської було надруковане в нецензурованому журналі «Український Вісник» та повідомлення (там же) про його звільнення з школи за здогадний виступ.

І друге — вилучений під час трусу 1970 року зошит чистий за винятком: 5 аркушів оповідання Кеслера «Пітьма опівдні», на 2-ох аркушах фрагмент «Українського Вісника» першого випуску за січень 1970 року, та кілька заголовків невизначеного характеру без текстів, а саме:

1. «Чорносотенна отрута русифікації на сторінках українських радянських видань».

2. «З українського громадського життя...». Слідству і суду було вільно в перерахованому вище вбачати «заголовки» для дописів до журналу «Український Вісник».

Так цей зошит був представлений як «речовий доказ». Також і магнітофонний запис голосу Сергієнка про його делегатську місію в ЦК КПУ в 1967 році, з вимогами переходу з російської мови на українську в вузах України. Ще були звинувачення Сергієнка за його висловлювання про «Самостійну Україну», про необхідність вирівнювання географічних кордонів України з метою ущільнення етнічного складу, чи щось таке подібне, для компактності українського населення.

Поруч з томами слідства лежали на судовому столі і «речові» докази «инакомыслия» Сергієнка:

1. Книга — «Ленін про національну політику на Україні», де на її берегах сторінок: 304, 305, 335, 387 зроблені помітки «зневажливого характеру» за визначенням слідчого КДБ.

2. Газета «Молодь України», за 2. 5. 1971 року з надрукованою промовою Л. Брежнєва, де на берегах тексту зроблені Олесем помітки: »І якщо вона вам справді дорога...« — із протокола трусу КДБ від 4. 2. 1972 року.

Оскільки в судовому засіданні звинувачення не були підтверджені свідками — (а свідків було викликано за принципом угодних суду і більш поступливих на попередньому слідстві!) — а зміст і характер самих звинувачень не відповідали визначенню понять «агітація», «пропаганда» (за коментарем УКК УРСР) адвокат Мартиш вимагав звільнення свого підзахисного Сергієнка О. Ф.

Обласний суд постановив магнітний запис про делегатську місію Сергієнка в ЦК КПУ спалити, бо це насправді був речовий доказ в користь Сергієнка, його правдиве розуміння національної політики на Україні і підтвердження русифікаторської політики партійного керівництва на Україні.

Верховний суд УРСР постанову Київського обласного суду затвердив: 7 років виправно-трудових таборів і 3 роки заслання.

Без злочину і вини закритим і негласним засіданням трійки (обставляючи видимість судової процедури, — бо, бачте, був присутній захисник і прокурор) — покарали Олеся Сергієнка вперше в Києві в 1972 році, і вдруге через рік на лагерній вахті районним судом Чусовської на Пермщині »в дисциплінарном порядку« на 3 роки тюремної каторги без права касації! Довга рука Київського КДБ простяглася за ним і в табір, і в Володимирську тюрму, бо їм видається таке покарання за мізерне супроти провини. В тюрмі його посадили ще на півроку на строгий режим, себто на 19 коп. »сутодача«.

Взятий твердий і »неужильний« курс на фізичне знищення людини — в дії.

І немає такої вищої інстанції в Радянському Союзі, до якої могла б досягти проста смертна людина, себто громадянин, інстанції, якій би було підсилу (або хотіла б вона ризикнути помірятися силою) зупинити цю лиховісну руку напасника.

Завіщо ж судять, карать мого сина?

За відступ від уніфікованого мислення. За людську гідність з її непокірністю. За вірність принципам правди та за те, чого не пишуть в судовому вирокові і звинуваченнях. Знищуючи плівку магнітофонного запису, — за його національну свідомість і працю на користь національної культури протягом кількох років в Києві.

За читання в урочисті дні біля пам'ятника Тараса Шевченка революційного слова поета.

За участь в літературно-художніх вечорах — організованих на громадських засадах в клубних точках столиці, та в клубах науково-дослідних інститутів, навчальних закладах і школах — української тематики, що з якогось часу перед арештами почала

розцінюватись невігласами від культури як тенденційна, а то й націоналістична, а саме за:

- 1) *Вечори до ювілейних дат*: літописця Самійла Величка, Івана Котляревського, Богдана Хмельницького, Михайла Драгоманова, Василя Симоненка, Івана Франка, Івана Нечуя-Левицького, Лесі Українки, Тараса Шевченка;
- 2) *Вечори української пісні*;
- 3) *Вечори щедрівок, колядок та багато інших*.

Політичні репресії на Україні 1971-1972 років і арешт мого сина Олеся ошелешили мене, але не переконали в безнадійності загрозливого становища.

Не вірилось, що ця реакційна хвиля не місцевого характеру, — а з санкції урядової гори.

В мене була така велика жадоба вірити в обіцяне добро соціалістичного ладу, після засудження доби деспотії, нехай і названо сталінською, після численних актів реабілітації і визнання «помилки».

Ще пам'ятний лишався день 11-го липня 1956 року, коли полковник юстиції Захарченко вручав реабілітаційне посвідчення, потискав мені руку, і голосом знеможеної людини з ноткою щирости казав: «Не пам'ятайте заподіяного вам зла, бажаю вам щастя і будьте дужі».

Часи пережитої людської трагедії, до якої не могло бути вороття, поверталися до нас, але вже фарсом!

Уряд сам глумився над власними рішеннями, засудженнями деспотії і антидемократії, веломовними постановами двох партійних з'їздів КПРС.

Мій онук, немовля Устим, за рахунком, став четвертим поколінням безвинно гнوبлених людей з мого кривного роду — Янко-Мешко-Сергієнко.

Ще на початку синового слідства, щоб запобігти загрозі зла зверталася я до ЦК КПУ, і ЦК КПРС із закликом всесвітньо страдної жінки-матері: «Люди зупиніться»!

Мої заяви поверталися не прочитаними до республіканської прокуратури в спецвідділ нагляду за слідством КДБ начальнику Малому.

На «аудиєнції» у прокурора Малого почула в відповідь: «Знайомився зі справою, є в наявності склад злочину... Сергієнко доросла людина, він «більно грамотний». «КДБ є організація авторитетна і об'єктивна, нема чого вам турбуватися».

Питала я Малого, якщо він переконаний, що КДБ є організація об'єктивна, то хай він мені пояснить мету і функції республіканського спецпрокурорського відділу за слідством КДБ, який він очолює?

Добитися на розмову до генерального прокурора УРСР Ляшка було неможливо — не пускали. Так і не добилася.

А йти на прийом до його замісника Самаєва — сама не схотіла. Бо це ж був саме той прокурор, що санкціонував безпрецедентне покарання двотижневим ув'язненням по указу за хуліганство мого сина і інших за вірші Тараса Шевченка, прочитані біля пам'ятника поетові в 1966 році.

Хіба не робиться лячно за наше суспільство, де урядовці і чиновники юридичних і судово-прокурорських державних установ мають такий низький інтелектуальний рівень?

І ще страшніше, що ці люди наділені фіскальною виконавчою владою, нехай і на підставі секретних наказів »свише«, чинять свідомо антигуманні і антизаконні дії, нехтуючи збірниками вітчизняних законів, як м'ячем на футбольному полі.

Парадоксом, знущанням, звучать вивішені плякати у всіх цих установах, в усіх юридконсультаціях на видному місці зі закликом: »Повага до права, до закону повинна стати особистим переконанням кожної людини. Будь-які спроби відступу від закону, або обхід його, чим би вони не мотивувались не можуть бути терпимі« (Л. Брежнев, із доповіді на XXIV з'їзді КПРС).

Читаю — з німим докором; і соромно мовчати...

Отак в пошуках законности опинилася я віч-на-віч з слідчою частиною КДБ, розділена тепер з сием тюремною стіною внутрішньої тюрми, тієї самої тюрми, де перебула жакливе слідство з фіналом позаочного засудження...

Знала я добре чорне нутро тієї установи, яка оставалась на тому ж самому місці, в центрі столиці, поруч з Софіївським старовинним собором з тою ж самою міцною залізною брамою з боку Іринінської вулиці, що широко і »гостинно« відчиняється в середину того кріпосного страховиська...

Але слідчі КДБ тепер зовнішньою етикою не були схожі на тих давніх моїх »знайомих«. Вони не тільки не матюкалися, вони були досить виховані і стримані в поведінці з родичами арештованих, любезними і запобігливими з людьми »з вулиці«. Це той умовний їхній термін, до людей яких викликали на допит в справі заарештованих і їх родичів — (так, так навіть родичів). Викликали людей за списками з числа відвідувачів Музею Івана Гончара, хору Леопольда Яценка та бозна колишніх співробітників. Давніх однокурсників навчальних закладів, медробітників, куди людина зверталась час-від-часу за медичною допомогою, а також і санаторій, де колись ви перебували, і сусідів по кімнаті тієї санаторії. Випадкових знайомих на пляжі, готелю та дорожніх знайомств тощо.

При такому способі всебічного вивчення людини, що перебуває під слідством, здавалось би, можна дійти істини, але насправді це зовсім не так.

Це гонитва слідчих КДБ, це їх псярські пошуки потенціальних свідків, щоб »зробити« справу на людину, що вже вони її тримають за ґратами.

Допити цих упольованих свідків не завжди протоколюються слідчими, частіше розмови ведуться в «холостую» і на «измор» допитуваного, вишукуючи «слабкі» місця в самого допитуваного з його «помилки», біографії, квартирних труднощів, чи в навчанні, чи улаштуванні на роботу або дитину в ясла тощо.

В опитуваного найперше вияснюють все про нього безпосередньо, натякаючи на готовість подати дійову допомогу в скрутних питаннях, що людині буває не підсилу розв'язати самій без допомоги зовні. КДБ всесильне, їх можливості безмежні — в цьому кожен може переконатися, зіткнувшись з ними на вузьких дорогах (за поступливість, послужливість свої обіцянки КДБ реалізує щедро).

За інформацію, співпрацю компенсують грошовими нагородами (шляхом грошових переказів), просуванням по службі, поза конкурсним вступом до вузів, поновленням виключених неуспішників тощо).

В загальній атмосфері страху і унаочненого беззаконня, намацавши в допитуваного його «слабинку» і слабодухість, слідчий підкаже характер і зміст угодного слідству протоколу на додаток перекручуючи свідчення.

Такі свідки часто-густо після написання протоколу ходять, як в воду опущені, переживаючи своє моральне падіння.

В судовому слідстві часто ці свідки відмовляються від попередніх свідчень, себто в стінах КДБ записаних.

Проте суддя — (звичайно, спецсуддя, бо весь склад суду і прокурор і адвокат — всі вони йдуть з позначкою «спец» і кожен зі своїм «досьє» правовірного, що відповідною установою перевіряється і затверджується) — не хоче брати їхньої відмови під увагу.

Він відкриває протокол, сам зачитує їхні свідчення. А коли після цього свідок відмовляється він кличе такого свідка до судового столу і примушує сердегу прочитати вголос, мовляв, ви грамотні, ану читайте самі те, що ви говорили і підписували.

Свідок читає мимрячи... — Суддя голосно: «Підпис це ваш, я питаю?»...

Треба пам'ятати, що такий судовий «розбор» справи відбувається в закритому судовому засіданні в атмосфері однобічності і безголосся.

Навіть охорона «порядку» під час слухання спецсправи здійснюється міліцією спецукомплектування, яка ні душі не пропускає не лише в залу суду, а і в коридор, а часом виганяє геть з приміщення суду на вулицю зі словами: «Власть на местах, ваши жалобы силы имеют не могут».

В такий спосіб в справі Олеся були притягнуті чи не всі свідки, подаю для прикладу кількох:

1. Дудчак В. — біолог за освітою, лікував від рака, притягався прокуратурою за знахарювання з припиненням справи. Лікував

і мене, в зв'язку з чим це знайомство було використано слідчим А. Андрієвським. Дудчаку було обіцяно за «угодні» свідчення притушену справу не піднімати.

Дудчак свідчив про висловлювання Олеся з питань самостійної України та вирівнювання її кордонів з метою етнічної компактності населення.

У відповідь на адвокатське: «Так за радянською конституцією за висловлення не карають» — Дудчак розгублено звернувся до суду — «Так випустить його»...

2. Микола Вергатий — однокурсник Олеся з медінституту, з призначенням у військову частину. Угодні свідчення він підписав аж на третьому допиті під тиском слідчого і прокурора Макаренка. Йому загрожували, що в разі він не підпише, на нього чекає військовий суд, тоді, коли, мовляв, його товариш Сергієнко відбуде незначне покарання. А після підписання його заставили відвідати матір Сергієнка, посадивши в машину відвезли на станцію до потяга...

3. Від попередніх свідчень відмовилась на суді і викладач кафедри філософії медінституту в зв'язку з перекручуванням і невідповідністю. Такі приклади можна було б продовжувати не лише в справі мого сина, вони є характерними для всіх спецсправ судових інсценувань періоду 1971-1972 років у Києві.

Здійснені вони були суддями:

1. Мацько (дістав підвищення з переведенням до Верховного Суду УССР).

2. Дишель.

3. Цупренко (також підвищений, працює заступником голови Верховного Суду УССР).

Запис усіх спецсудових засідань секретарем Тамарою Кухарською провадився не стенографічно з подальшим редагуванням протоколів суддями і їх помічниками в свою користь.

Адвокат Сергій Мартиш перед виголошенням своєї промови захисту на перерві у судейських кулуарах, звертаючись до своїх опонентів жартував: «Хлопці, ну тепер мій виступ — ви ж мені принесіть хоч передачу» — підтверджуючи істину, що в кожному жарті є зерно правди.

І навіть у такій ситуації захисник просив виправдання Олеся Сергієнка, оскільки судові матеріяли не давали жодних підстав до його засудження.

Адвокат Мартиш спокушений в казуїстиці «народних» судів наголосив своєму підзахисному Олесеві про можливі перекручення в протокольних записах, тож Олесь зажадав їх перечитати, скориставшись з свого права. Але, як Олесь переконався, то перекручення і фальсифікації переходили всякі межі. Аж через місяць на вимогу сина дали перечитати судові протоколи в присутності секретаря Кухарської і він написав протест, якого

ніхто не почув і не взяв під увагу — так на практиці виглядала юрисдикція «народних» судів!

На допит в КДБ викликали і мене і дружину Звениславу Вівчар (має дитину — батьком якої є Олесь Сергієнко), як свідків! Обидві ми відмовились іти на виклик. Я по причині відрази до тієї установи, що заповідала мені непоправне лихо, а невістка через хворобу немовляти, що його не можна було звиряти на чужі руки. Писали про це заяви. Слідчий Андрієвський допитував мене кілька разів вдома; був ввічливий, навіть вставав — коли я заходила до кімнати. Одначе зовнішня миролюбність не стала йому на заваді рити мені і синові яму. Якось він спитав, — не зважаючи на моє підірване здоров'я і похилий вік: »Скільки років покарання ви могли б відбутися?«

Не хотів Андрієвський допитувати Звениславу в домашніх умовах, страх як противився! Бо Олесин покій, бачте, не створював атмосфери страху, тієї специфіки сумної слави їхніх кабінетів — дух Олесь немов брав під захист своїх домочадців!

Тоді Андрієвський надумався возити Звениславу на допит в сусідню середню школу (він уже встиг з дирекцією домовитись!) — невістка заперечила. Мефістофельським реготом звучала така пропозиція, глуфом над просвітніми інституціями, співпраця шкіл з карателями? — Який »високий« політичний принцип визнає радянська школа!

Навіть по закінченні синового слідства викликали мене повістками до КДБ в »якості свідателя«. Знову писала їм заяву: »... справа мого сина вже в суді і як свідка може мене кликати лише суд. Я не можу бути свідком в справі інших підслідних людей«.

Врешті-решт пішла я на виклик слідчого лейтенанта Ткача: боялася бути ошуканою. За два дні був призначений суд над Олесем — могли мене силоміць посадити в машину і відвезти на допит саме в той час, коли я повинна була бути бодай під стінами тієї судової храмини, де мали учинити беззаконня над моїм сином іменем народного суду!

Акту насилля над собою могла я сподіватися щохвилини після вчиненого наді мною знущання 22-го травня 1972 року. В цей жалібний день — перевозу тіла Тараса Шевченка з Петербургу до Канева, що став традиційним для Київських демократів — йшла я Шевченківським бульваром, несла в руках 3 червоних пишних півоній. Ішла не кваплячись, задумана і сумна...

І коли минула вул. Репіна близько тротуару шурхнула і зупинилась велика чорна лискуча машина, а з неї вискочило три молодчики і один з них приязно гукнув: »Оксано Яківно, добридень, ви мене не пізнаєте?« — і миттю втягнув мене в середину машини. Я опинилась з краю, скопилася з місця, висунула тулуб скорчившись і поклавши руку на дверцята галаснула: »Люди

добрі, рятуйте!» Люди кваплячись проходили мимо... Хтось із молодчиків схопив мене за стегно між ногами — інстинкт запроцював. — Я сіла, дверцята з грюкотом зачинилися і ми поїхали...

Мене спитали: «Ви знаєте, хто ми такі?»

— Ні, не знаю.

— Ми з КДБ.

— Так чого ви мені не сказали хто ви на розі вулиці Репіна? Я була б сама сіла та й поїхала з вами.

— А що ви подумали?

— Я думала, що мене вкрали і, що за день-два у вітринах міліцейських районних дільниць висітиме оголошення з моєю фотокарткою: «Допоможіть знайти людину».

Тим часом ми під'їхали до КДБ на Володимирську 33. Той, що признавався до мене як знайомий, заскочив на хвильку в фасадні двері головного корпусу і вийшов з невеликим папірцем, потім ми завернули за ріг і на той магічний папірець легко розчинилася важка кована брама в двір внутрішньої тюрми КДБ з Ірининської вулиці. Розчинилася і зачинилася, як колись, 19-го лютого 1947 року, коли вона мене поглинула — молоду матір, повну життя і енергії...

Машина зупинилась вгорі біля знаомого мені слідчого корпусу, ввели мене по тих самих східцях на другий поверх...

В слідчий корпус можна було мене завести з вулиці через службовий вхід, залишивши машину на вулиці і не конче була потрібна ця процедура з перепусткою.

Навіщо це? — думала я собі. — Арешт? — Цілком можливо. Адже для цього не треба ніякого злочину. Досить того, що перебуває під слідством мій син. Окрім того я маю і власні «провини» — кілька років я на громадських засадах улаштовувала літературно-художні вечори в клубах на українську тематику.

Чи страшно мені? — Ні. Чи жаль мені? — Ні. Просто не вчасно — важко буде Дзвінці з немовлям. І мені так дуже хотілося ростити свого внука, маленького Устика...

Страшно зацмело серце і щось метнулося в мені непримиренністю проти цієї незмінно діючої адської машини перемелювання людських доль, нищення духово живих людей.

Без страху і відчаю, не чекаючи на ласку я була готова на такий свій кінець — кінець догідний. Той, що вкрав мене з вулиці, оголосив у своєму кабінеті, що віднині він є мій слідчий (був це майор Дідух).

Він дістав з шухляди стос паперу, рвучко посунув мені на маленький столик (мене посадили за столик допитуваних!) і наказав: «Пишіть пояснення на вилучені у вас антирадянські матеріяли та документи» (це речення — їх стереотип, так вони іменують все, що вилучують на власний розсуд). — Які? — спитала я.

Майор став зачитувати з аркуша, на якому були списані вилучені у нас суто літературні статті Василя Стуса, Євгена Сверстюка, Зіновії Франко про свого діда, вірші Ліни Костенко, Станислава Тельнюка, Миколи Холодного, Василя Симоненка, та заяви, в різний час відправлені офіційним радянським установам, з приводу арештів політв'язнів та суду над Валентином Морозом, підписаних священиком Василем Романюком, Іваном Дзюбою і письменником Антоненко-Давидовичем. Промова Олеся Гончара виголошена ним на своєму ювілейному вечорі. «Хата» — О. Довженка тощо.

Відсунула я стос паперу в бік свого нового слідчого і попросила найперше викликати когось старшого за нього, або начальника слідчого відділу КДБ, для оскарження безпрецедентного випадку насильства та глуму зчиненого наді мною, в Києві, в самому його центрі, серед білого дня. І ніяких розмов бути не може, доки не буде виконана моя умова.

Він чіплявся, говорив безугаву, погрожував.

Я посунула квіти на бік, що в'янули на каребітському столику, замість того щоб прикрашати постамент Кобзаря, положила голову на схрещені руки на столі і перенеслась думками до пам'ятника Тараса, куди мені було невілжно йти; до Олеся в тюремну камеру і до всіх його союзників, — моїх добрих і шанованих знайомих, до тих людей з широким духовим світом по-блюзнірськи поломаних чорною німеччю...

Моя реакція збила з пантелику слідчих (в кабінеті сиділо їх ще двоє, чи не сторожів?) — вона не відповідала відведений мені ролі за їхнім сценарієм застіночних майстрів.

Начальника довго не кликали, а я його домагалася. Мовчала на всі ті недолугі питання.

Через 3 години прийшов начальник Олег Миколаєвич (прізвища не сказав), вислухав мою пристрасну скаргу, сказав, що «хлопці виконували завдання» і що тепер відвезуть мене додому.

Я заперечила, мовляв, сама піду: дороги не питати.

— А що як ви завернете туди, куди ви йшли? — спитав Олег Миколаєвич.

— Ні, вже пізно — відповіла я.

— Вас відвезуть.

— Не сяду я в ту машину, де мені чинили екзекуцію, коли не ймете віри, хай проведуть до тролейбусної зупинки, але, щоб не йшли зі мною поруч, краще позаду, за своєю звичкою.

Вивели мене в тюремний двір залитий матовим світлом і сторожкою тишею. Поодалік виднів 4-поверховий будинок тюрми з вікнами захиститими жалюзіями, непроникними для денного світла і для людських очей.

Оточений кругом камінням і ницістю бездушною, сам з цегли, стояв непоказний і почорнілий їхній хлібодар. Скільки він ще простойть?

Знову запропонували мені сідати в ту ж саму машину. Я відмовилась, посылаючись на розпорядження Олега Миколаєвича. Стали погрожувати, що відвезуть в міліцейську дільницю. Дідух кааявся, що не повіз мене саме туди.

Я настоювала, що не поїду, але охоче піду пішки в їхньому супроводі у Ленінський відділ міліції, щоб подивитися, що ж там сьогодні робиться, з добрими людьми зустрітись в міліції, коли заборонено біля пам'ятника Т. Шевченка.

Почали переконувати, що звідси мене можуть випустити тільки в машині, оскільки я в ній приїхала.

На безглуздя я відповіла, що я можу йти попереду машини, ззаду, чи збоку, навіть сісти зверху, але не в машині.

Отак торгуємось біля машини — вони напівголосу а я нормальним. Голос лунко відбивається в колодязі, на мене шикають, з тунельного коридору охороняємих воріт час-від-часу впливає озброєна постать вартового і зупиняється на це диво.

Я оглядаю цей пам'ятний мені двір новітнього середньовіччя. Заасфальтований, спади́стий. Підгірка в напрямку «слідізолятора» упирається у тераску. Не було її тоді. Не було і того дерева з фруктового кроною. А й справді, що то за дерево? — пішла я вгору, перетинаючи двір прямо до дерева. На мене бентежно зашикали ті «хлопці», «не йдіть, не можна».

Я зірвала листочок і повернулась до гурту слідчих біля автомашини, хтось глузливо спитав: «Хочете зберегти собі на пам'ять?»

— Ні, хочу вдень роздивитися, що це за дерево, що виросло в неволі?!

Страшно бути в цьому дворі, та не було мені лячно: в цих тюремних стінах був мій син, були люди, що волею-неволею стали на про, протиставивши канібальству лише свій дух.

Вже о першій годині, коли міський транспорт перестав функціонувати за розпорядженням котрогось з начальників і за моєю згодою відвезли мене додому.

Отак уникаючи повторення насилля, пішла я в КДБ на виклик капітана Ткача. Цікавились моїм знайомством з лікарем Миколою Плахотнюком, хапалися за дрібнички і щось викручували. Графин з водою стояв на столику подалік, встала я щоб напитися, і з вікна побачила Івана Дзюбу спиною — його вели зі слідства в тюрму. Йшов він, чи не нарівні вікна заклавши руки на спину — статний, прямий, з піднесеною головою... поруч нього низенький конвоїр, немов зумисне підкреслював величність Іванову і пародійність його становища.

І блискавично згадалося мені, як задовго до цих репресій, Олесь Гончар з батьківською інтимністю назвав Івана Дзюбу «наш академік» в присутності московського гостя з «братньої» РСР.

Що він сказав би тепер? Що вони, себто наша письменницька еліта знають з тих подій, що відбуваються за закритою завісою?

Я схвилювалася і вголос висловила обурення, що, мовляв, академіка примусили закладати руки за спину.

Ткач у свою чергу обурився з моєї «невихованости», що він «так не дозволив би собі поводитися в моєму домі».

— Хіба це я у вашому домі, чи в гостях? — спитала я. — Я в КДБ. Це є наше спільне надбання, тому й відповідна поведінка.

Ткач сердито встав і стільцями відгородив мені доступ до вікна в тюремний двір, продовжуючи товкти воду в ступі.

Це був той самий слідчий В. Ткач, що пізніше запхав лікаря Миколу Плахотнюка в психіатричну тюрму м. Дніпропетровського на примусове лікування.

За кілька годин зайшов Сірик — другий слідчий, що проводив справу Надійки Світличної.

Була я вже надмірно втомленою і ще більше розтривожена, але Сірик повів мене по довгому коридорі в свій кабінет і знов на допит.

І... привів в самий крайній невеличкий кабінетик — той самий кабінетик мого колишнього слідчого Куценка, з бічним вікном, куди я колись скошувала очі, шукаючи голубу латку з нашого безпросвітнього українського неба...

— Ну, треба було саме таку болючу екскурсію?!..

Я пішла прямо до вікна... — «... Забудьте, не пам'ятайте...», — вчувалося з «напутственного» прокурорського слова полковника Захарченка при реабілітації.

І я думала, що я забула під намулом часу в шістнадцять років! Аж ні, не забула! — Не дають забути...

(Це вже була пообідня пора і вели на допит Володимира Рокещького — 25-річного, коренастого, кучерявого хлопчину, фізично міцного, що йому були незнайомі жодні болячки. У всій його поставі, виразі обличчя було радісно-батьоре сприйняття цього моменту, коли він ішов під сонцем і відкритим небом, нехай і кріпосного тюремного двору. І руки назад, а уста були стулені до свисту — фі-фі-фі. Я не була б здивована почувши цей хлоп'ячий свист...).

Попросив Сірик сісти за столик біля свого столу. А в кутку стояв ще один невеличкий «пюпітр».

Я спитала: — Отой в кутку — Надійчин столик? — То дозволяйте я сяду там, щоб їй легше було перебувати ваші допити. Перекажіть їй, що «не такий чорт страшний як його малюють». І хай на цьому столі залишиться стебельце холодної м'яти для Надійки, від жінки, що перебула подібну лиху годину.

— Ні, заберіть, не можна — заборонив Сірик, — тут прибиральниці будуть прибирати, викинуть.

— Ну, то я один листочок м'яти заховаю в щілину зі споду, а ви їй загадайте загадку, хто його для неї залишив — вона відгадає.

Слідчому Сірикові підставою для мого допиту були вилучені в Надійки під час трусу наші особисті листи та копії заяви з питань громадського життя, заяви в захист політичних в'язнів підписані громадянами в різний час і адресовані в офіційні радянські установи.

В тлумаченні КДБ ці матеріали набирали чинності «крамоли».

Після 7 годин виходила я з цієї «авторитетної і об'єктивної» установи, переконавшись (в котрий раз!), що якою вона була, такою і залишилась з притаманними їй методами, критеріями, українофобством і душевною низькопробністю.

Ось наприклад:

1. Думки підполковника Київського КДБ Ганенка висловлені ним вголос 4-го лютого 1972 року в час другого трусу:

«Эщо сегодня идя к вам, просмотрел ваше архивное дело. Ведь вы были наказаны не только — как вы утверждаете — за инкриминируемые вам намерения убить Н. Хрущева, но были изъяты книги, имели место и разговорчики».

З цього випливає таке:

а) В архівах КДБ і по нині зберігаються «справи» реабілітованих як матеріал доказовості провини;

б) Вилучені в мене книги — Історія України видання 1917 року Михайла Грушевського і повість історика М. Костомарова «Кудеяр» з часів царювання Івана Грозного мені не тільки не були повернені, як незаконно вилучені, вони і нині для КДБ служать за доказ моєї безсумнівної провини.

2. Діялог із слідчими КДБ під час третього трусу проведеного через 2 роки по арешті мого сина Олександра Сергієнка 20-го грудня 1973 року. Майор Ткач вилучив примірник М. Драй-Хмари «Вибране» видання 1969 року на тій підставі, що в книзі було вписано рукописом 2 вірші:

1) Присвята українським письменникам реабілітованим по смертно в 1956 році (з приводу виїзної Сесії Верховного Суду Української ССР, що присудила до розстрілу більше двох десятків українських письменників в місті Києві 17/XII, 1934 року);

2) Вірш М. Драй-Хмари «У кам'янім мішку», написаний ним в тюрмі, що не ввійшов до збірки.

Питаю слідчого Ткача: — Навіщо ви вилучуєте цю книгу? Вірші ці засуджують добу беззаконня сталінських репресій — розстріляні письменники всі реабілітовані.

— Вони були засуджені законно по ділах своїх, — відповідає полковник Швець.

— То ви сталініст, полковнику? — питаю я.

— А невже ж ви, Оксано Яківно, будете заперечувати, що вони діяли не з націоналістичних позицій? — відповідає старший лейтенант Савуалюк.

— І ви, лейтенанте, сталініст? — жахаюся я. — А хто з вас тут присутніх не сталініст?

Всі мовчать, продовжуючи нищпорити по книжкових шафах та паперах...

Відповідальний за відділ КДБ Ткач не реагував, здавалось би на реакційні судження своїх співробітників, слідчих.

Співробітники КДБ відгороджуються від сталінської міністерської Держбезпеки — Цибкових, Попових, Куценків, Клименків.

Чисто формально, без почуття сорому, більше для «годиться», і саме через ту закаляну репутацію своїх попередників Цимахів, Григорьевих, Берез, Супряновичів.

Воно й зрозуміло. Не карали їхніх попередників ні народними судами, військовими трибуналами, ні осудом громадським.

Злочинна діяльність в державних масштабах усуненого міністерства державної безпеки м'яко спущена на терезах і винесена за дужки офіційної формуловки: «Ліквідація культу особи і його наслідків».

Армії «жертів» усього культу забезпечили трудовлаштуванням в радянських установах та культурно-масових інституціях зі збереженням привілеїв, «робочого» стажу КДБ, передчасного виходу на пенсії. Вчорашнім прокурорам, слідчим, суддям — роботу захисників-адвокатів в юридконсультаціях.

«Нова» генерація КДБ Пивоваршевих, Туркіних, Пастухових, Пархоменків, Кольчаків, Ганенків, Андрієвських, Дідоре, Савуаляків, Ткачів, Шевців — на один копил шиті, як і їх попередники, і відхрещуються вони від тих діянь в такий спосіб: «Те ваше лихо не ми чинили, ми до нього не причетні».

І роблять знову це саме, що і ті робили...

Понижені до стану Комітету при раді міністрів, вболіваючи за втраченими позиціями і для зміцнення свого становища в державі, вони баско відкрили нову сторінку репресій, арештів, гонінь, акцентуючи на Україні в роках 1971-1972.

І щедро сипляться на них підвищення по лінії військових чинів: вчорашній лейтенант вже капітан, капітан доскочив до майора, майор — підполковника і червоніють генеральські лямпаси в цьому антинародньому «ополченню».

Так само по східцях підвищення піднялися спецсудді, провівши всі політичні процеси за закритими дверима, в атмосфері цілковитої таємності і беззаконня, з посиленою охороною «порядку» спеціально укомплектованою вартою.

Судові процеси «особонебезпечних державних злочинців» проводяться без огляду на заборону конституції і суперечать нормам кримінального кодексу з порушенням соціалістичної законності.

А адвокати? Адвокати для захисту звинуваченого по ст. 62 УКК УРСР (стаття ця іде по градації «особливо небезпечні державні злочинці») родичі позбавлені права вільного вибору, бо його призначають. Так, призначають! Чорним по білому цього ніде не прочитаєш, ви зіткнетеся з цим віч-на-віч, так би мовити практично.

Механізм його надто спрощений — вас пошлють в Президіум Обласної Колегії Адвокатів, щоб там «виділили» захисника. Виявиться, що там є куценький список адвокатів «допущених» до спецсправ. Вам запропонують котрогось із цього числа. На вашу вимогу, як люб'язність, можуть запропонувати два, три прізвища.

В Київській Обласній Колегії в 1972 році такий список складався з 17-ти адвокатів, хоч 7 чоловік з них були баястом в списку — вони вже не виступали в таких процесах.

Після участі в спецпроцесах незабаром кількох адвокатів було позбавлено «допуска» в тому числі:

1. І. Єжов, 2. С. Мартиш, 3. І. Руденко, 4. М. Марченко та інші.

В 1973 році відбулися пертурбації в самій Президії Колегії Адвокатів — голову Купришина зняли з роботи.

Адвокат в політичних процесах, цей, може є найбільш уразливим місцем і найжалюгіднішою фігурою — він позбавлений будь-якого впливу на хід справи. І навіть коли він займає позицію плебейського неутралітету, після його участі в одному чи двох процесах, його допуск касується. Захист підзахисного сходиться нанівець, а роля адвоката — до порожнього місця в квартеті нечестивих.

А ще над ним тяжіє його досье вибранця правовірних, що остаточно паралізує його право і волю до захисту в рамках закону.

(Далі буде)

У серії видань Організації Українських Націоналістів появилось нове видання:

СТЕПАН БАНДЕРА: ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

збірка творів за редакцією Д. Чайковського й С. Левкавського, з передмовою Ярослава Стецька

У книжці зібрані на 640 сторінках 47 статей С. Бандери, написаних між січнем 1946 і травнем 1959 року, — кожна стаття має на вступі пояснювальну бібліографічну замітку.

Збірка, видана напередодні відзначення 20-річчя героїської смерті Провідника С. Бандери на доброякісному папері в твердій обкладинці з імітації вишневого кольору шкіри, коштує: в Німеччині — 40 нм., у США й Канаді — 20 ам. доларів, у Великій Британії — 10 фунтів, в усіх інших країнах — рівновартість німецької валюти.

Замовлення просимо надсилати на адресу:

»Schlach Peremohy«, Zeppelinstr. 67, 8 München 80, B R Deutschland.

Оксана КЕРЧ

ДО 45-РІЧЧЯ НАСИЛЬНОЇ СМЕРТИ МИКОЛИ КУЛІША

Для зрозуміння творчості Миколи Куліша багато допомагають спогади його дружини, Антоніни Куліш, яка знала свого чоловіка з наймолодших його літ, з оповідань його сестри Дуні. Сирітська доля як і в Шевченка заводить гімназиста Миколу Куліша в добродійну установу-бурсу для здібних і незаможних дітей під управою московської шовіністки, яка геть пізніше втілиться в образ баронової Козіно в комедії «Мина Мазайло».

З тією бароновою Козіно зустрівся він у згаданій «благодельні». Платячи за свій побут у ній веденням хору, рахувався до якоїсь міри службовцем і йому прислужувало право обідати в їдальні разом з директоркою. Проте яскрава шовіністка не погоджувалась на спільні трапези з хахлом. Вона в грубій формі показала хахлові місце в кухні. Це була добра школа національної свідомості, якої він не міг знайти в домі добродушного секретаря управи міста Олешки, домі своїх товаришів по клясі і його майбутньої дружини, Антоніни Невель. Тут було все інакше. Хоч свідомість зрусіфікованого француза, одруженого з українкою Римаренко з татарського роду, була ніяка (вони почували себе рускими), то атмосфера цього дому серед української стихії була тільки наполовину «руською». Розмовляли вони українською мовою і кохалися в українських піснях та романсах. А поблизу були українські села, в яких жила пам'ять останньої Олешківської Запорізької Січі...

Таврія була заселена німцями, болгарами, греками, але це все давно розплилося в українському морі й рідна стихія заглушувана відставними генералами, в тому й жінчиним батьком, якого як декабриста заслано в Олешки, зуміла пробити тонку оболонку чужого і не завжди ворожого світу.

Окремим елементом у розвитку духового життя М. Куліша було музичне обдарування, яке вело в прямій лінії до української народної пісні, пов'язаної дуже тісно з козацькими думами. Все це було неясне і на чисто емоційному ґрунті, але воно було, його неможливо було випекти ні російською школою, ні російською армією. Поет Володимир Біляїв, пишучи вдумливий есей про Миколу Куліша, порівнює його з земляком, Євгеном Маланюком, якого викохав той же чорноморський степ, що виростив у обидвох: поета і вояка і українського політичного діяча.

Є. Маланюк вибрав еміграцію, де до останнього подиху не переставав бути поетом-політиком, а М. Куліш залишався в своїй батьківщині, де мав гаряче бажання розв'язати національні та соціальні питання. Уся творчість Миколи Куліша розв'язувала ці питання і тому вона від першого твору »97«, що його Юрій Шерех

назвав «наївно-агітаційним», і до останніх, була боротьбою за розв'язання крім мистецьких, також суто політичних проблем.

Три стихії супроводили коротке життя драматурга: література, музика і театр. З наймолодших, гімназійних літ він був незмінним редактором гімназійних журналів, де вміщував свої вірші, статті, сатиричні поеми. Другою сферою захоплень Куліша була музика. Любив її пристрасно ще з гімназії, коли навчився грати на скрипці. Згодом грав на багатьох інших інструментах та особливо шанував гелікон (пригадайте «Патетичну Сонату»). Заснувавши камерну оркестру, грає в ній першу скрипку і диригує. У ті роки керував жіночим хором і організував концерти. Третьою сферою, яка вабила до себе, був театр. Він відвідує вистави різних труп, що приїздили в Олешки. Правдоподібно, він познайомився тоді з репертуаром театру корифеїв, про який згадує його земляк Маланюк, що побачив у ті ж роки на сцені велику Заньковецьку, яка могла зачарувати на все життя грою і особливо співом. Одній пісні Марії Заньковецької «В кінці греблі шумлять верби» присвятив великий поет Маланюк прегарний вірш «Одна пісня». Ймовірно, що талановита трупа могла вплинути на чутливу душу Куліша, репертуар якої поєднувався з щирою, українською піснею.

Першу свою п'єсу «97» він скромно присвятив для сільських драмгуртків, що то ставили свої представлення по клунях. П'єсі пощастило. Її читали в липні 1924 р. члени «Гарту» в особах Тичини, Вишні, Сосюри та Копиленка й зразу визнали її не лише мистецькою п'єсою, але й твором революційним. Її видали й ставили в усіх тодішніх великих і менших театрах України й Росії. П'єси «97» ніхто не називав політичним твором, хоч він таким був. Він був агіткою, він в перебільшеній формі перестерігав проти незвичайного явища в урожайній Чорноморщині — проти голоду та людодійства. Це було свідоме, чи несвідоме застереження проти штучного явища, проти насильного голоду, який лютував в 1921 році, викликаний тими самими причинами, що й голод 1933 року. Тому цей, озброєний безсумнівним талантом драматурга, твір викликав захоплення і йшов в театрах по 50 разів за порядком.

Таких «шматків життя», як окреслив його жанр автор, було в пізнішому більше й більше. Працюючи в тому часі інспектором народніх шкіл Одещини, йому багато доводилось їздити по своїй вужчій батьківщині й робити незвичайно цікаві спостереження. Тим більше, що часи були жахливі. Села облягали чекісти й «продналожники» і тихо, але послідовно йшла підготовка того, що згодом спричинило катастрофу геноциду. Отже була повна напружена тиша перед бурею. Для вже до краю національно освідмленого Куліша, ці настрої українського села тільки підсилювали переконання, що революція зайшла в кльоаку за крилатим висловом Миколи Хвильового. Отже п'єс не можна було писати для розваги. Зразу підсвідомо, а відтак з повною відповідальністю драматург пише свої твори під кутом боротьби за Україну.

Зустріч з Курбасом у Харкові давала запевнення, що одиумець Лесь Курбас допоможе в ставленні справи так, як вимамало життя в Україні. Зустріч перерішила постанову. Переборовши реалізм, який вже був відсталим і через це непотрібним, вони обидва рішили в театрі умовностей проводити конкретну політичну лінію. Але, як провести лінію? Сприятливих умов у створеному ними театрі не було ніяких. Та обидва були з тих, що борються. Кулішеві ніщо легко не давалось. Повагавшись, чи п'еса »97« надається для міського, столичного життя («боюсь, щоб Мусій Копистка не посковзнувся на блискучому паркеті міської сцени» — писав у листі до товариша з дитячих літ, Івана Дніпровського), коли твір увійшов у театри столиці й вкінці в Березіль, де завдяки вийнятковій грі першорядних акторів п'еса отримала свою золоту оправу, а драматург пише нові твори в тому ж жанрі — »Комуна в степах« та »Пращай село«. Ця трилогія мала замикати селянський цикл, який для Куліша, що переїхав зі скромної Одеси до столичного Харкова, вже завершився. »Комуна в степах« проте виявила щось нове, а саме національний стиль. Словами Лєся Курбаса об'явлено:

»У п'есах Куліша є ще один момент — національний, який у мене викликає все такі асоціації, як полтавські рисунки, як український пейзаж« . . . Лєсь Курбас заговорив про національну своєрідність Куліша. Хоч згадана п'еса заторкувала тільки соціально-революційні ідеї, проте за висловом того ж Курбаса »в словах тієї п'еси, коли й бере що за живе, — то це Кулішеве слово«.

Словом можна було висловити все, що вважав за потрібне висловити розчарований війсьними успіхами колишній командир полку, а зараз борець і політик за свої ідеали. Є в цій п'есі таке місце: »Скажи Лавре, невже ти й досі віриш у комуноу? Вже п'ятий рік Божий як я в обході. Всі наші стєпи обійшов, всю Україну. Біля кожної комуни ставав, придивлявся. І щодужче придивляюсь, то дужче вагаюсь. Оце й прийшов до твоєї. Яка земля! Краси якої місце! Тут тільки жити комуною. І от вернувся через три роки — казарма, табір тринадцята рота, а не життя! В'яне, сохне людських дух . . .«

Крім таланту висловити найтрагічніші моменти життя, в автора вроджений гумор і поглиблене захоплення Остапом Вишнею, якого фейлетони знаходять дорогу до українського читача, який до цього часу української мови не приймав. Він пише другові Дніпровському: »Одещина починає читати українською мовою і дорогу пробиває Вишня . . .«

Про власний гумор М. Куліш пише: »Трошки гострий став, з сарказмом посватався«.

»Отак загинув Гуска« була сатирою на міщанина, що від революції заховався аж у плавнях. (Як пізніше Стаканчик у »Народному Малахіїв« замурується в чулані.) Була і на сучасне життя.

Устами няні дореволюційне життя було як «желе». «Котлеток курячих було не хочуть. Одне желе мої голуб'ята й їли...»

Інша в тому роді комедія «Хулій Хурина» комедія-сатира, або «Сплетня не по Еренбургу Миколи Куліша» їдко висміювала советську розхрябаність, сліпе послушення перед сильними, мандати, чини й бюрократизм у советських установах. Реакція на цю сатиру була незвичайно бурхлива. Публіка сприймала її як найвеселішу п'єсу сезону, та взагалі театру, але критика була поділена: київський критик М. Новицький вважав це «кошмаром вакханалії дурнів, мішком сміху та торбиною реготу для недоброчислої частини обивательщини, поганим ворожим реготом». Він писав: «Всі представники радянської влади, коли мова заходить про щось серйозне, балакають якоюсь виключно ідіотською мовою, перекрученими штампами шаблонних промов та резолюцій»...

Член ЦК, Андрій Річицький, заперечив рішуче обвинувачення в стопроцентовій брехні, пишучи, що фактична сторона анекдотичного безглуздя не тільки можлива, а й цілком взята з життя. Юрій Смолич також боронив М. Куліша, пишучи, що «наш час потребує сатири» та що автор намагається глянути в саму природу нашого нехлюйства, некультурності й недотепності. Цю комедію засуджено.

В іншому ключі написана «Зона», що перероблена на «Закут» викриває негативні сторінки будування нового побуту, тобто перетворення недотепного комуніста в підленького обивателя. Це народження нового бюрократа з традиційним подружнім трикутником та злочинними діями комуніста-алкоголіка.

П'єсу «Народній Малахій» названо загадковою п'єсою, біля якої зчинився великий галас, яка по суті була політичною п'єсою за словами Леся Курбаса. У п'єсі скупують наболілі питання нерівноправності України, в тому її мови. А також бажання реформувати створене власними руками життя в Україні в нову дійсність, яка не відрізняється нічим від старої царської. Донкіхотські виступи Малахія мали в такій формі ці питання порушити, бо в іншій було неможливо. Ціль досягнено. Теми ці стали появлятися не тільки у творах українських письменників, але й у пресі та взагалі в свідомості загалу. Помимо декрету з 1923 року з приводу мовної практики в Україні, російська мова фактично переважала і панувала. Устами Малахія висловлював автор гіркий біль: «Не має майбутнього Україна. Бандити ми й отамани. Ляжемо ми трупом безславним і загородимо дорогу в Європу»... Тінь української журби впала Малахієві на плечі. Фантазмагорично-ліричні репліки донкіхота Малахія висловлювали поміж рядками осуд: Харків не був столицею, а конторою. Україна — жебрачка. Що з того, що в торбині Тарасів та Грінченків словник — вся її культура! Гіркі слова адресовані землячкам (перекладачі — ви!), що несли в собі заперечення провінційної замкненості, гостру ненависть до рабської психології, мали суто політичну ціль.

Уявлення його приятеля, Хвильового, про месіянську роллю молоді інтелігенції не зовсім були ясними. Його непокоїли труднощі з виходом зі стану перекладачів та дядьків! Поверхова культурна пересічність, національні почуття якої цілком задовольнялися гопаком та вишиванкою!

Це треба було викривати, з цим треба було боротись. Засобами тієї боротьби були п'еси. «Народного Малахія» справедливо названо політичною п'есою, хоч як побачимо, ні одна з п'ес Куліша не була аполітичною. Насторожена до українських національних проблем критика зрозуміла, що в «Народному Малахії» головною проблемою було «національне в театрі». Культурпроп ЦК, Андрій Хвиля, який кинув першим камінь в Кулішеву домовину, писав тоді: «Хіба над Малахієм можна сміятись, як це здається Смоличеві, навпаки його стає жаль».

П'еса викликала подібні почуття і в найзапекліших малоросів, що й було потрібне авторові. В п'есі віддзеркалено характерну тему модерного життя двадцятого століття — тему самотності, відірвання від суспільності, від родини (сім'я-божевільня). П'еса, яку автор назвав «трагедійне» через поминення проблем катарзису, — одна з найпохмурніших трагедій, залишає тривожне, болісне відчуття. Останні сцени трагедії — крик зі стиснутими зубами, були абсолютним відповідником ситуації українського народу в большевицькій дійсності, яку показав з розрахунком політичний автор.

Після майже гістеричних суперечок над п'есою, її зняли з приводу націоналістичної, антирадянської тенденції, чого можна було очікувати.

В 1926 р. виступив голова Ради Народніх Комісарів, Чубар, з одною з болючих проблем: «значні труднощі в проведенні національної політики партії через різницю мови села й міста». Тій хвилюючій українців проблемі протиставився член московської ЦК партії, П'ятаков, вважаючи національне питання в Україні невартим уваги. Цю заяву П'ятова недвозначно підтримував Ленін, називаючи засоби для побороювання великоруського шовініста «вельми ускладненими»... «Треба бути обережним» — ось що мав до сказання великий реформатор...

Для українського драматурга, близького до мовної справи (був учителем, автором букваря та інспектором шкіл в Україні), це стало прямим приводом до створення філологічної п'еси, яка на ділі була такою ж політичною як і «Народній Малахій». Коли «Народній Малахій» приймався з відтінком зняковіння і моторошности, то «Мину Мазайла» Україна прийняла в дослівному того слова значенні, з захопленням. Коли б не втручання ворожого критики (фактично цензури), то вона ніколи не сходила б зі сцени. Комедія висловлювала те, що було заховано або неусвідомлено в душі кожного українця. Російський критик Рабічев висловився простими словами: «Мина Мазайло» — це відповідь і кара за русотяпство».

Може було в ній забагато сатиричних сцен, може не кожному вона здалась тією мольєрівською легкою комедією, якої чекається від того жанру, алеж сам автор сказав з приводу «Мини»: «Зміст завжди визначає форму, а не навпаки». Так воно й мусіло бути коли весела комедія мала політичний зміст.

Шовіністичне збіговисько холодногорських міщан виставлене на публічний вид, зробило свою роботу. Про це свідчила скажена атака цензури й прозрівання тих мас, яких досі ще ніхто не показав в такому сатиричному дзеркалі. Воно побачило свою смішність і не захотіло бути таким. Просторікування тьоти Моті про українізацію викликали невгамовний регіт. Хіба хотілось бути висміяною так гірко тьотею? «Шматок життя» набирався чималої дози трагедійного сарказму та палкої публіцистики. Московський критик Круті зрозумів, що п'єси Куліша написані під тиском загальної opinio. Отож, загальна opinio зрушилась з місця.

Відповідаючи на закиди під час театрального диспуту Куліш говорив, що основна мистецька, вона ж і політична установка театру Леся Курбаса відповідає цілком його поглядам, як драматурга. Ці слова були благородним і не менш щирим визнанням та підтримкою директора Березоля в його мистецькій і ще більше, політичній лінії. Саме того 1929 року закликав він проголосити війну провінційній пересічності та бульварності, що було в великій мірі справою політики. «Я боюся, щоб ми не скотилися до таких компромісів, що матимемо замість великої культури — балалайку з насінням»... І Курбас і Куліш, не дивлячись на обвинувачення Березоля в розриві з глядачем, на зниження рівня і на спрощення драматичного мистецтва не захотіли піти.

Перші відомості про задум майбутньої «Патетичної Сонати», твору, який ніколи на українській сцені за життя автора не появився, знаходимо в одному з листів Куліша в 1924 р. Проблема твору тоді вже ясно рисувалася, проте оформлення її мало влитися в гігантний роман «Леміш». Багатопляновий епічний твір перетворився в багатій уяві письменника в драматичний образ, що ніяк не міг розтягнутися в широке епічне полотно. Пошуки нової форми, здатної вмістити матеріал і багатство небачених контрастів, навели драматурга на потребу ужиття іншої форми, що відповідала б динаміці задуму.

Талант Куліша був сповнений лірикою і мабуть це було ґрунтом для посилення ліричного струменя в творі. Озвучений музикою Бетговена, сповнений ліризму, що підносить цю п'єсу на вершини світової драматургії, має в своєму задумі, вдало проведеному до кінця того пам'ятника відшумілої епохи, risks політичного твору. Так як п'єса «Закут», «Патетична» не здобули дозволу реперткому. В 1931 р. коли п'єса мала дозвіл реперткому в Москві, Куліш зробив спробу знайти для неї підтримку в середовищі української літературної громадськості. В прилюдному читанні та обговорюванні п'єси взяли участь драматург Я. Мамонтов, критики

Д. Грудина, Кость Буревій, Остап Вишня, Іван Микитенко, Іван Дніпровський, М. Качанюк, П. Могила. Учасники висловлювались про твір по-різному: прихильно, ухильно, негативно. Останні, як ось Грудина, думали, що в п'єсі все двозначне, до кожного слова треба прислухатись. Настрійний плян п'єси не знайде для себе театру. Кость Буревій признавався, що твір нетеатральний. Дніпровський і Вишня боронячи твору зауважили, що, щоб критикувати твір, треба критикові бути конгеніальним. П'єса своєю оригінальністю і силою подавлює.

У прикінцевому слові Куліш з'ясував значення образів твору. Спростовуючи закиди Грудини щодо нещасних осіб, говорив, що мав на меті показати осіб патетичних. Наслідки обговорення п'єси були невтішні. В Україні, попри безконечних перерібок, вона так і не появилася на сцені. І за життя автора не була друкована. Не дивлячись на суто політичний бік заборони п'єси до постанови, Куліш на театральному диспуті в 1929 році твердив, що він пише п'єси за певним тематичним пляном і що в далішніх своїх творах відбиватиме національну проблему. Він додав тоді: раджу і вам!

Замикаючи «Патетичною» новий триптих — «Малахій», «Мина», «Патетична» — автор, з ним критика і глядач зрозуміли, що історична доля України живе в душах кожного з героїв цього триптиху. Дехто з близьких до автора і свідків найгострішої полеміки в питаннях будівництва української культури підкреслював болісно зачеплене почуття національної гідності Куліша, викривленою п'єсою тих днів російського драматурга Булгакова «Дні Турбіних». Булгаков з грубістю московського шовініста наступав на Україну. Куліш не боявся, ризикуючи, виявитись антирадянцем, висміяти устами Марини большевицьких партизан:

«Я за інтернаціонал! І щоб ти знав, за всі мови! Бо всі хочуть знати і вже трошки знаю. Гранотель це тобі що? Орієнбанк, скажи! Аграрний, а націоналізація?»

Вимушений свідок тієї розмови Марина глузує:

«Невже оці покидьки і потолоч здатні збагнути що таке ідеї і з ними піти на ешафот?» В іншому місці вона питає: «Навіщо їм п'яніно, хто з них вміє грати, хто з них спроможеться зіграти «Патетичну»?».

Глядач і сьогодні зрозуміє прозорий натяк у заяві автора, що це Спогади «про незavidний, проте повчальний революційний маршрут»...

Натяку цього і сьогодні дехто не розуміє, але ж він спрямований не лише в сьогоднішній день. П'єса мала бути пересторогою одного покоління для наступних і в цьому теж важливий політикум.

Покищо виставлена в російському перекладі на московській та ленінградській сценах була дуже добре зрозуміла іменно московському глядачеві, який устами своїх критиків вбачав у ній тяжкий дух шовінізму.

В передмові до німецького перекладу драматург Фрідріх Вольф назвав її найбільшою українською драматичною поезією, говорячи і про значну актуальність її і для німецького глядача, підкреслював її світове значення. Обчімхана і пофальшована появилася вона тридцять років після загибелі автора, в театрах Києва та Одеси.

Ще п'єса «Вічний бунт» мала цю повнокровність, цю політичність, без якої високої напруги клімат Кулішевих п'єс не був би можливим, проте гамлетизм, як помилково й завуальовано викривали те ж саме критичне ставлення до неможливої радянської дійсності, був затулений жидівсько-московською критикою, що вже добивала остаточно драматурга. До неї, звичайно, допасовувались українські письменники значно нижчого формату, як от Микитенко, що поспішали зайняти місце Куліша на театральному Олімпі.

»Маклена Граса« — останній твір і М. Куліша і його конгеніального режисера Л. Курбаса, була лебединою піснею, якої вже не почув зацькований український нарід. Вона вже не спрямовувалась до нього. Що це було так, наведемо випадок з Лазарем Кагановичем, який намовляв Куліша переїхати в Москву, де забезпечувалось йому життя і добрі умови творчості, які проте Куліш відкинув, кажучи, що без України він нічого не напише.

Тоді той »прихильний« Каганович під псевдом »Українець« своїм пашквілем на »Патетичну« в газеті »Правда« добив не лише п'єсу, але й життя тоді 41-літнього українського драматурга!

ЗАМОВЛЯЙТЕ, КУПУЙТЕ, ЧИТАЙТЕ КНИГУ

НАРИС ІСТОРІЇ ОУН

в опрацюванні д-ра П. Мірчука, том I-ий (1920-1939), 640 сторінок, 137 світлин; показник прізвищ охоплює 36 сторінок.

Ціна книжки в твердій оправі разом з пересилкою:

в США і Канаді	12 доларів	у Франції	47 фр. фран.
у Великій Британії	4 фунти	в Австралії	11 австр. дол.
в Німеччині	38 нім. марок	в Австрії	250 австр. шил.
в Бельгії	475 б. франків	в Аргентині	2190 пезетів

в інших європейських країнах — рівновартість 38 нім. марок.

Замовлення слати до Українського Видавництва в Мюнхені на адресу:
"Ukrainischer Verlag"

8000 München 80, Zeppelinstrasse 67.

З ГАЛЕРІЇ ТВОРЧОСТІ НАШИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Гео СИВАШ

ПОВІРТЕ НА СЛОВО

(Повість)

(Закінчення, 12*)

Ми летіли вже півгодини. Мая трохи заспокоїлася, хоч все ще була в нервовому піднесенні. Кожну секунду поглядала на свого годинника, нетерпляче дивилась на двері кабіни пілота. Я мовчав. У мене від самої думки голова крутилася, і я ставив собі питання про останні події, на які треба сказати щиро, відповіді не знаходив.

Врешті з кабіни вийшов пілот-радист. Він підійшов до нас: — Це для вас, товаришу полковник! — простягнувши радіограму.

Мая вхопила папірчик і жадібно пробігла його очима. Я бачив як її обличчя наливалось живими красками, очі весело блиснули стали такими, коли вона зі мною відпочивала.

Вона звернулась до офіцерів і голосно промовила:

— Не думаєте, товариші, що вже найвищий час, щоб щось перекусити? Чи не так?

У відповідь понеслися усмішки, жарти й вдячні погляди у її бік. Атмосфера розрядилася й від того, як вони до Маї звертались, якими поглядами кидали нишком у нашу сторону, я побачив, що Мая серед них беззастережний авторитет і напевно не лише через її близьке знайомство з Краснопіоровим.

Подали смачну й ситу вечерю. Мая жадібно вихилила стопку коньяку зовсім не закусуючи; випила другу і здавалось якось охляла. Нерви в неї очевидно здалися.

— Може трохи поспиш? — запитав я нахилиючись до неї. — Ти ж, бачу, дуже багато пережила за останні години.

Мая вдячно посміхнулася. Взяла мою руку в свою і здавалось задрімала. Тепер вона була раз навдивовижу гарна. Обличчя з ледь помітним рум'янцем, трохи розтріпані ясні коси лежали на голові розкішним жмутом. І такий херувим трясє не однією людською душею — думав я дивлячись на цю сонну мадонну. І питав себе вже неодн раз: »Що спонукало цю дівчину, життя якої в інших життєвих обставинах було б може щасливим, безтурботним, бути »полковником?« Самолюбство? Слава? І які її насправді відносини з генералом?

Чомусь мені не хотілося вірити, що сплітки навколо генерала й Маї були правдиві. Хоч хто зна... Та це зараз неважне. Важливе, для чого Мая летить з цією групою до Києва, чого вона взяла з собою іменно мене, що сталося в Москві за той час, коли за мною полювали, який зміст радіограми?

І тут прийшла відповідь, правда, не на всі мої питання, але на

*) Початок 11-го розділу гляди »В.Ш.« ч. XI, 1978 р., стор. 1317.

більшість з них. Мая раптом відкрила свої чудові сині очі, й ніжно як ніколи, сказала глядячи мою руку:

— Ох Жорка, я вже й прийшла до себе. Ти не уявляєш собі скільки це мене коштувало здоров'я і нервів! Ми були, дорогий, в дуже великій небезпеці... Ми всі... Я і вони — і показала очима на сусідів, що смачно заїдаючи, а ще смачніше запиваючи, голосно розмовляли, розстібаючи кітелі, на яких блиском золота відбивались ордени й медалі.

— Жорка, вони... це мої найкращі. Ти лише не думай, що їх у мене немає більше... ми маємо їх подостатком! Ми ж їх виховували, виношували, хухали як на пташенят... Вони... скажи їм кинутись у вогонь, ні на хвилинку ніхто з них не задумається. Для них ми залишаємо останні акорди в нашій симфонії... ти хіба знаєш, що таке симфонія? Ти ще побачиш милий, такі історії, яких ніхто в світі не бачив. Ти матимеш честь, велику честь це... на власні твої чортівські очі... чого це ти так на мене дивишся? Відверни голову іроде! Ти вмієш спокушати. Ти знаєш — раптом в її очах загорілися такі ставеві блиски — ти знаєш, коли б ми були в мене в хаті, я б хотіла бути в твоїх обіймах...

Наші очі зустрілись. Вона хотіла заглянути мені в душу. Не пішло. Для неї моя душа була на великому замку. Даремне вона чекала якогось відруку з мого боку. Я лише ніжно потиснув їй руку.

— Ти сьогодні чудова! Мая я... тебе люблю. Повір, що в моєму житті ще не було... я ще ніколи не відчував потреби, щоб біля мене була дівчина... яка... яка...

— Не розкисай Жорко! — вона урвала мої тремтячі слова, — ми з тобою ніколи не підємо далі найкращої дружби... ти це сам добре знаєш. Коли б це було не так — ми мали багато нагод вже бути в одному ліжку. А все ж ти Жорка, правильний хлопець! — це вона несподівано промовила по українському. І якимось так щасливо розсміялась. Ти добрий, ти... та наплюй на мої компліменти! Спати я й так не буду...

Я мовчав. Над нами пливла ніч. Мирно приглушено гуділи мотори. Поступово й я починав приходити до себе. Впорядковував думки. Згадував, порівнював, будував теорії. І... намагався малювати свою зустріч з Києвом. Я так і не встиг повідомити кого слід про мій виїзд. І це мене турбувало. Для чого мене тягне з собою Мая? Хоч з другого боку моему щастю не було кінця, я відвідаю вимріяний, стільки разів бачений у снах і мріях Київ! Щоб там не було, це була нагода.

Мая, яка здавалося дрімала, чи просто закрила очі, прошептала просто в моє обличчя: — Жора, ти не спиш?

— Ні, не сплю. Хіба тут можна заснути?

— Ну, так слухай! Я буду шепотом говорити. Нехай те, що я тобі зараз розкажу піде з тобою на той світ... Ось так. Настав вухо. Тобі зручно?

Я присунувся до неї якомога близьенько. І почав слухати стримовано її поважний голос.

— Це почалось тиждень тому. Генерал має звичку кожного місяця викликати до себе для звіту начальників обласних та республіканських органів безпеки. Нормально при цьому присутні черговий офіцер-ад'ютант, особистий секретар, лейтенант Бубліков, стенографістка, начальник головного управління, якому підлягає даний відділ з республіки чи області. Переважно в ранніх годинах викликані, вони чекають в секретаріаті генерала. Після закінчення тих звітів генерал іде на обід переважно в товаристві свого приятеля Бумерангова. . . — правда дивне прізвище? — але це золото не чоловік. . . друг дитинства, між іншим за Сталіна відсидів чесно свою десятку. . . Бумерангов приїздив до нас і вони обидва завжди йшли обідати кудись далеко від людських очей. Для них готували заздалегідь місця в якомусь затишному ресторанчику, очевидно порядному в Москві, або десь за нею. Коли в генерала був гарний настрій, вони летіли навіть до Ленінграду. Звичайно в нас тоді були цілі руки роботи, відповідно забезпечити цей обід від усяких несподіванок. Зрозуміла річ, обидва тоді були в цивільному й мабуть нікому не приходило до голови, що отам при столику з приятелем обідає не хто інший, а страшний дядя з КГБ. — Мая замовкла. Я теж мовчав, намагаючись не пропустити ніодного словечка. Я чекав ревеляції. Бож ті симпатичні обіди з приятелем з дитинства не могли бути головною темою Маїної сповіді, це було ясне.

— Та от . . . — і Мая обкинула оком уважно весь літак, чи не підслухує хтось її слів. Навіть коли б таке завважила, та тут же були самі випробувані, найкращі . . . Проте таємниці і є на те, щоб про них знали лише вибрані. . . В противному разі вони не були б таємницями. — Тиждень тому, як завжди, такі звіти відбувалися без затримки. Генерал виглядав змученим і Бубліков приспішив час авдієнцій. Вийшов останнім полковник з Красноярського краю. Стенографістка впорядковувала записи. Вклонившись відійшов начальник далекосхідного відділу. Залишилися генерал, Бубліков та стенографістка, що чомусь не поспішала вийти. Бубліков підійшов до неї і збирався її теж відправити, кажучи, що вона може також іти, коли раптом дівчина витягнула з течки записів невеличкого з глушком пістоля і наставила в груди генерала. Генерал зблід, не розуміючи в чому річ. Він навіть встав. Бубліков, що теж від несподіванки завмер, опритомнів і зробив рух, щоб вдарити по руці, в якій блискала чорна сталь смерти. Один нечутний звук і Бубліков падає на підлогу. . . стенографістка, перевірена і випробувана стократно довгими роками стоїть проти генерала, ти уявляєш Жорка цю картину? У власному кабінеті генерала терористка або божевільна зараз натисне гачок і. . .

— Я вас уб'ю, Краснопйоров — каже вона спокійним голосом — я вас зараз уб'ю і нічого вас не врятує. Я навіть не мушу вам пояснювати свого вчинку, так само як ви і ваші підручні не пояснюють тисячам, яких вони вбивають тут у підвалах вашої Лу-

б'янки... чесних, відданих ідеям партії, ідеям Леніна... Генерал зрозумів хто стоїть перед ним. Треба було виграти на часі. Але як?

Спокійним голосом, на який міг здобутися в такій хвилині він запитав:

— Хто вас прислав, моя дорога? Ви помиляєтесь, що я... що ми когось мордуємо. Ми лише стоїмо на сторожі здобутків революції, партії... ви мене можете вбити... від цього ніщо не зміниться. Партія вам, звичайно, цього не пробачить. Я... (як оповідав мені сам генерал), я панічно злякався. Усвідомив ясно, що жити доведеться не більше як кілька секунд (бачиш до чого доводить витримка і досвід?) Я почав просити не вбивати мене... що я більше не буду...

Мая глянула на мене. Вона бажала вичитати в моїх очах виправдання боягузства генерала. Я мовчки, співчутливо кивнув головою. Мовляв я так само зробив би на місці генерала. Це була спритна витівка. В такій ситуації кожний з нас не міг би щось крадіго видумати.

— Ви готові? — запитала стенографістка.

— Я... я... закрив очі і чекав на постріл. Мені нічого більше не залишилось, як вмерти. Впасти великим непотрібним мішком костей і м'яса... В цей час хтось застукав у двері. Генерал відрухово сіпнувся. Це його врятувало. Пролунав постріл, за ним кілька секунд другий. Стенографістка похитнувшись упала на чудовий килим генеральського кабінету. Коли вона намірялась стрілити в генерала, стукіт у двері налякав її, рука здригнулась і вона в поспіху натиснула на гачок і... промазала. Дивлячись на генерала, який з переляку почав падати на свій стіл, притиснула пістоллю до скроні і трагедія на тому закінчилась. Очевидно її трагедія, бо генерал лежав живий, непошкоджений за своїм столом ще й не вірячи, що залишився, ніде правди діти, чудом, живим. Стенографістка з відкритими очима, в яких був докір ніби самій собі лежала, цупко тримаючи пістоль... Жорка! Слухай далі! Генерал і тоді зробив так, як міг лише він зробити. Бубліков... був смертельно ранений. Генералові були непотрібні свідки. Він знав, що одне, однісіньке словечко про замах матиме величезні й небажані наслідки. Зразу накреслив плян, який як побачиш, був знаменитий. Спокійним голосом дзвонить до канцелярії і каже, що секретар і стенографістка їдуть з ним. Генерал має свій особистий вихід до гаражу. Він кличе Бумерангова до себе і все йому розказує. Тіло дівчини рішають взяти з собою. Бубліков же вмирає по дорозі до шпиталю... Ніхто не довідався, куди поділась стенографістка, вона для родини виїхала на кілька місяців у спеціальне відрядження, а Бубліков офіційно згинув при виконуванні обов'язків... Навіть пущено версію, що бідолашний секретар застрівився через необережність з своєю новою пістоллю... Послідували гарячі дні для генерала. Пустили в рух нашу велику й могутню машину... Мене про деталі зразу не повідомляли, але згодом вияснилось...

(Кінець)

Д-р Богдан ДЗЕРОВИЧ

ВІСІМ ЛІТ ЗМАГАНЬ ЗА ЗМІНУ ТЕЗИ В ЕНЦИКЛОПЕДІЇ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Згідно з останніми повідомленнями нашої преси, Москва під гаслом творення однотипного советського народу здійснює в Україні лінгвіцид української мови, заповнює в'язниці і концентраційні табори новими в'язнями, навіть такими, які борються не за державні права України, а тільки за людські, — за права збереження рідної мови.

»Уряд« УССР посилює акцію ув'язнення українців не за підкладення бомб, а за звичайні протести проти русифікації України.

В той сам час минає вісім літ, як Товариство Українських Правників веде змагання з редактором «Енциклопедії Українознавства» у вільному світі за зміну тези, яка вважає уряд УССР, котрий працює над денаціоналізацією української нації, за легальний уряд України, а УССР — за правного сукцесора-наступника і переємника УНР. Так докладно звучить теза в «Енциклопедії Українознавства», так інформує редакція енциклопедії тих, які нею користуються і будуть користуватись, — так передає енциклопедія грядучим поколінням кінцевий вислід наших Визвольних Змагань.

Митрополит Мстислав у своїм слові до вірних, відчитанім у церкві на Вербну Неділю, пригадує про великий голод в Україні, »до якого 45 років тому свідомо довела ненажерлива Москва, поспішаючи тим злозадумом сточити силу українського народу й довести його до небуття«. Він змалював страшні терпіння народу в тім часі й закликав вірних »не забути невинну кров і готуватись до помсти над ворогами«. Тим часом, оспорювана теза в енциклопедії твердить, що в тім часі існувала легальна українська держава — правний наступник-сукцесор УНР, і в той спосіб перекидає навіть той страшний злочин Москви на легальну українську державу, а тим самим на український нарід.

Такі й подібні події, наведені тільки для прикладу, виказують наявно нелогічність оспореної тези, а зокрема її відірваної від цілості статті, нічим необґрунтованої, абсурдної кінцевої конклюдзії, яка визнає установлену окупантом владу легально-правним переємником УНР.

Оспорена теза, яка безперечно стосується найважливішого питання в нинішній нашій дійсності, була написана з цілковитим

злегковаженням тієї справи за згори випрацьованим пляном: накинати українській еміграції під авторитетом енциклопедії, ворожу нам політичну концепцію про легальність влади в Україні і легальну сукцесію українських держав.

Але автори тези перерахувалися у своїх сподіваннях на авторитет енциклопедії і на безкритичність громадянства. Зараз по появленню тези появились праці д-ра Володимира Лисого, ред. Василя Мудрого, д-ра Володимира Савчака й інших, доказуючи її неправильність. Рівночасно прийшли серйозні застереження зі сторони громадянства. На засіданні комітету, скликаного восени 1970 року д-ром Ворохом для влаштування бенкету з нагоди 70-річчя із дня народження проф. В. Кубійовича й збирання при тій нагоді грошей на енциклопедію, представники товариств звернули увагу д-ра Вороха на шкідливу тезу і просили його зажадати вияснення тієї тези від проф. Кубійовича, зглядно її спростування.

На відповідний лист д-ра Вороха проф. Кубійович відповів, що теза енциклопедії покривається з поглядом більшости правників.

Сконфронтване з тим твердженням проф. Кубійовича Товариство Українських Правників, щоб дати проф. Кубійовичеві авторитетну й безсумнівну відповідь, вирішило здійснити в тій справі опит серед українських правників.

У висліді того опиту, що його Товариство перевело у травні 1971 року і в яким взяли участь 126 правників, 115 (91.27%) заявили проти тези, 7 (5.56%) за тезою, а 4 (3.17%) не зайняли становища.

Вислід того опиту подало Товариство до відома проф. Кубійовичеві листом із 17-го вересня, 1972 року. Врешті-решт по гострій з обидвох сторін переписці проф. Кубійович листом із дня 2-го травня, 1973 року, погодився, щоб Товариство опрацювало свій еляборат у тій справі, підписаний Товариством, а він іще до появи останнього тому енциклопедії, в яким будуть поміщені виправлення помилок енциклопедії, помістить цей еляборат у найближчій числі «Вістей» НТШ зі Сарселю.

Таке саме зобов'язання дав проф. Кубійович громадянству особисто на зборах у Ньюарку, Н. Дж., в березні 1974 року. На інтерпеляцію присутніх у справі тези він заявив, що справа знаходиться в руках Товариства Українських Правників і що воно приготує відповідний еляборат, який буде опублікований, («Свобода», ч. 47 із дня 12-го березня 1974 р.).

Тому, що еляборат мав бути підписаний Товариством, редакційна колегія узгіднила його зі всіма науково працюючими правниками, доповнила їх заувагами і так опрацьований еляборат вислала проф. Кубійовичеві 24-го травня 1976 року для поміщення спершу у «Вістях зі Сарселю», а відтак в останньому томі енциклопедії.

Коли від вислання еляборату проф. Кубійовичеві минуло 5 місяців, Товариство дня 10-го вересня 1976 року вислало йому пригядку в тій справі. У відповідь на цю пригядку Товариство одержало коротенького листа із дня 21-го вересня 1976 р., в котрім проф. Кубійович обіцяв поступити згідно з домовленням.

Тому, що у виданих у тім часі «Вістях зі Сарселю» не появився еляборат Товариства і проф. Кубійович не відповів на новий лист Товариства із дня 25-го жовтня 1977 р., Товариство видало еляборат друком, щоб у той спосіб довести до відома громадянства і преси, що еляборат Товариства появився, і тепер перед проф. Кубійовичем лежить обов'язок виконання свого зобов'язання, яке він дав громадянству на зборах у Ньюарку в березні 1974 року.

Еляборат Товариства Українських Правників був прийнятий дуже прихильно українською пресою всіх напрямків (деякі часописи передрукували його в цілості, деякі помістили прихильні відгуки). Президент в екзилі у власнім імені й цілого Державного Центру зложив Товариству щире подяку від українського суспільства за документальну працю українських правників. Окреме признание висловив Товариству заступник Виконного Органу і керівник зовнішньої інформації. Також дуже прихильно оцінив еляборат Товариства директор Українського Наукового Інституту Гарвардського Університету.

Маючи на увазі реакцію, викликану еляборатом в українській пресі і в українськiм громадянстві, Товариство ще раз листом із дня 21-го травня 1977 р. звернулося до проф. Кубійовича, щоб він виконав своє домовлення з Товариством.

У відповідь на цей лист Товариство одержало від проф. Кубійовича листа із дня 20-го червня 1977 р., в котрім він повідомив Товариство, що зриває домовлення з Товариством, тому що Товариство без його згоди опублікувало еляборат.

Що за страшна сваволя, і то у справі загальнонаціональній! Тринадцять літ окремі правники, а Товариство Правників вже 8 літ веде змагання за зміну оспореної тези, тринадцять літ редактор енциклопедії із правдивим цинізмом саботує всі спроби зміни, шукає всіх способів для її вдержання, хоча після появи еляборату — не появився ні один голос в обороні хибної тези.

Щоб не викликати закиду в користуванні емоційними, сентиментальними, патріотичними чи іншими мотивами для заперечення тези, ми оперли наш еляборат виключно на відповідних постановках права, на прийнятій у науці їх інтерпретації, на відповідній у тій справі літературі, на покликаних в елябораті законах, розпорядках, декретах, резолюціях, договорах і на незаперечних історичних фактах. Але й тепер, коли правне станови-

ще нашого еляборату було понад всякий сумнів доказане, ми не почули ні одного голосу в обороні тези, нам не можна оминати морального аспекту цього питання. Нам треба зробити підсумки 58-літнього кривавого володіння тієї, на думку енциклопедії, легальної української держави, нам не можна поминути мовчанкою мільйонів і мільйонів жертв тієї держави і не мати на увазі її остаточну мету, а саме: страшним терором забити національну гордість народу і під претекстом створення однотипного «советського народу» — витиснути геть його мову, а вслід за тим — затерти й національну відрубність нашого народу.

Богдан Ребрик на судовім процесі в 1974 році згадував життя, жахливі картини голоду 1930-их років на сході України, які стояли перед його очима, і 1940-1950 роки на заході України, коли тисячі невинних людей — дітей, жінок, дідів і бабусь, гнали у сніги Сибіру і викидали з вагонів під голим небом на 40-ступневий мороз, на певну смерть — більшість із них залишилися там навіки. Він згадує, як більшість селянського населення західних областей, зокрема гуцули, змушені покидати сьогодні свої родини й рідну землю і їхати на Сибір, Заполярні землі й Далекий Схід у пошуках роботи, а в той же час Україну заселяють мільйонами чужинців. Він далі твердить, що все це є наслідки колоніальної політики, створити всі умови для того, щоб українець перестав бути українцем. («Свобода» із дня 1-го липня 1978 р. — «В СССР судят за національну свідомість, стверджує політ'язень»).

Чи при такій нашій ситуації на Рідних Землях оспорена теза не виглядає на кпини з нашої дійсності?

В. Калиниченко у статті «Україна — колонія Москви», поміщений в «Українському Слові» (Париж, 11-го червня 1978 р.), пише про самоусвідомлену русифікацію. Він дивується: «Чому так сталося, що в часі найбільшого розквіту української нації українці зрікаються рідного народу з доброї волі, перебирають на себе чуже? Чи може вони не здатні зрозуміти того обману — створення нової історичної спільноти-нації — радянського народу?»

Він сам питає себе: «Але чому їх не оголошують зрадниками батьківщини і не засуджують за статтею 56 к.к.» І сам собі відповідає: «Ба, зовсім навпаки, — такі зазнають поваги і для них відкриваються двері офіційного злітання вгору»...

Ті двері «офіційного злітання вгору» відчиняє таким людям уряд УССР, отієї, на думку енциклопедії, легальної української держави, правного переємника-сукцесора УНР. Чи можливе, щоб дійсна Українська Держава позитивно вирізняла тих, котрі зрікаються рідної мови?

Не підлягає сумніву, що наш нарід в Україні, залежний в цілості у своїй марній фізичній екзистенції від державного апарату окупанта, переходить поважну кризу в боротьбі за самозбереження. Але куди більшу моральну кризу переходить політична еміграція у вільному світі, а зокрема її провід у США, який 13 літ спокійно приглядається до змагання за справу, яка в першу чергу належить до його компетенції і своєю мовчанкою дає мовчазну згоду на тезу, яка твердить, що влада, накинена окупантом, котра наркотиком ідеологічного дурману затрує наш нарід і витискає вже навіть у нього рідну мову — є легальною владою України, легальним переємником УНР.

Яку відповідь дасть наш політичний провід, коли у відзначуванні нами Тиждні Поневолених Народів хтось добре поінформований, покликаючись на наш найвищий науковий авторитет, «Енциклопедію Українознавства», заквестіонує наше поневолення. Чи доперва тоді будемо твердити, що це помилка, яку ми не встигли виправити навіть за 13 років?

Порівняймо себе з хорватами: молоді люди у вільному світі йдуть на довгі роки ув'язнення, щоб довести до відома світу про поневолення їхнього народу. А ми стараємося легалізувати поневолення нашого народу, надати йому правну форму і відтак твердо до того триматись...

Роман Рахманний у статті, поміщеній у «Свободі» 1-го липня 1978 р. під заголовком «Сучасні критерії українського патріотизму», пише, між іншим, так: «Від проголошення Української Народньої Республіки «самостійною ні від кого незалежною державою» (22-го січня 1918 року) минуло вже 60 років. Від того державницького «кроку вперед» нікому не вільно робити ні півкроку назад, якщо мова про самовизначення народу. Тому, хто знецінює те рішення українського законодавчого зібрання, хто пропонує замінити його колоніальним статусом Української ССР або «вітчизною соціалізму», той не український патріот, а речник чужоземної сили. Енциклопедія зробила «той крок назад», а тому чи сама можливість такого висновку не порушує повагу енциклопедії, а тим Товариства, яке її редагує».

Ситуація в тій справі на терені НТШ є дійсно жалюгідна. Тоді, коли правники, члени НТШ, а між ними і колишні голови Товариства і теперішній голова (який був членом редакційної колегії), засудили тезу і схвалили еляборат, який має її засудити, — редактор енциклопедії, географ, зігнорував їх опінію і відмовився виконати домовлення з Товариством Українських Правників, яким він зобов'язався, ще до появи останнього тому енциклопедії (в яким будуть поміщені помилки енциклопедії), помістити еляборат у «Вістях зі Сарселю», щоб у той спосіб запевнити Товариство, що так, а не інакше буде змінена теза в останньому тому енциклопедії.

Теперішній голова НТШ у Нью-Йорку так, між іншим, відповів 4-го листопада, 1970 року, на анкетний листок Товариства у справі тези:

»Наука має служити правді. А правдою є, що Українську Державу знищила чужа, від віків Україні ворожа держава, настановила в ній своїх проконсулів і обманом намагається доказувати, що український нарід має свою державу. Українська Держава була реальністю, а УССР є обманом. Як тут говорити про наслідство!« — і далі:

»Всі позначки державного ладу і дійсности на Україні potwierджують колоніальний, залежний стан УССР, під чужою окупацією. На тлі відомого світові факту, що Советський Союз є останньою колоніальною імперією, як можна говорити про українську суверенну державність на Україні? Це ані науково, ані політично, а вже напевно дуже шкідливо для України і її визвольних змагань та державницьких стремлень«.

І так, голова одного відділу НТШ каже, що УССР це легальна держава, правний переемник УНР, а голова другого відділу, що УССР — це обман; голова одного відділу твердить, що теза є »дуже шкідлива для України, її визвольних змагань та державницьких стремлень«, а голова другого відділу старається її за всяку ціну втримати, навіть ціною зірвання свого зобов'язання. Чи не є це дійсно жалюгідна ситуація, і то на терені такого поважного Товариства?

Природна річ, що у вільному світі на різні проблеми можна особисто мати різні погляди.

Але для опрацювання такої засадничої тези, »гасла число один«, як »Українська Держава«, а рівночасно й авторитетного вияснення питання, чи влада, накинена окупантом під назвою УССР, є легальною владою, правним переемником УНР, треба оперти на широкий колективний опінії, так, як це зробило Товариство Українських Правників, що одинокі покликані до вирішення правового питання.

Те гасло »число один« є ніби вступним словом до »Енциклопедії Українознавства«, бо воно пояснює і виправдує потребу появи тієї енциклопедії на еміграції.

Якби ми мали в Україні дійсно Українську Державу, правового сукцесора УНР, так, як це твердить »Енциклопедія Українознавства«, то ця держава видала б нашу енциклопедію, маючи до того ліпші можливості: джерела на місці, відповідний штаб учених, котрі виключно над нею працювали б, і відповідні фонди для тієї справи. Але, власне тому, що ми української держави не маємо, а енциклопедія на рідних землях чужа і партійна, спотворює питання з обсягу українознавства, існує потреба української енциклопедії у вільному світі. Тому то, коли документальна праця українських правників на одну третину більша від оспореної,

фальшивої, тези, і як наукова праця не має прийнятого в енциклопедіях сконденсованого, телеграфічного стилю, то це не буде смертельним прогріхом проти правил енциклопедії, якщо цей еляборат з уваги на вагу справи буде поміщений в цілості не тільки у «Вістях зі Сарселю», але також в останнім томі енциклопедії.

Поміщення еляборату у «Вістях зі Сарселю» мало за завдання сигналізувати зміну тези в останньому томі й дати можливість покликатися на неї ще до появи того тому.

Змагання за зміну тези вело Товариство з повною дискретністю, без розголошу, з повним респектом для авторів тези й редактора енциклопедії, в надії, що теза непомітно буде змінена і Товариство досягне свою ціль, для якої працювало вісім літ.

Тим часом проф. Кубійович під сумно-смішним претекстом, а саме тому, що Товариство Українських Правників без його згоди видрукувало свій еляборат, зірвав із ним домовлення. Дійсно знайшов собі, на його думку, поважну причину, щоб зберегти опору тезу. Присвоїв собі владу покарати Товариство, так немов би це не була загальнонаціональна справа, а його і Товариства особиста.

Проф. Падох, співробітник енциклопедії, на засіданні Товариства Українських Правників дня 1-го жовтня 1977 р. запропонував припинити дискусію над листом до проф. Кубійовича, а він зі своєї сторони постарався скомунікувати редакційну колегію із проф. Кубійовичем і справу поладити. Управа Товариства погодилася на його пропозицію і закрила засідання. Але він, хоча від того часу минув майже рік, свого зобов'язання не дотримав і на мій лист із дня 3-го квітня 1978 р. не відповів. Видко, забув про свої слова «як дуже шкідлива є теза для України, для її визвольних змагань і державницьких стремлень» і заакцептував саботаж проф. Кубійовича.

Тому, що справа зміни тези не є моєю особистою справою, ані справою самого Товариства Українських Правників, а справою загальнонаціонального значення, а я вичерпав всі мої можливості для її зміни, вважаю за свій обов'язок повідомити громадянство і його провід про мої зусилля та про їх вислід.

Від громадянства, зокрема від його політичного проводу, залежатиме, чи теза, яка є наругою над нашою трагічною дійсністю, буде передавана в тій формі грядучим поколінням.

При тім мушу зазначити, що в цій справі нема півобороту, нема півкроку назад: узгодження тези з еляборатом є неможливе. Тут нема компромісу, бо погляди є діаметрально протилежні і взаємно себе виключають. А тому всякі спроби в тім напрямі були б ще більш шкідливими.

З ПОСТАНОВ СВІТОВОГО З'ЇЗДУ

ПРИВІТАННЯ

Ми, делегати Організацій Українського Визвольного Фронту, зібрані на III-му Світовому З'їзді Українського Визвольного Фронту в Нью-Йорку, в днях 21 і 22 листопада 1978 р., в 60-річчя проголошення самостійності Української Народної Республіки, в 60-ті роковини Листопадового Чину, в 45-річчя комуно-московської народовбивчої облоги України, в 40-річчя смерті Основоположника УВО й ОУН сл. п. полк. Євгена Коновальця, в 37-мі роковини відновлення української державности Актом 30 червня 1941 р., в 35-річчя заснування Антибольшевицького Бльоку Народів, напередодні 60-річчя проголошення соборности України, 50-річчя боротьби Організації Українських Націоналістів і 20-річчя смерті її провідника Степана Бандери, 100-річчя з дня народження Симона Петлюри, 35-річчя УГВР, 25-річчя повстання жінок-політв'язнів в Кінгірі — річниця, що їх будемо відзначувати в 1979 році — схилиємо голови перед світлим і вічним маєстатом жертви всіх героїв Воюючої України, що віддали своє життя за найвищі українські ідеали в боротьбі з відвічними ворогами нашої Батьківщини. Ми схилиємо голови перед нашим нескореним народом, його безперервним змаганням до волі, його незліченними жертвами, перед його довговіковими стражданнями, — і клянемося бути вірними йому, боротися за його волю, права і незалежність — аж до остаточної перемоги над відвічним ворогом України — Москвою.

III. Світовий З'їзд Українського Визвольного Фронту пересилає привітання:

1. Українському народові-мученикові, а зокрема його ідейній молоді та незламним витязям-героям, що жертвуючи своїми стражданнями і життям в обороні прав України, ведуть боротьбу з московським окупантом.

2. Ієрархії Українських Церков, а зокрема Їх Святості Києво-Галицькому патріархові Української Помісної Католицької Церкви — Йосифові I, з нагоди 86-річчя і 61-річчя священослужіння Їх Святості, та Блаженнішому Митрополитові Української Автокефальної Православної Церкви — Метиславові, з нагоди 36-річчя архиєпископської діяльності першоепископа цієї Церкви.

III. З'їзд вітає:

Провід Організації Українських Націоналістів та його голову Ярослава Стецька;

Всі формації Світового Українського Визвольного Фронту;

Центральний Комітет Антибольшевицького Бльоку Народів і приналежні до нього політичні сили;

Всі українські громадські, політичні, наукові, комбатантські, жіночі, молодіжні, студентські товариства й установи, які твердо стоять на українських самостійницьких позиціях.

РЕЗОЛЮЦІЇ

Ідейно-політичні заложення

Третій Світовий З'їзд Українського Визвольного Фронту, проаналізувавши працю своїх складових організацій, стверджує, що їх безкомпромісове й самостійницьке становище залишилося незмінним і воно витримало пробу часу. З'їзд вважає, що й надалі всі Організації Українського Визвольного Фронту повинні незмінно стояти на такому ж становищі.

Це становище характеризують такі ідейно-політичні заложення:

1. Основою української визвольної політики є ставка на власні сили. Зовнішньополітична кон'юнктура є тільки допоміжною обставиною для розгорнення національно-визвольної революції.

2. Центральне місце в українській концепції визволення займає українська національно-визвольна революція в поєднанні з визвольною революцією народів, уявлених російським імперіялізмом і комунізмом.

3. Центральним елементом завтрішнього ладу в світі є національний принцип організації світу, себто система незалежних суверенних держав на місці імперії, як передумова і шлях до співпраці вільних і рівноправних держав.

Російській імперії, маскованій т. зв. пролетарським інтернаціоналізмом, протиставляємо систему незалежних національних держав усіх народів, поневолених у московській тюрмі на їхній етнографічній території.

5. Концепція спільного фронту поневолених і загрожених Москвою народів, які змагають до розвалу московської імперії, є під сучасну пору найбільше реальною. Побожання, що виразна ставка на поневолені Москвою народи, тобто моральна й фактична підтримка національно-визвольних рухів у середині московської імперії, допровадить до атомової війни, свідчить про брак політичної стратегії війни і тверезої оцінки ситуації на Заході. (Так, як Захід намагається уникнути термоядерну війну, хоч Москва відкрито дає всебічну допомогу проти-західним рухам на позаєвропейських континентах і підбурює народні маси в багатьох країнах — так Москва боїться ризику тотальної війни, тим більше, що вона свідомо загрози революційних сил в середині імперії).

6. Відновлена Суверенна Соборна Українська Держава є революційним явищем у міжнародному аспекті, бо вона створює зовсім іншу констеляцію сил не лише на Сході Європи. Потягаючи за собою розвал російської імперії в цілому, імперії, що охоплює величезні простори двох континентів, вона несе зміни в укладі міжнародних сил світу. Тому відновлення незалежної української держави належить до найтяжчих проблем світової політики. Її не можна досягти шляхом дипломатичних торгів, але тільки докорінною зміною сучасного ладу на Сході Європи і в уявленій Москвою Азії, себто шляхом розвалу російської імперії.

7. Наше ставлення до чужих сил узалежнюємо від їхнього ставлення до питання Суверенної Соборної Української Держави й до концепції розвалу російської імперії.

8. Сучасний змаг ведеться не за звуження кордонів імперії, але за розвал єдиної світової, тиранської, російської імперії, за перемогу національно-визвольної ідеї, за національні незалежні держави усіх народів світу. У підмосковському світі Україна авангардна сила боротьби за національно-визвольну ідею. Розвал російської імперії і знищення комунізму — наше першочергове політичне завдання.

9. Шлях до волі і справжньої демократизації Сходу Європи й підсоветської Азії йде не через обіцянки проведення «внутрішньої еволюції» більшовизму або «демократизації Росії», а тільки через національно-визвольну революцію поневолених Москвою народів, яка допровадить до розвалу російської імперії, волі й державної незалежності поневолених Москвою народів та справедливого світового миру.

10. Істотним заложенням української визвольної боротьби є її універсальний характер, її глибоко-людяний зміст, національний принцип організації світу, повнота людських прав та справедливості. У цьому основна відмінність національно-визвольного змагу, як і всіх суспільно-політичних процесів в Україні, від опозиційних течій і рухів в етнічній Росії.

11. Крізь мислення західної людини дуже помалу і з дуже великим трудом продирається свідомість того, що змагання, яким опановані народи світу, не є лише змаганням дипломатії, змаганням розвідок чи штабів, — але теж боротьбою за моральні критерії, які мають формувати життя людини. Сьогодні йде боротьба за нову моральність, і переможе той, хто не занедбуючи і дипломатії і зброї, якраз на цьому моральному відтинку буде сильніший.

12. Накинені Москвою: «співіснування», «розрядка», «рівновага сил» — є тактикою, щоб зискати на часі, щоб подолати економічну, господарську і внутрішньо-політичну кризу; є засобом для втримання здобутих територій, як вихідної позиції для чергових комуно-московських загарбань; є способом, щоб здобувати від Заходу кредити й технологію і зискати час на озброєння. Водночас така політика мала б викликати у поневолених Москвою народів враження, що Захід викреслив їх остаточно з числа вільних народів світу. Тому Український Визвольний Фронт засуджує і відкидає всяку політику коєкзистенції, детанту, рівноваги сил і протиставить їй політику визволення.

13. Нації, уярмлені в московсько-комуністичній сфері володіння, є третьою, ні від кого незалежною, у своїй визвольній боротьбі суверенною силою на світовій шахівниці. Вони творять ключову силу, навколо якої обертається в суті речі вся світова політика.

14. Сучасна міжнародня організація, Об'єднані Нації з її прибудівками, не заступають інтересів та проблем поневолених народів. Об'єднані Нації повинні бути побудовані на принципі суверенних представництв усіх націй. Тому т. зв. СССР і його сателіти мусять бути усунені з ООН та позбавлені права заступати поневолені народи, яким нале-

жить право мати своїх власних правдивих представників у тій міжнародній організації.

15. Нашим концепційним і організаційним оформленням революційно-визвольних сил уярмлених Москвою народів — є Антибольшевицький Блок Народів.

ПОЛІТИЧНІ ПОСТАНОВИ

III. Світовий З'їзд Українського Визвольного Фронту, проаналізувавши політичну й економічну ситуацію координації українських національно-самостійницьких сил у діяспорі, і маючи глибоке переконавання, що шлях, яким ідуть Організації Українського Визвольного Фронту, являється єдиноправильним, урочисто закликає українську національну спільноту у вільному світі стати на цей шлях; стати дружньо, плече об плече, в одну лаву боротьби й праці за священне право української нації на вільне життя.

III. Світовий З'їзд Українського Визвольного Фронту, проаналізувавши політичну й економічну ситуацію в СССР, а зокрема в Україні, — стверджує:

1) Советський Союз, у його теперішній формі, є царсько-імперіалістично-сталінською концепцією. Це ніяка федерація, а тільки російські імперські провінції, в яких панує тоталітарний комуністичний режим, всеціло керований централістичним урядом з Москви.

2) Політика коєкзистенції чи детанту — так, як її розуміє Москва — є типовою провізорією, яку, однак, Москва не може відкинути, бо не має жодної альтернативи. Це єдиний засіб, щоб зискати на часі в дозброєнню імперії, надто слабій, щоб зліквідувати фермент і стаючих націоналізмів підкорених Москвою народів. Концепція детанту проповідує несправедливий мир, оснований на співпраці Вільного світу, з російською імперією, а водночас — ідеологічну війну, перевороти і комуністичну революцію.

3) Істоту советської кризи становить факт, що визвольні сили ще надто слабкі, щоб уже спричинити вирішальну зміну, а апарат насильства, яким розпоряджає імперія, надто слабкий, щоб зліквідувати фермент і замкнути уста волелюбним. Москві щораз важче ізолювати народи адміністративними і механічними засобами в умовах розвитку західної технології.

4) СССР знаходиться в потрійній кризі у формі національного, суспільного й господарського ферменту. Крім цього, зі Сходу загрожує китайська криза, а зі Заходу криза в таборі сателітних держав.

5) У тій ситуації СССР міг би врятувати процес деколонізації. Але деколонізація є двостороннім процесом. Натиск і поступ колоніальних народів мусить спричинювати зміни в політичному мисленні колонізаторів. Однак Москва нездібна до того, щоб покинути традиційну політику сили, судорожно держитися старосвітського, імперіалістичного сталінізму.

З уваги на це, можна прийняти погляд, що внаслідок внутрішніх

труднощів у ССРСР виникає обставина, яку можна буде використати, щоб викинути москалів із середньо-східньої Європи. Це було б рівнозначне з розкладом ССРСР і створило б подібну ситуацію, яка була в 1918 році.

6) III. Світовий З'їзд Українського Визвольного Фронту, розглядаючи напрямні зовнішньої політики наймогутнішої держави світу, США, — стверджує, що американська політика в стосунку до Східньої Європи виходить із хибної засади і тому не має успіху, — натомість криє в собі великий ризик.

Вашінгтон оцінює ситуацію так, немов існуюче становище в Східній Європі має ознаки тривалості, і внаслідок цього треба обмежити ангажування Заходу по боці противників існуючого стану. Це помилковий погляд. Політика визволення є єдиним засобом протисвітової советської перемоги.

7) З уваги на це, III. Світовий З'їзд Українського Визвольного Фронту вважає, що нашим завданням є:

а) неутралізувати впливи московсько-імперіялістичних кіл на політику вільних держав Заходу, а особливо уряду США;

б) наставляти загальну опінію вільного світу прихильно до визвольної боротьби поневолених народів;

в) піддержувати всі заходи держав НАТО, а особливо уряду США, скеровані на скріплення оборонної могутності;

г) демаскувати й поборювати підризну комуно-московську акцію, скеровану на послаблення вільних країн світу і в цьому співпрацювати з інституціями й установами, що ставлять собі такі завдання.

8) III. Світовий З'їзд Українського Визвольного Фронту, розглядаючи ситуацію в Україні і процес плянового знищування українського народу, стверджує, що український націоналізм і його керівна авангардна сила, ОУН, та широкий самостійницько-визвольний фронт проявляються в різних формах — не лише опору, а й наступу проти окупанта на національному, культурному, релігійному, економічному та політичному відтинках.

Все це свідчить про те, що Україна не підкорена, що Україна не упокоїлась, не зважаючи на терор і здушування вільної національної думки.

Релігійне відродження в Україні йде впарі з національним відродженням, із скріпленням національної гордості — в реакції на російський шовінізм, що ображає почуття українців і ставить їх у лави учасників боротьби проти існуючого режиму.

9) III. Світовий З'їзд Українського Визвольного Фронту стверджує, що в нашій боротьбі з московським окупантом треба пам'ятати про другого окупанта — Польщу, яка, загарбавши Підляшшя, Холмщину та Лемківщину, позбавляє українське населення цих споконвічних земель України можливості вільного релігійного, національного і культурного розвитку.

Тому З'їзд закликає членство Організацій Українського Визвольного Фронту, щоб у своїй суспільно-політичній праці на зовнішньому відтинку не забувати про оборону цих земель, з яких Україна ніколи

не зрезигнує.

10) III. Світовий З'їзд Українського Визвольного Фронту, обговоривши проблеми культури, ствердив:

Живемо в час, коли культура українського народу є найважливішим елементом визначення національної відрубності та свідомості української спільноти. Саме тому Москва, бажаючи зліквідувати національну відрубність та змагання до самостійності України — нищить українську культуру.

Асиміляція української спільноти в діаспорі відбувається головно внаслідок відсутності відповідного організованого культурного життя у всіх клітинах української спільноти, а цей брак є наслідком нерозуміння ролі культури в житті кожної спільноти.

Культурний фронт за збереження української людини, а молоді в першу чергу, в Україні і в діаспорі, — важливий фронт. Коли програємо змаг на цьому відтинку — програємо і втратимо душу українця.

Здобути волю і державність України можна лише в умовах збереження та виховання української людини. Боротьба за українську культуру — це боротьба за життя народу і його майбутнє.

11) Маючи це на увазі, III. Світовий З'їзд Українського Визвольного Фронту постановляє:

У відповідь на широкий наступ проти української культури на рідних землях — повести неупинну, повсякденну роботу за збереження і плекання нашої культури на еміграції, підтримуючи наші шкільні й освітньо-культурні заклади, нашу науку, літературу й мистецтво, бо цим можемо протиставитися руйницькому наступові большевицької Москви на українську націю. Цим ми зможемо спинити також процес денационалізації нашої молоді у вільному світі й виплекати нові кадри науковців, літераторів, мистців.

12) З'їзд вважає, що для втримання на відповідному рівні українського громадського, політичного й економічного життя на чужині — треба завершити мережу курсів українознавства створенням хоч однієї української гімназії, провадженої українською мовою, з іншими мовами як предметами навчання. З уваги на це, що формальні підвалини для створення такої гімназії покладено вже на Педагогічній Конференції в Мюнхені, засновуючи товариство «Українська гімназія», — З'їзд взиває членство Організацій Українського Визвольного Фронту підтримати цю акцію і масово вступати в члени цього товариства.

13) III. Світовий З'їзд Українського Визвольного Фронту стверджує, що Москва, розуміючи вагу зберігання і плекання українських національних культурних надбань і вартостей і використовуючи послаблення чуйності українського суспільства в діаспорі, зріст опортунізму та прогрес асиміляції в його рядах, — намагається знову культ-обманом, обдуманю інфільтрацією, пожвавленою дезінформацією та ширенням марксистських псевдо-демоліберальних ідей, — поглибити процес національного і суспільного послаблення, з метою знищити наступальну силу української спільноти у вільному світі.

14) Учасники З'їзду з тривогою стверджують наявність нездорових

проявів серед частини українського суспільства в діаспорі, а особливо серед частини української молоді — проявів нігілізму, неомарксизму, націонал-комунізму і капітулянтства супроти ширених Москвою «нових кличів», що морально розкладають молодь і спричиняють виломи в боротьбі за визволення і державність України.

З'їзд таврує ці намагання, метою яких є внести в українську суспільність діаспори роздор і хаос, послаблювати її волю до боротьби та нищити українські самостійницькі позиції.

15) III. Світовий З'їзд Українського Визвольного Фронту, проаналізувавши проблеми наших Церков, став на становищі, що патріярше завершення цих Церков є невідкладним завданням супроти воюючої християнської України й необхідним засобом збереження єдності й українського духа в цих Церквах.

З'їзд підтримує ідею з'єднання наших православних митрополій в єдиній Українській Автокефальній Православній Церкві та завершення її патріярхатом.

З'їзд всеціло підтримує патріярхат Помісної Української Католицької Церкви, очолений Їх Святістю Патріярхом Йосифом. Патріярхат ПУКЦ, який заіснував згідно з постановами Вселенського Ватиканського Собору II і на основі постанов VI-го Архиепископського Синоду ПУКЦеркви — стане могутньою силою відродження ПУКЦеркви у вільному світі. Всі наші католицькі владики мусять визнати його з усіма юридичними і канонічними прерогативами.

Тому З'їзд апелює до всіх українських католицьких владик, щоб вони, маючи на увазі положення українського народу й пекучу потребу збереження Української Католицької Церкви — стали на захист патріярхату.

З'їзд закликає Ієрархії наших Церков скріпити єкуменічний рух між собою, зокрема з погляду вимог українських катакомбних Церков та поширення фронту християнської України проти воюючого московського безбожництва й режимової російської «церкви».

16) Делегати на III-му Світовому З'їзді Українського Визвольного Фронту — урочисто заявляють, від імені організацій, що їх репрезентують, про свою готовість працювати зі ще більшою енергією та наполегливістю для дальшої розбудови й всебічного скріплення своїх організацій, які стоять і надалі прагнуть непохитно стояти на позиціях безкомпромісової боротьби з Москвою.

17) III-й Світовий З'їзд Українського Визвольного Фронту закликає всі свої складові організації скріпити свою активність на всіх важливих відтинках: загально-українському, зовнішньо-політичному, жіночому, культурному, молодіжному, та поширити свої ряди, збільшити свою діяльність в інших українських громадських і політичних організаціях і установах та їхніх крайових, міжкрайових і світових надбудовах з метою спрямування сили української спільноти у вільному світі на допомогу визвольній боротьбі українського народу. Всі наші сили на допомогу Україні!

Світовий Український Визвольний Фронт

Уляна ЦЕЛЕВИЧ

ОБ'ЄДНАННЯ ЖІНОЦТВА УВФ І ДОПОМОГА УКРАЇНІ

Сьогодні з цього високого форуму III-го Світового З'їзду Організацій Українського Визвольного Фронту (СУВФ) ми мали змогу заслухати аналітично-інформаційну доповідь про політичну ситуацію й життєвий процес життя українського народу в Україні під комуністсько-московською окупацією і про завдання та відношення до цих проблем української діаспори у вільному світі. Зворотню подією до унапрявлення тих питань являється недавно проголошене спільне становище Голови Проводу ОУН, Ярослава Стецька, і президента Українського Екзильного Уряду УНР, Миколи Лівичко. Завдання й відповідальність за долю України нашої Організації лежить у співмірному відношенні до її чисельної сили, ідейної наснаги членства, дисциплінованості й дієспроможності. Справа *допомоги* Україні була й залишається великою й основною частиною плянів праці і дій Об'єднання Жінок Організацій УВФ. Зі слів звернення Голови Проводу ОУН та з програмових доповідей цього форуму Організацій УВФ випливає ясно завдання розглянути і прийняти генеральний плян спільної дії по лінії допомоги Україні, який має бути виконаний силами й засобами всіх складових організацій — чоловіків, жінок і молоді — нашого середовища, як завдання однаково важне й пильне, однаково підготоване й підтржане всіма членами ОУВФ, з одним націленням на якнайефективніший вислід праці по лінії намічених завдань. Уважаю за потрібне підкреслити потребу визнання всіма складовими частинами спільноти цілі пляну і вкладу праці всіх одиниць.

Об'єднання Жінок ОУВФ вже від початку свого існування проводило інтенсивну працю в напрямі допомоги Україні. Праця ця проходила в 3-ох аспектах:

- 1) Інформування чужого світу про ситуацію в Україні й вияв нашої пошани, подиву й солідарності з Нескореними;
- 2) Акції й інтервенції в обороні українських політичних в'язнів, зокрема жінок, в загальному й окремому пляні; і
- 3) Матеріальна допомога потребуючим.

Ці акції ми проводили в країнах нашого поселення й направлених на Україну за посередництвом преси й радіопрограм, а також почерез відділи державних урядів, державних і парламентарних мужів, міжнародні і крайові жіночі організації з нагоди їх крайових і міжнародних з'їздів та конференцій, через петиції й інтервенції в голів держав і в ОН. Ми організували і проводили різні протести, маніфестації й голодівки та сотнями тисяч помножували й поширювали інформативно-пропагандивний матеріал про ситуацію в Україні, московський геноцид, українських політичних в'язнів, русифікацію і долю дітей політичних в'язнів. Відбували індивідуально і групами інтервенційні поїздки до парламентів державних урядів, сенаторів і конгресменів,

закордонних представництв, — з петиціями й меморандумами. Про нашу працю Об'єднань Жінок ОУВФ всі в основному поінформовані. Наводжу це на те, щоб ствердити, що ця праця, без огляду на те, чи вона була більше чи менше рекламованою у пресі, була добрим і широким розголосом української справи, а імена мужніх і нескорених діячів українського руху спротиву, — чоловіків і жінок — Шухевича, Мороза, Караванського, Лук'яненка, Попович та інших, — не сходять від 1969 року до сьогодні зі сторінок петицій і кореспонденції ОЖ ОЧСУ та інших подібних жіночих організацій. Я хочу також ствердити, що завдяки нашій праці ми розбудували сітку зв'язків, здобули довір'я і повагу до себе, познайомилися з процедуральними формами зв'язків з офіційними чинниками, виробили собі певну техніку й методи дії та ведення таких справ.

Сьогодні, коли перед нами лежить питання дальшого плану допомоги Україні, треба запитати себе яку частину з того плану можуть і повинні виконати ОЖ ОУВФ та якими способами й засобами будемо їх проводити, — чи будемо плянувати щось нове, чи працювати тими самими руслами, удосконалюючи їх. Добрими є обидві можливості. На нараді-зустрічі голів наших жіночих організацій ми стали на становищі потреби поглиблення нашого досвіду і продовжування нашої праці-допомоги, використовуючи здобуті зв'язки і знання. Дальша наша праця допомоги Україні повинна проходити в площинах: 1) Загальної моральної допомоги, 2) Індивідуально-моральної. Загально-моральна повинна подаватися дорогою преси й радіопрограм до загалу українських жінок і населення України та, зокрема, до діячів української культури, до одержимих й Нескорених, підтримуючи і впевнюючи їх у всесторонній піддержці й солідарності з ними вільного українського світу.

Зі становища матері й жінки наші акції в країнах поселення повинні викликати конфронтацію української національної самостійницької концепції з концепцією комуні-московської і колоніально-імперської окупаційної політики, використовуючи для цього пресу, конференції та інші міжнародні форуми.

До використання в такому напрямі є Міжнародний Рік Дитини 1979. Нашим обов'язком буде винести на міжнародні форуми положення української дитини і, зокрема, дітей українських політичних в'язнів в СРСР, позбавлених батьківської опіки, шкільництва в матірній мові, релігійного виховання, дискримінованих і індоктринованих комуністичною пропагандою. В цьому пляні ОЖ ОЧСУ впровадило звичай ставлення Ялинок у присвяту дітей в Україні з відповідною обстановкою. Вони проголосили також конкурс на дитячий рисунок, спільними заходами видали пропам'ятний поштовий значок «Помагайте Україні» і книжкову закладку для дітей і старших зі закликом: «Вивчай і зберігай українську мову, історію і культуру — їх русифікують в Україні». Дохід з цих видань призначений на фонд допомоги Україні.

В 1980 році відбудеться Міжнародна Жіноча Конференція в Тегерані. Туди повинна виїхати також українська жіноча делегація, і за-

вчасу повинні бути приготовані відповідні інформаційно-пропагандивні матеріали для поширення на конференції про комуно-московське закріпачення української жінки.

Крім того, в плані є організувати міжнародню піддержку акції Клебанова і групи робітників на право творити вільну робітничу професійну спілку в ССРСР. В цьому плані є висилка відповідно удокументованих листів і матеріалів до державних і міжнародніх профспілкових організацій та інших державних і міжнародніх чинників й організацій, з проханням про піддержку.

Паралельно до цього повинні йти акції проти біологічного й культурного геноциду в Україні, зокрема проти масових депортацій українського населення на чужі терени й колонізаційного насаджування московського елементу на Україні, що впарі з мішаними подружжями доводить до спадку природного приросту населення в Україні.

На внутрішньому вишкільно-виховному відтинку в плані є влаштування авторських вечорів репресованих діячів української літератури, мистецтва і культури та вечорів прослави українських одержимих і Нескорених, для ближчого познайомлення з їхніми постатями і діяльністю — жінок і чоловіків, як символів сучасної України — Ніни Строкатої, Ірини Калинець, Оксани Попович, Ірини Сенік, Валентина Мороза, Лева Лук'яненка, Святослава Караванського, Юрія Шухевича та інших.

Водночас організації ОЖ продовжуватимуть організування матеріально-технічної допомоги українським політичним в'язням та їх родинам. В плані є організувати й підшукувати для окремих в'язнів опікунів і спонзорів — осіб й організацій з поміж визначних громадян країн нашого поселення, які співчують долі України; організувати для українських політичних в'язнів *правну* оборону й допомогу з-закордону й шукати наладнання зв'язку з акредитованими в ССРСР журналістами, щоб вони інтересувалися і звітували також про українських політичних в'язнів, про їхні родини і про проблеми України взагалі.

Всіх можливостей праці і обов'язків жіночого сектора на фоні Організованого громадського сектора неможливо повністю вичерпати, ані передбачити. Наші подруги не дармують. Вони працюють часто до самовідречення. Я звертаюся тільки при цій нагоді до друзів із співдіючих Організацій відплачуватись своїм подругам за їхню працю своєю теплою увагою, пошаною і признанням та радо і дружньою допомогою їм де потрібно.

Дозвольте, Дорогі Подруги і Друзі, закінчити цей виступ парафразою з «Гостинця» Валентина Мороза: »Так, Україно наша! Для Тебе виковуємо *дужість*... На зустріч нас з Тобою готуємось і принесемо Тобі *радість*, що Ти є, і принесемо Тобі нашу *міць*, гартовану щоденними посвятами праці... А від Тебе візьмемо щось дуже особливе й неповторне — Твою *велич* і *святість*. І з цього в нас на чужині *зака-*м'яніє велика *твердість*: що *Ти і ми є одне!*...«

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

Fokshan Library & Book Supply
16 a, Prospect Street,
GLENROY, Vic. 3046. Australia.

АВСТРІЯ:

M. Petruszczak
Watzmannstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES
Rep. ARGENTINA

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Korral
Bd. Charlemagne, 72. Bruxelles, 4.

КАНАДА:

The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., Canada M5V 2R3

НІМЕЧЧИНА:

"Shlach Peremohy"
München, 8.
Zeppelinstr. 67.

ПАРАГВАЙ:

I. Lytwynowych
Casilla de Correo, 70,
Encarnation.

ФРАНЦІЯ:

Union des Ukrainiens de France
155, Bd. St. Germain
75—Paris, 9e

США:

Mr. H Cebrij
135 - 2nd Ave.,
New York, N.Y. 10003,
U.S.A.

Чикаго і околиця:

Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656

Дітройт і околиця:

Mr. Ilko Rozak
5051, Sobieski
Detroit, Mich. 48212

Ціна цього числа в Кольпортері і Заступників — £1.00 або 2.80 дол.
Всіх Кольпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо роз-
раховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси просимо
повідомляти головку Адміністрацію в Лондоні.

**«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-
ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ
ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ. СЛУ-
ЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО
БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!**

**СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ,
ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА
РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.**